

ZAŠTITA KULTURNIH DOBARA U SLUČAJU ORUŽANOG SUKOBA

Bernard Stulli

Uvod (str. 316—317)

Iz historijata zaštite (str. 318—346)

Haška konvencija o zaštiti kulturnih dobara u slučaju oružanog sukoba od god. 1954:

Prva faza pripremnih radova (str. 346—350)

»Model« unilateralne deklaracije (str. 350—354)

Završni rad na pripremi teksta Konvencije (str. 354—357)

Donošenje Konvencije (str. 357—362)

Osnovne odredbe novog režima međunarodnopravne zaštite kulturnih dobara u slučaju oružanog sukoba:

Motiv donošenja Konvencije i njena pravna osnova (str. 362—364)

Objekt zaštite (str. 364—366)

Opća zaštita (str. 366—370)

Specijalna zaštita (str. 370—375)

Transporti kulturnih dobara (str. 375—377)

Osoblje u službama zaštite kulturnih dobara (str. 377—379)

Primjena Konvencije (str. 379—380)

Međunarodna kontrola (str. 380—383)

Klauzula o »vojnim potrebama« (str. 383—386)

Unapređivanje provedbe Konvencije (str. 386—389)

Stupanje na snagu Konvencije (str. 389—390)

Zaključak (str. 390—393)

Résumé (str. 394—395)

Uvod

Sve do u 19. stoljeće znatan dio spomenika kulture tretirale su ratujuće i okupacione sile uglavnom kao uobičajen predmet pljačke, a isto tako i kao jedan od neprijepornih objekata ratnog plijena.¹ Epoha prosvjetiteljstva istakla je u 18. st. također i ideju protiv takvog postupka s kulturnim dobrima, o pravu svakog naroda na njegovu spomeničku baštinu, o potrebi poštivanja kulturnih dobara, o cjelini takvih dobara svih naroda kao njihovom zajedničkom dobru, kojim nijedna država nije ovlaštena da zavlada niti da njime samovoljno postupi.² Međutim, tek je u 19. st. došlo do konkretnijeg pravnog reguliranja zaštite spomeničkog blaga na širem planu, najprije u nacionalnim zakonodavstvima niza država, pa zatim, u drugoj polovici 19. st. i do prijedloga i zatim do prvih ostvarenja međunarodnopravne zaštite bar dijela spomenika kulture u ratu.

Takav razvitak još je izrazitiji kada je riječ o arhivskoj građi, kao dijelu spomeničkog blaga. Uzrok su tome, prije svega, ranija dugostoljetna gledanja na arhivsku građu ne samo kao na važan dio državne imovine, nego uz to, i kao prvenstveno pravni instrument kojim se

¹ Vidi Visscher Ch., *Les monuments historiques et les traités de paix (Museum)*, vol. 47—48, Paris 1939), str. 129 i slijed. Isti tekst bio je ranije objavljen u: *Revue de droit international et de législation comparée*, br. 2/1935. Engstler L., *Die territoriale Bindung von Kulturgütern im Rahmen des Völkerrechts*. Köln—Berlin—Bonn—München 1964, str. 78 i slijed. Ovo djelo donosi (str. 283—301) iscrpniju bibliografiju o međunarodnopravnoj zaštiti kulturnih dobara, zaključno do 1963. godine.

² Visscher Ch., n.d., str. 131; Engstler L., n. d. str. 89—91, 195—196. Quatremère de Quincy, *Lettres au général Miranda sur le préjudice qu'occasionneraient aux arts et à la science déplacement des monuments de l'art de l'Italie, de démembration des ses Ecoles, et la subliation de ses collections, galeries, musées, etc.* Paris 1796. Uz ostalo autor kaže: 'Les arts et les sciences formaient depuis en Europe une république, dont les membres, liés entre eux par l'amour et la recherche du beau et du vrai qui son leur pact social, tendent beaucoup moins à s'isoler de leurs patries respectives, qu'a en rapprocher les intérêts, sous le point de vue si précieux d'une fraternité universelle' »Ce sera comme membre de cette république générale des arts et des sciences et non comme habitant de telle ou telle nation, que je discuterai cet intérêt que toutes les parties ont à la conservation de tout. Quel est cet intérêt? C'est celui de la civilisation, du perfectionnement des moyens de bonheur et de plaisir, de l'avancement et de progrès de l'instruction et de la raison, de l'amélioration enfin de l'espèce humaine. Tout ce qui peut concourir à cette fin appartient à tous les peuples; nul n'a le droit de se l'approprier ou d'en disposer arbitrairement; celui qui voudrait s'attribuer sur l'instruction et les moyens d'instruction une sorte de droit et de privilège exclusif, serait bientôt puni de cette violation de la propriété commune par la barbarie et l'ignorance; il y a dans l'ignorance un principe de contagion très actif. Toutes les nations sont tellement en contact l'une avec l'autre, qu'il ne peut s'opérer dans l'une aucun effet qui ne réagisse promptement sur toutes les autres'

posvjedočuju i osiguravaju vlasnička i suverenska prava nad određenim teritorijem, te kojim se mora raspolagati i u svrhe tekuće uprave nad istim teritorijem. Odatle poseban i trajan interes ratujućih i okupacionih sila za arhivsku dokumentaciju, i njeno svrstavanje u važne dijelove ratnog plijena. Napokon, uzroke moramo tražiti i u činjenici, što se zapravo tek od sredine 19. st. u većem broju zemalja formiraju arhivi kao *samostalne* ustanove u kojima se sakuplja i čuva baš arhivska građa, odvojena od tekućih spisa — registraturne građe, a namijenjena postepeno sve izrazitije naučnim i općekulturnim potrebama, pa potom i tretirana kao spomeničko i općekulturno dobro. Takav razvitak arhiva u samostalne ustanove očito je u zaostajanju i kroz 19. st. u odnosu na proces razvitka biblioteka, galerija i muzeja, te srodnih ustanova koje čuvaju druge vrste i dijelove spomeničkog blaga.

Kao karakteristiku shvatanja i vremena spomenimo ovdje bar jedan primjer. Usprkos određenom napretku u shvatanjima, ostvarenom tokom 18. stoljeća, u pregovorima 1815. god. bilo je i prijedloga, da se ono ogromno spomeničko blago što ga je Napoleon zaplijenio u raznim zaposjednutim evropskim zemljama, i koncentrirao u Parizu, podijeli između pobjedničkih sila antinapoleonske koalicije, ako ne baš u cjelini, a ono bar jednim dijelom.³ Ipak je prevladalo mišljenje i rješenje, da se odnosna kulturna dobra, pa i arhivska građa, vrati zemljama iz kojih je odnesena. Proteklo je međutim još podosta vremena do trajnije afirmacije ideje o izdvajanju arhivske građe iz domene objekata ratnog plijena, a pogotovo do takvog izdvajanja kao priznatog međunarodnopravnog principa.

Načelo integriteta *umjetničke* baštine jedne zemlje, jednog naroda, mnogo se prije afirmiralo i počelo primjenjivati, kako su to u priličnoj mjeri pokazali već i spomenuti pregovori i utanačenja oko Bečkog kongresa 1815. god. Nasuprot tome za arhivsku građu, tada pretežno još nerazdvojenu od registraturne građe, primjenjivao se princip njene pripadnosti suverenu, kojemu su prema političko-teritorijalnim promjenama pripali teritoriji na kojima je građa nastala. Na temelju toga je npr. i Austrijska carevina poslije 1815. godine oduzela narodima i zemljama, što ih je zadobila pod svoju vlast, mnogo vrijedne arhivske građe, koncentriravši je u svojoj prijestolnici — u Beču. Princip nacionalnog integriteta ovog dijela spomeničke baštine nije se poštivao.

Građansko društvo 19. st. dalo je i pravnom režimu zaštite kulturnih dobara svoj pečat. Usredotočivši glavnu brigu na zaštitu privatnog prava vlasništva, svojim sistemom građanskog privatnog prava i građanskim zakonom, to je društvo ponajprije temeljito zaštitilo i spomenike kulture u — *privatnom* vlasništvu. I to kako na nacionalnom tako i na međunarodnom planu. Nakon toga će tek pokušavati da i kulturna dobra u državnom vlasništvu zaštiti i međunarodnopravno, i to: »kao i privatna kulturna dobra«. Takvoj zaštiti se težilo postepeno i kroz norme međunarodnog ratnog prava, najprije običajnog, pa zatim i pisanog.

³ Visscher Ch., n. d. str. 134—135; Engstler L., n. d. str. 107; Strebel H., Die Haager Konvention zum Schutze der Kulturgüter im Falle eines bewaffneten Konfliktes vom 14. Mai 1954. (Zeitschrift für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht, Bd. 16, Nr. 1, Januar 1955, Stuttgart—Köln 1955), str. 38.

Iz historijata zaštite

Na razvitak međunarodnog ratnog prava u 19. st. svakako su utjecale i humanističke ideje koje se od 18. st. nadalje sve više afirmiraju. No, put od pojedinačnih ideja i doktrina, preko običajnog do pisanog međunarodnog ratnog prava, a pogotovo do njegove kodifikacije, bio je vrlo dugačak. Materijalni faktori imali su daleko veće i presudnije značenje, a među njima treba naročito naglasiti: moćan ekonomski razvitak, posebno u domenama industrije i saobraćaja; uspostavljanje velikih evropskih država s nacionalnim armijama; značajan razvitak vojne organizacije; usavršavanje vatrenog oružja; prostorno proširivanje bojnog poprišta; vremensko proširenje ratnih operacija; uloga i povezanost pozadine s ratištima; sve ubrzaniji porast obima štete, koju su ratne operacije nanosile svim učesnicima oružanog sukoba, dakle, i pobjedničkoj strani, i sl. Ovi su faktori ponajviše prisilili države na fiksiranje određenih ratnih pravila. To je i uslijedilo, naročito od 50-ih godina 19. st. nadalje. Među prvim aktima ističu se: Pariska deklaracija o pomorskom ratu od 1865. god.; Ženevska konvencija o sudbini ranjenih u kopnenom ratu iz 1864. god.; Petrogradska deklaracija iz 1868. god. o odreknuću upotrebe eksplozivnih zrna težine manje od 400 grama, itd.

Šezdesetih godina 19. st. javljaju se i odredbe ratnog prava o zaštiti kulturnih dobara.

Instrukcija za kopnene trupe USA iz god. 1863, koja se uobičajeno spominje na prvom mjestu, govori u svom čl. 34, da se dobra kulturnih institucija ne mogu smatrati predmetom prisvajanja sa strane ratujućih strana, a čl. 35 izriče dužnost čuvanja »djelâ umjetnosti, biblioteka, naučnih zbirki« ... »i onda kada se nalaze u utvrđenim mjestima, izvrnutim opsadi ili bombardiranju«. Bitno se razlikuje tretman privatne imovine od državne. Privatna je principijelno i potpuno zaštićena, a državna nije izuzev: zbirki muzeja, sveučilišta, akademija nauka, opservatorija i crkvenih dobara. Težište je na zaštiti od uništenja ili oštećenja nabrojanih kulturnih dobara, bez obzira u čijem su vlasništvu. Kad je pak u pitanju odnošenje kulturnih dobara u državnom vlasništvu, zaštita nije potpuna. Ona mogu biti po naredbi okupacione vlasti, ako nema opasnosti od njihova oštećenja, odnesena, ali se ne mogu prodati ili drugim načinom otuđiti, moraju ostati pristupačna javnosti, dok se pitanje njihova vlasništva ima konačno riješiti mirovnim ugovorom. Iako je predstavljala jedan unutrašnji pravni akt USA, načela su ove Instrukcije imala utjecaja na daljnji razvitak međunarodnog ratnog prava.⁴

Prvi značajan napor u pravcu opće međunarodnopravne zaštite kulturnih dobara očitovao se na konferenciji u Bruxellesu 27. VII—27. VIII 1874, sazvanoj u težnji da kodificira ratno pravo. Njen rezultat je bio »Projekt međunarodne deklaracije o zakonima i običajima rata«,

⁴ Engstler L., n.d. str. 200—202. Tekst »Instrukcije« na francuskom jeziku donosi: Renault L., Les deux conférences de la paix 1899 et 1907. Recueil des textes arrêtés par ces conférences et de différents documents complémentaires. Paris 1908, str. 189—208.

kojom se pokušalo normirati vođenje rata.⁵ Iako nije stupila na snagu, jer nije bila prihvaćena i ratificirana, te iako se ograničila samo na pravila rata na kopnu, ipak je 58 članova ove Deklaracije bilo od značenja u daljnjem razvitku međunarodnog ratnog prava, a neke njene osnovne koncepcije prevladavale su u teoriji i praksi međunarodnog prava sve do Haške konvencije o zaštiti kulturnih dobara u slučaju rata iz god. 1954.⁶

Važnija načela »Projekta«, od neposrednijeg značenja za kulturna dobra, su sljedeća:

a) Zakoni rata ne priznaju ratujućim stranama neograničeno ovlaštenje u izboru sredstava kojima će se nanositi šteta protivniku;

b) zabranjeno je svako uništenje ili zapljena protivničke imovine, ukoliko to nije prijetnja potreba provođenja ratne operacije tj. vojna neophodnost;

c) samo se utvrđena mjesta mogu opsjedati; gradovi, aglomeracije stanovništva i otvorena sela koja nisu branjena, ne smiju se ni napadati niti bombardirati; ako se radi o branjenim naseljima, komandant napadačkih snaga mora u slučaju bombardiranja učiniti sve što je u njegovoj moći da obavijesti vlasti napadnutog naselja o svojoj namjeri da bombardira to naselje;

d) pri napadu moraju se poduzeti sve potrebne mjere kako bi se poštedile, kolikogod je to moguće, zgrade namijenjene: vjerskom kultu, umjetnosti, nauci, karitativnim svrhama, bolnicama, okupljanju bolesnih i ranjenih, a sve to pod uvjetom, da te zgrade nisu korištene u neku vojnu svrhu;

e) zaštićene zgrade mora napadnuta strana obilježiti posebnim vidljivim znakom, i time unaprijed upozoriti napadača;

f) okupaciona sila smije zaplijeniti samo: gotov novac, fondove i potraživanja što pripadaju državi, skladišta oružja, prometna sredstva, skladišta i robu za snabdijevanje, te uopće svu pokretnu imovinu države koja može da posluži za ratne operacije;

g) okupaciona sila se smatra samo administratorom i korisnikom javnih zgrada, nekretnina, šuma i poljoprivrednih dobara koja pripadaju neprijateljskoj državi, a nalaze se u okupiranoj zemlji; okupaciona sila mora čuvati tu imovinu i upravljati njome po pravilima uzufrukta;

⁵ Actes de la Conférence réunie à Bruxelles, du 27 juillet au 27 août 1874, pour régler les lois et coutumes de la guerre. Objavljeno u: Martens, Nouveau Recueil général de traités, 2-e série, IV, str. 219 i sljed. Tekst donosi i: Renault L., n.d. str. 209—215. Isto tako i: Deltenre M., Recueil général des lois et coutumes de la guerre terrestre, maritime, sous-marine et aérienne d'après les Actes élaborés par les Conférences Internationales depuis 1856. Bruxelles 1943, str. 574—577 »Protocole final«, str. 578—595 »Projet d'une Déclaration Internationale concernant les lois et coutumes de la guerre«; ovi tekstovi, kao i ostali koje citiramo iz zbirke M. Deltenre-a, obavljani su usporedno na francuskom, holandskom, njemačkom i engleskom jeziku; autor donosi (str. 867—885) opširnu bibliografiju međunarodnog ratnog prava.

⁶ Strebel H., n.d. str. 40, 76—77; Engstler L., n.d. str. 202—203.

h) imovina općinâ, te imovina institucijâ posvećenih vjerskom kultu, karitativnim svrhama i obrazovanju, umjetnosti i nauci, iako pripada državi, tretirat će se kao privatna imovina; svaka zapljena, uništenje ili namjerno oštećivanje sličnih institucija, historijskih spomenika, djelatnosti i nauke, moraju progoniti nadležni organi.

Projekt Deklaracije iz 1874. god. razlikuje, dakle, kulturna dobra u privatnom od kulturnih dobara u državnom vlasništvu. Dobra u privatnom vlasništvu štiti protiv svakog uništenja i zapljene, »koja ne bi bila neizbježno nametnuta potrebama rata«. Kako zapljena takvih dobara nije spadala u »ratne potrebe«, to su ona in situ bila zaštićena. Pokretna dobra u državnom vlasništvu može okupaciona vojska zaplijeniti samo onda, ako su pogodna »da posluže ratnim operacijama«. To se međutim ne odnosi na kulturna dobra vjerskih, karitativnih, obrazovnih, umjetničkih i naučnih institucija, jer se ta dobra smatraju zaštićena kao i ona privatna, iako faktički pripadaju državi. Time je bilo zaštićeno od oduzimanja muzejsko, crkveno i arhivsko spomeničko blago. Predviđena je i sankcija kaznenog postupka protiv uništenja, oštećenja ili zapljene spomenutih kulturnih dobara.

Slijedio je prijedlog grupe stručnjaka za međunarodno pravo, koji su 1880. god. formulirali, u 86 članova, »Priručnik zakona o ratu na kopnu«, poznat i kao »Oxfordski priručnik« (»Manuel d'Oxford«).⁷ U bitnome nema u ovom Priručniku novih principa zaštite. Na srodan način kao u Projektu iz Bruxellesa i ovaj prijedlog pravila ratnog prava zaštićuje kulturna dobra koja služe vjerskom kultu, umjetničkim i naučnim institucijama, a bez obzira da li su ta dobra privatno ili državno vlasništvo, no s razlikom što Priručnik ne predviđa kaznene sankcije.⁸ U okviru naših razmatranja treba posebno istaći, da ovaj Priručnik u svom čl. 56 izričito navodi i arhive među kulturnim dobrima, kojih je uništenje ili oštećenje zabranjeno.⁹ Među opisanim prijedlozima on je prvi koji to izričito navodi. Sva je prilika da se to ima pripisati činjenici što je Priručnik djelo pravnih stručnjaka — naučnih radnika, te što je iza toga prijedloga pravila rata stajao Institut za međunarodno pravo osnovan 1872. god. I ovaj Oxfordski priručnik, kao i prethodni briselski Projekt, ostao je samo — *prijedlog*.

Uskoro je slijedila daljnja inicijativa u prilog zaštite kulturnih dobara u ratu. Pod pokroviteljstvom Instituta za međunarodno pravo, a u sklopu svjetske izložbe u Parizu, sazvan je, i održan 24—29. VI 1889, »Međunarodni kongres za zaštitu umjetničkih djela i spomenika«, uz učešće stručnjaka i umjetnika iz mnogih država svijeta. Treba istaći ovaj primjer javnog angažiranja i samih kulturnih stvaralaca i zaključak ovog Kongresa u kome se kaže: »Utvrdivši da spomenici umjetnosti pripadaju cijelom čovječanstvu, Kongres traži, da vlade pojedinih zemalja odrede predstavnike zadužene da ispituju i označe u svojim zemljama one spomenike, čija bi zaštita u vrijeme rata morala biti osigurana

⁷ Deltenre M., n.d. str. 634—637 »Avant-propos«, str. 638—665 »Les lois de la guerre sur terre«. Obavljeno u poglavlju: »L'Institut de droit international et les lois de la guerre«.

⁸ Engstler L., n.d. str. 203—204.

⁹ Bautier R.R., Les archives et le droit international (Actes de la sixième Conférence internationale de la Table ronde des archives. Paris 1963), str. 46. Isto, *Arhivist* br. 2/1961, Beograd 1961, str. 148.

jednom međunarodnom konvencijom.¹⁰ Značenje ove inicijative nije samo u aktivnom javnom istupu kulturnih radnika,¹¹ nego svakako i u isticanju načela o univerzalnosti, o općečovječanskoj vrijednosti kulturnih dobara, a uz to i u naglašavanju potrebe donošenja jedne posebne međunarodne konvencije baš o zaštiti kulturnih dobara.

Sve te i srodne inicijative i prijedlozi nesumnjivo su utirale put i olakšali donošenje onih pravila o zaštiti kulturnih dobara u ratu, kakve nalazimo u zaključcima Prve haške mirovine konferencije, održane 1899. godine.¹²

Na Konferenciji je uzelo učešće 26 država. Od tadašnjih evropskih država nisu bile zastupane jedino: Andora, Lichtenstein, Monaco i San Marino. Od vanevropskih država učestovale su: Mexico, USA, Kina, Japan, Perzija i Sijam. Južnoameričke države, osim Brazila, nisu bile upoće ni pozvane, a to uslijed protivljenja USA. Engleska se usprotivila pozivanju Egipta i Transvala. Papa nije pozvan zbog protivljenja Italije, koja se bojala, da on na takvoj uglednoj međunarodnoj konferenciji ne postavi pitanje ponovne uspostave crkvene države. Bugarska je učestvovala usprkos negodovanju Turske, a Crnu Goru su zastupali ruski delegati. Još u toku priprema Konferencije dogovoreno je, da će glavna tematika raspravljanja biti: sredstva i načini za ograničavanje neprestanog porasta ratnog naoružanja, te, uklanjanje ratnih sukoba mirnim rješavanjem sporova. Detaljizirani program obuhvatio je skoro isključivo pitanja međunarodnog ratnog prava. Među njima su bila i pravila rata na kopnu, uglavnom već ranije sistematizirana i pripremljena u »Projektu deklaracije« konferencije u Bruxellesu 1874. god. i u »Oxfordskom priručniku« iz 1880. godine.

¹⁰ Engstler L., n.d. str. 204—205, bilješka 655.

Program Kongresa bio je ovako najavljen:

»I. Législation.

1. Étude d'un projet de conventions internationales pour la protection et la conservation des monuments et des oeuvres d'art. Mesures de préservation en temps de guerre. Dispositions en cas de détournements, etc.
2. Examen des améliorations qu'on pourrait apporter aux dispositions de la loi du 30 mars 1887. Etude des diverses législations.
3. Étude des dispositions qui peuvent être utiles pour assurer l'aspect pittoresque et artistique des villes; tracé des voies publiques, mesures de voirie, grattage et nettoyage des édifices, affichage. Dispositions spéciale relatives à la conservation des monuments ou objets d'art intéressant l'art ou l'histoire.

II. Enseignement.

Rapports qui unissent la conservation des monuments et l'enseignement. Quelle peut être l'influence des progrès de l'éducation artistique sur la conservation des monuments?

III. Beaux-Arts.

Des moyens d'assurer la conservation des monuments: consolidation, restauration, additions ou suppressions. Des avantages et des inconvénients des grandes percées aux abords des monuments publics«. Vidi: Congrès international pour la protection des monuments. Fasc. No. 1. Organisation du Congrès (Paris 1889. Ed. Ministère du commerce, de l'industrie et des colonies), str. 3.

¹¹ Skup je održan u Parizu 1889. godine, za trajanja svjetske izložbe, kada je održan i prvi svjetski kongres mira, te kada je osnovana i Interparlamentarna unija. Neposredno pred otvaranje izložbe u Parizu, Rusko arheološko društvo uputilo je apel za osnivanje međunarodnog »Crvenog križa za zaštitu spomenika«.

¹² Conférence internationale de la Paix. La Haye 1899. Vidi i: Renault L., n.d. str. 1—46; Deltenre M., n.d. str. 66—151.

Na Konferenciji su izrađene tri konvencije, tri deklaracije i jedna rezolucija, o raznim pitanjima ratnog prava.¹³ Za naš predmet je najvažnija druga konvencija pod naslovom: »Konvencija o zakonima i običajima rata na kopnu«.¹⁴ Već 29. VII 1899. potpisale su je 24 od ukupno 26 država učesnica Konferencije, a skoro sve su je i ratificirale.

Ova Konvencija ima uvod i pet članova o općim pitanjima (pravna narav Konvencije, područje valjanosti, ratifikacija, otkaz Konvencije), a njen aneks sadrži: »Pravilnik o zakonima i običajima rata na kopnu« (čl. 1—60).

Prema čl. 1 Konvencije države se obvezuju, da svojim kopnenim oružanim snagama izdaju instrukcije, koje moraju biti u skladu s Pravilnikom. Za praktičnu primjenu potrebno je ne samo da država ratificira Konvenciju, već i da izda navedenu instrukciju.¹⁵ Nadalje, kako se već iz naziva Konvencije vidi, ona se primjenjuje samo u ratu na kopnu. No, k tome, samo u onom kopnenom ratu u kojemu su svi učesnici države koje su ratificirale Konvenciju. Čim se ratujućoj strani priključi neka država koja nije ratificirala Konvenciju, prestaje obavezna snaga njenih odredaba (čl. 2). Dakle, ova klauzula iz čl. 2, poznata u međunarodnom pravu kao klauzula »općeg učešća« (klauzula *si omnes*; klauzula solidarnosti), također bitno utječe na praktičnu primjenu Konvencije.

Od jednakog je bitnog značenja u praktičnoj primjeni i odredba Pravilnika o faktoru *vojne potrebe* (ratne neophodnosti, ratne nužde), kako općenito, tako i za zaštitu kulturnih dobara. Prisutan je taj faktor u svim pravilima rata, od Projekta iz 1874. god. od današnjih dana. Spomenuti Pravilnik u svom čl. 23 t. g) izričito zabranjuje »uništenje ili zapljenu neprijateljske imovine«, no dodaje: »izuzevši slučaj kada takvo uništenje ili zapljena budu imperativno naloženi ratnim potrebama« (»impérieusement commandées par les nécessités de la guerre«), tj. u slučaju kada nema mogućnosti drugačijeg vojnog postupanja. Ranija praksa ratovanja, ali nažalost i ona kasnija, pokazivala je mnogo subjektivnosti i samovolje u ocjeni o primjeni vojne potrebe, jer se očito radi o jednom od najtežih faktičnih i pravnih pitanja, trajno prisutnog doklegod se ne eliminiira rat kao sredstvo rješavanja sporova. Kod

¹³ U hrvatskoj literaturi najiscrpnija je studija o Prvoj haškoj mirovnoj konferenciji: Polić L., Prva haška mirovna konferencija (*Mjesečnik pravničkog društva u Zagrebu*, br. 7, 8—9, 10 i 11, Zagreb 1909, str. 605—609, 708—734, 899—915, 989—998). Od strane literature vidi: Boidin P., *Les lois de la guerre et les deux conférences de la Haye*. Paris 1908; Scott J. B., *The Hague Peace Conference of 1899 and 1907*. Vol. I-II, Baltimore 1909; Pillet A., *Les conventions de la Haye du 29 juillet 1899 et du 18 octobre 1907. Étude juridique et critique*. Paris 1918; Laun R., *Die Haager Landeskriegsordnung*. Hannover 1950; Strelbel H., n. d. str. 30 i slijed.; Englestler L., n. d. str. 205 i slijed., te u ovim djelima citiranu ostalu literaturu. Uz to: *Jugoslavenska revija za međunarodno pravo*, br. 2/1958.

¹⁴ Citav tekst ove Konvencije, usporedno na francuskom i hrvatskom jeziku, objavljen je kod nas u: *Sbornik zakona i naredaba za kraljevine Hrvatsku i Slavoniju*, godina 1914, komad XIII, 59, Zagreb 1915, str. 1091—1122.

Isto tako, usporedno na francuskom i srpskom jeziku: *Konvencija o zakonima i običajima u ratu na suvu* — *Convention concernant les lois et coutumes de la guerre sur terre* (s.l. s.a.); Stenografske beleške o radu redovne Narodne skupštine za god. 1901, knj. III, str. 5645 i slijed.

Usporedni tekst na francuskom i njemačkom jeziku objavljen je u: *Reichsgesetzblatt für die im Reichsräte vertretenen Königreiche und Länder*, Jhrg. 1913, LXVIII, Stück 174, Wien 1913, str. 479—499.

Čl. 22, 23 t. g, 25, 26, 27, 53, 55 i 56 Pravilnika, s izmjenama i dopunama iz 1907. god., te usporedno s odgovarajućim odredbama Projekta deklaracije iz Bruxellesa 1874. godine, objavio je: Strelbel H., n. d. str. 76—77.

¹⁵ Polić L., n. d. str. 909.

kulturnih dobara tim više, što za njihov najveći broj ni instituti represalija, naknade štete i sl. ne predstavljaju nikakvo rješenje, ni za oštećena a pogotovo za uništena dobra, koja ostaju nenadoknativa i bilo kojom kaznom nad počiniteljem zločina. Slična se problematika javlja i kod pitanja o ovlaštenjima okupacione sile na zaposjednutom području, ali treba naglasiti, da su i ta ovlaštenja dobrim dijelom precizirana u ovoj Konvenciji iz god. 1899.

Od ostalih važnijih odredaba Pravilnika, a koje se neposrednije odnose na zaštitu kulturnih dobara, spomenimo:

- ograničavanje ratujuće strane u izboru sredstava kojima se nanosi šteta protivniku za vrijeme ratnog djelovanja (čl. 22);
- ograničavanje uništenja i zapljene protivnikove imovine, osim u slučaju prijekne ratne potrebe (čl. 23 točka g);
- zabrana napadanja ili bombardiranja naseljenih mjesta ili zgradâ koje nisu branjene (čl. 25);
- prije početka bombardiranja, ako je to ikako moguće, obavezna je prethodna obavijest napadnutome da će biti bombardinara (čl. 26);
- kod opsade i bombardiranja treba poduzeti sve moguće mjere, da budu pošteđeni objekti koji služe vjerskom kultu, umjetnosti, nauci i dobrotvornosti, zatim historijski spomenici, pa objekti za okupljanje bolesnika i ranjenika, sve pod uvjetom, da ti objekti nisu korišteni u vojne svrhe, a dužnost je napadnute strane da takve objekte obilježi posebnim i vidljivim znakovima, koji moraju biti unaprijed saopćeni napadaču (čl. 27);
- zabranjena je pljačka u gradovima i naseljima, pa i onda kada su zauzeta na juriš (čl. 28); izričito se zabranjuje pljačkanje na zaposjednutom području (čl. 47);
- okupator smije zaplijeniti samo gotov novac, fondove i potraživanja što pripadaju protivniku, zatim skladišta oružja, prometna sredstva, skladišta i robu za snabdijevanje, te uopće samo takvu pokretnu imovinu protivničke države koja može da posluži za ratne operacije (čl. 53);
- okupaciona sila se smatra samo administratorom i korisnikom javnih zgrada, nekretnina, šuma i poljoprivrednih dobara koja pripadaju protivničkoj državi, a nalaze se u okupiranoj zemlji (čl. 55);
- okupaciona sila mora čuvati tu imovinu i upravljati njome po pravilima uzufrukta (čl. 55);
- imovina općinâ, te imovina institucija posvećenih vjerskom kultu, dobrotvornosti, obrazovanju, umjetnosti i nauci, iako pripada državi, tretirat će se kao privatna imovina; svako uništenje, oštećenje ili zapljena sličnih institucija, historijskih spomenika, djela umjetnosti i nauke, zabranjeno je i kažnjivo (čl. 56).

Sadržajna analiza ovih odredaba koja se u Konvenciji odnose na zaštitu kulturnih dobara, te njihova usporedba s odredbama briselskog Projekta deklaracije iz 1874. god., pokazuje skoro potpunu, pretežno

i doslovnu, istovjetnost. Kroz 25 godina (1874—1899) nije ostvaren bitniji napredak u koncipiranju novih pravila. To uglavnom vrijedi i za cijelinu teksta, a ne samo za odredbe o zaštiti kulturnih dobara. S druge strane, tekst Projekta iz 1874. god. bio je već prodiskutiran među vodećim silama, korišten u pravnoj doktrini, postajao je već i običajno pravo, pa nije bilo većih zapreka, da ga i vodeće sile i ostale države, nakon 25 godina konačno i potpišu, i ratificiraju. Uvod Konvencije iz 1899. god. izričito konstatira kako nije bilo moguće ugovoriti o svim pitanjima ratnog prava, pa za pitanja koja Konvencijom nisu regulirana upućuje na opća međunarodnopravna načela — »koja proističu iz običaja ustanovljenih između prosvjedenih naroda, zakona čovječnosti i zahtjeva javne savjesti« —, isključujući, bar deklaratorno, samovolju vojnih komandanata.

Ma koliko nepotpunosti i nedorečenosti ostalo u haškoj Konvenciji o zakonima i običajima kopnenog rata, donesenoj 1899. god., ostaje činjenica, da je to prva kodifikacija međunarodnog ratnog prava za ratovanje na kopnu, prihvaćena, potpisana i ratificirana od znatnog broja država. Njene odredbe o zaštiti spomeničkog blaga također predstavljaju prvu međunarodnu kodifikaciju takvih pravila, pa po tome ova Konvencija ima posebno mjesto i u historiji međunarodnopravnog reguliranja zaštite kulturnih dobara.

Već je pri završetku Prve haške mirovne konferencije 1899. god. istaknuta potreba da se što prije nastavi radom na kodifikaciji međunarodnog ratnog prava. Slijedećih je godina i Interparlamentarna unija inzistirala na tome. Kada je konačno došlo i do pristanka velikih sila, održana je Druga haška konferencija, u vremenu od 15. VI—18. X 1907. Učestovale su 44 države (174 delegata). Bile su zastupane sve evropske države, sve američke osim Kostarike i Hondurasa, te sve azijske osim Afganistana. Program je Konferencije bio slijedeći: a) Prerada Konvencije od 29. VI 1899. o mirnom rješavanju međunarodnih sporova; 2) Dopuna Konvencije od 29. VI 1899. o zakonima i običajima rata na kopnu; 3) Izrada konvencije o zakonima i običajima pomorskog rata, i 4) Proširenje Konvencije od 29. VI 1899. o položaju ranjenika i bolesnika u pomorskom ratu.

Finalni akt Konferencije potpisale su sve 44 države učesnice. Iz njega su razvidni rezultati Konferencije, a to su:

I Trinaest konvencija i jedna deklaracija, i to:

1. Konvencija o mirnom rješavanju međunarodnih sporova
2. Konvencija o zabrani upotrebe sile pri istjerivanju ugovornih potraživanja
3. Konvencija o započinjanju neprijateljstva
4. Konvencija o zakonima i običajima rata na kopnu, s priloženim joj Pravilnikom
5. Konvencija o pravima i dužnostima neutralnih sila i osoba u ratu na kopnu
6. Konvencija o postupku s neprijateljskim trgovačkim brodovima pri izbijanju neprijateljstva
7. Konvencija o pretvaranju trgovačkih brodova u ratne

8. Konvencija o polaganju podmorskih automatskih kontaktnih mina
9. Konvencija o bombardiranju od strane pomorskih sila u doba rata
10. Konvencija o primjeni načela Ženevske konvencije od 6. VII 1906. na pomorska ratovanja
11. Konvencija o nekim ograničenjima pri vršenju prava plijena u ratu na moru
12. Konvencija o osnivanju Međunarodnog suda za pomorski ratni plijen
13. Konvencija o pravima i dužnostima neutralnih sila u slučaju rata na moru, i
Deklaracija o zabrani bacanja projektila i eksploziva iz balona.

II Dvije rezolucije, i to:

1. O koristi obaveznog arbitražnog sudovanja, kojemu mogu biti podvrgnuti, bez ikakva ograničenja, određeni međunarodni sporovi, posebno oni o tumačenju i primjeni međunarodnih ugovora
2. O potrebi da vlade pojedinih država uzmu ozbiljno u pretres pitanje ograničenja izdataka za svoje oružane snage i njihovo naoružanje.

III Pet »želja« (»voeux«), i to:

1. Da države usvoje projekt ugovora o osnivanju stalnog međunarodnog suda, izrađen na Konferenciji
2. Da države posvete posebnu brigu neprekinutom održavanju trgovačkih i industrijskih veza i u slučaju rata
3. Da države posebnim ugovorom utvrde vojne terete, koje će stranci snositi na određenom teritoriju
4. Da se na slijedećoj mirovnoj konferenciji raspravi projekt Konvencije o zakonima i običajima rata na moru, a dotle da se, kolikogod je to moguće, na pomorsko ratovanje primjenjuje postojeća Konvencija o zakonima i običajima rata na kopnu, i
5. Da se u određenom roku sazove slijedeća tj. Treća mirovna konferencija, koja će se prethodno što bolje pripremiti.

Kako se iz ovoga pregleda razabire, rezultati su Druge haške mirovne konferencije iz god. 1907. mnogo obimniji i uspješniji od onih Prve konferencije u god. 1899.¹⁶ Kodifikatorski rad obuhvatio je mnoga nova pravna područja. Znatno je napredovala osobito kodifikacija međunarodnog ratnog prava. Niz pravnih normi, utvrđen na ovoj Konferenciji 1907. god., predstavlja i danas pozitivno ratno pravo. Nabrojili smo sve

¹⁶ O rezultatima iscrpno: Novaković M., Druga haška konferencija mira. Beograd 1911. Objavljeno prethodno u: *Arhiv za pravne i društvene nauke*, Beograd, knj. VI, 1908, br. 2 i 5; knj. VIII, 1909, br. 3, 4 i 6; knj. IX, 1910, br. 1, 2, 3, 4; knj. X, 1916, br. 1, 2, 3, 4, 5, 6; knj. XI, 1911, br. 1 i 2. Cjelokupnu dokumentaciju donose: Renault L., n. d. str. 47—168; Deltenre M., n. d. str. 186—441. Od strane literature vidi bilješku 13, i uz to: Fried A., *Die zweite Haager Konferenz, Leipzig 1907*; Pillet, *Les Conventions de la Haye de 1899 et 1907*. Paris 1918; Strebel H., n. d. str. 39—41; Engstler L., n. d. str. 205—207; Foramiti H., *Kulturgüterschutz*, T. 1, Wien—Köln—Graz 1970, str. 22—23.

rezultate ove Konferencije, da bi se uočila šira cjelina problematike u okviru koje se ponovno raspravljalo i o zakonima i običajima rata na kopnu, koji nas ovdje posebno zanimaju zbog svojih odredbi o zaštiti kulturnih dobara u ratu.

Druga haška mirovna konferencija donijela je novi tekst Konvencije o zakonima i običajima rata na kopnu,¹⁷ no, treba domaći reći, da je uglavnom potvrdila tekst iste Konvencije iz god. 1899, donijet na Prvoj haškoj mirovnoj konferenciji. Razlike su zapravo neznatne u onim odredbama koje se neposredno ili posrednije tiču zaštite kulturnih dobara (tj: čl. 22, 23, 25, 26, 27, 28, 47, 53, 55 i 56 Pravilnika). Usporedba ovih normi iz 1899. i 1907. godine pokazuje slijedeće:

- čl. 22 i čl. 23. t.g.) ostali su nepromijenjeni;
- čl. 25, u kojem se zabranjuje napad ili bombardiranje nebranih naselja, dodane su uz »bombardiranje« riječi: »bilo kojim sredstvom«, čime se htjelo obuhvatiti i bombardiranje iz zraka (u ono vrijeme iz zračnih balona);
- čl. 26 ostao je nepromijenjen;
- u čl. 27. u kojem se nalažu mjere što ih pri opsadi i bombardiranju treba poduzeti, da bi se, kolikogod je moguće, poštedile zgrade određene namjene; iza nabrojanih zgrada posvećenih vjerskom kultu, umjetnosti, nauci i dobrotvornosti, dodane su riječi: »historijski spomenici«, analogno postojećoj izreci u čl. 56;
- čl. 28, 47, 53, 55 i 56 ostali su nepromijenjeni.¹⁸

Kako vidimo, nikakvih novih principa, nikakvih bitnijih izmjena nije bilo u tekstu Pravilnika. I ne samo da ih nema prema tekstu iz 1899. god., nego ni prema odgovarajućem tekstu u Projektu deklaracije iz 1874. god., donesenom na konferenciji u Bruxellesu.

I kompozicija cjeline teksta ove Konvencije iz 1907. god. ostala je ista kao u Konvenciji iz 1899. god. Iza uvoda slijede načelne odredbe Konvencije (čl. 1—9), a zatim, kao aneks, organski sastavni dio Konvencije, slijedi Pravilnik (čl. 1—56).

Uvodno, države potpisnice izražavaju svoju želju da spriječe ratove, no, ukoliko do njih ipak dođe, da žele utvrđenim pravilima rata umanjiti nedaće ratovanja. U tom nastojanju, da žele upotpuniti i poboljšati takva pravila sadržana u Konvenciji iz 1899. god., izrađenoj na osnovi Projekta konferencije u Bruxellesu 1874. god. Osnovni je cilj da se ublaže ratne patnje, »kolikogod to dozvoljavaju zahtjevi ratovanja«, putem odredbi, kojima bi se reguliralo ponašanje i odnosi ratujućih strana međusobno i prema stanovništvu. Konstatira se, nadalje, da države potpisnice nisu mogle postići jedinstvene stavove i pravila za sve slučajeve i okolnosti koje se mogu u praksi pojaviti, ali, s druge strane, da im nije namjera

¹⁷ Kao i tekst Konvencije iz 1899. god. tako je i tekst Konvencije iz 1907. godine objavljen u mnogim stranim zbirkami međunarodnopravnih ugovora.

Čitav tekst, usporedno na francuskom i hrvatskom jeziku objavljen je kod nas u: Sbornik zakona i naredaba valjanih za kraljevine Hrvatsku i Slavoniju, godina 1914, komad XIII, br. 59, Zagreb 1915, str. 810—851.

Usporedni tekst na francuskom i njemačkom jeziku, vidi u: Reichsgesetzblatt für die im Reichsrate vertretenen Königreiche und Länder, Jhrg. 1913, LXXVIII, Stück 180, Wien 1913, str. 588—615.

Čitav tekst na njemačkom jeziku donosi i: Foramiti H., n. d. T. 1, str. 185—199. Uz to vidi i podatke iz bilješke 14, koji se odnose i na ovu Konvenciju iz 1907. godine.

¹⁸ Novaković M., n. d. str. 108—109; Strebel H., n. d. str. 76—77.

ostaviti neregulirana pitanja samovolji vojnih zapovjednika, pa da stoga izriču načelo: »Dokle god se ne donese jedan potpuniji kodeks ratnog prava, Visoke ugovorne strane smatraju svrsishodnim utvrditi, da u svim slučajevima koji nisu regulirani prihvaćenim odredbama, stanovništvo i ratujuće strane ostaju pod zaštitom i vlašću principâ međunarodnog prava, koji proističu iz običaja ustanovljenih između civiliziranih naroda, zakona čovječnosti i zahtjeva javne savjesti.«¹⁹ Dodaje se odmah: da u tom smislu treba razumjevati načelne odredbe čl. 1 i 2 Konvencije koji neposredno slijede.

Čl. 1 obavezuje države potpisnice da donesu instrukcije za svoje kopnene oružane snage, a koje će instrukcije biti potpuno u skladu s odredbama Pravilnika ove Konvencije.

Čl. 2 određuje da se odredbe ove Konvencije primjenjuju samo u onom ratu, u kojemu su sve ratujuće strane »ugovorne strane« tj. i formalnopravno vezane ovom Konvencijom.

Posebno treba istaći odredbu čl. 3 po kojoj je ratujuća strana koja prekrši odredbe Pravilnika ove Konvencije dužna »po potrebi« da naknadi nanесenu štetu, jer, kaže se dalje, ratujuća strana »je odgovorna za sve postupke pripadnika njezinih oružanih snaga«. Ovo je značajnija dopuna prema Konvenciji iz god. 1899. Međutim, ni ova Konvencija iz 1907. god. nije propisala obavezu država, da u svojim nacionalnim zakonodavstvima donesu norme za povredu Pravilnika sa strane pojedinaca.²⁰

Ostale načelne odredbe (čl. 4—9) odnose se na pitanja ratifikacije, početka važenja Konvencije, naknadnog pristupa Konvenciji onih država koje je nisu potpisale, te otkaza Konvencije.

Ovu Konvenciju o zakonima i običajima u ratu na kopnu, donesenu na Drugoj haškoj mirovnoj konferenciji 1907. god., potpisala je 18. X 1907. ukupno 41 država, od 44 države — učesnice na Konferenciji. Ratificirale su je: Belgija, Bolivija, Brazil, Kuba, Danska, Njemačka, Francuska, Engleska, Guatemala, Haiti, Japan, Luksemburg, Meksiko, Holandija, Norveška, Austro-Ugarska,²¹ Panama, Rumunija, Rusija, Salvador, Sijam, Švedska, Švicarska i Sjedinjene države Amerike. Potpisale su je, ali je nisu ratificirale: Argentina, Bugarska, Čile, Kolumbija, Dominikanska republika, Ekvador, Grčka, Italija, Crna Gora, Paragvaj, Perzija, Peru, Srbija, Turska, Urugvaj i Venezuela. Naknadno su joj, tijekom decenijâ što su slijedili, pristupile: Etiopija, Australija, Kanada, Cejlon, Kina, Finska, Indija, Irska, Island, Kambodža, Laos, Austrija, Pakistan, Filipini, Poljska, Južnoafrička unija i Mađarska.²²

¹⁹ Tzv. »Martensova klauzula«. Vidi: Andrassy J., *Međunarodno pravo* Zagreb 1958, str. 317; Avramov S., *Izvori ratnog prava (Jugoslovenska revija za međunarodno pravo, br. 2/1958)*, str. 298.

²⁰ Zlatarić B., *Haška konvencija od 1907. godine i individualna krivična odgovornost za ratne zločine (Jugoslovenska revija za međunarodno pravo, br. 2/1958)*, str. 334.

²¹ Austro-Ugarska je na plenarnoj sjednici Haške mirovne konferencije 17. VIII 1907. izrazila svoju rezervu (ogradau, priuzdržaj, pridržaj) na čl. 44 Pravilnika, u smislu da se taj čl. 44 izluči iz teksta. Ponovila je to i kod potpisivanja i pri ratifikaciji ove Konvencije. Jednako su postupili: Njemačka, Rusija i Japan. Vidi: *Sbornik zakona i naredaba valjanih za kraljevine Hrvatsku i Slavoniju, godina 1913, komad XVIII*, br. 106, str. 1328.

Ista rezerva data je i u ime Crne Gore, koju su i na ovoj Konferenciji zastupali delegati Rusije (Nelidov, Martens, Tcharykow). Vidi: *Isto*, br. 59, str. 831.

Tekst spomenutog čl. 44 glasi: »Zabranjeno je ratujućoj strani prisiljavati pučanstvo na zaposjednutom području, da joj daje podatke o oružanim snagama ili o sredstvima obrane druge ratujuće strane«.

²² Engstler L., n. d. str. 206.

S gledišta osnovnih koncepcija zaštite kulturnih dobara nepobitno je, da se god. 1907. nije pošlo dalje od načela iz 1874. god., sadržanih u briselskom Projektu deklaracije. Težište je još uvijek na objektima — zgradama, objektima određene namjene, taksativno navedenim po toj namjeni. Pokretna kulturna dobra smještena baš u tim objektima zaštićena su, ali ona izvan takvih objekata nisu zaštićena od uništenja pri opsadi i bombardiranju. Ova potonja nisu obuhvaćena ni kategorijom »historijskih spomenika« (čl. 27 i 56 Pravilnika).²³ God. 1907. je takva situacija. Dakle, i od arhivske građe zaštićena je od uništenja pri opsadi i bombardiranju samo ona, koja se nalazi u zgradama navedenim u čl. 27 Pravilnika.

Od važnijih odredbi iz ostalih konvencija što ih je donijela Druga haška mirovna konferencija 1907. god., a posredno se odnose i na zaštitu kulturnih dobara, spomenimo:

- Konvencija o započinjanju neprijateljstva sadrži obavezu, da se ubuduće mora protivniku prethodno objaviti početak rata. Norma je ostala nepotpuna time, što nije postignuta suglasnost o fiksiranju vremenskog roka u kojemu treba dati takvu prethodnu objavu.²⁴
- Konvencija o bombardiranju od strane pomorskih sila u doba rata, sadrži odredbe, analogne pravilima rata na kopnu, o: zabrani bombardiranja nebranjenih naselja; dužnosti da se u maksimalno mogućoj mjeri poštede pri bombardiranju objekti namijenjeni vjerskom kultu, umjetnosti, nauci, dobrotvornosti, bolnicama i njezi bolesnika i ranjenika; prethodnom obilježavanju takvih objekata; dužnosti prethodne najave bombardiranja; zabranu pljačke grada koji se na juriš zauzme. No, velike su sile koristile neke specifičnosti pomorskog ratovanja, da unesu i takve izuzetke od ovih pravila, koji omogućuju dosta samovolje u postupcima.²⁵

U cjelini uzevši možemo reći, da je Druga haška mirovna konferencija 1907. god. označila ipak izvjestan napredak u međunarodnoj zaštiti kulturnih dobara. Najviše time što je utjecala na širenje kruga država koje su opisano zaštitu prihvatile, bilo i aktom ratifikacije, bilo praktičnim njezinim poštivanjem i bez formalne ratifikacije.

Takvom je razvitku na općem političkom planu najviše doprinijelo javno mnijenje, poticano u prvom redu antiimperijalističkom i antimilitarističkom akcijom svjetskog socijalističkog pokreta, a zatim i pritiskom kulturnih radnika i uopće kulturne javnosti. To su bile snage kojima treba zahvaliti, da je i zaštita spomeničkog blaga u ratu započela da zauzima svoje mjesto i u sistemu pozitivnog međunarodnog prava. Nasuprot tome, za vladajuće snage velikih sila bilo je takvo normiranje spomeničke zaštite tek sasvim sporedan detalj, jedno sasvim usputno pitanje u okviru tek jednog dijela onih ratnih pravila, koja su bile voljne normirati. Analiza historijskih dokumenta ove epohe, a posebno diplomatskih dokumenata o pripremama i o toku obiju haških mirovnih

²³ Strebel H., n. d. str. 40.

²⁴ Novaković M., n. d. str. 113—117.

²⁵ Isto, str. 144—146.

konferencija, pokazuje, da takva zaštita uopće ne zanima velike sile, već im je glavna pažnja usmjerena: političkoj igri s pitanjem ograničavanja naoružanja; izbjegavanje obaveznog podvrgavanja međunarodnom sudovanju; održavanje odlučujuće uloge velikih sila u međunarodnom životu; pokušajima da se maksimalno oslabi i neutralizira snaga mirovne propagande međunarodnog socijalističkog pokreta; prihvatanje samo takvih normi međunarodnog prava, koje neće bitno smetati njihovoj slobodnoj akciji na međunarodnoj političkoj sceni, pa tako i samo takvih normi međunarodnog ratnog prava, koje će se, doduše, bazirati na proteklom ratnom iskustvu, ali koje neće toliko utjecati na primjenu nove ratne tehnike koju pripremaju, a pogotovo takve tehnike za koju smatraju da im daje prednost pred drugim silama.

U takvoj situaciji svaka norma u prilog međunarodne zaštite spomeničkog blaga, iznudea pritiskom javnog mnijenja, u mučnoj i dugotrajnoj borbi, predstavljala je veliko dostignuće. To tim više, što se radilo o početnom razdoblju ostvarivanja takvih međunarodnih normi. Svakako, najslabija je strana ovog procesa razvitka bila u onom raskoraku između praktične vrijednosti dogovorenih normi s jedne, te praktičnog dometa nove ratne tehnike s druge strane. Prihvaćene su norme ubrzo, dobrim dijelom, znatno zaostajale za dinamičnim razvitkom ratnih sredstava razaranja, koja su sve više ugrožavala spomeničko blago. To se uskoro i vrlo drastično očitovalo.

Koliko god je, naime, ovo međunarodnopravno reguliranje zaštite kulturnih dobara god. 1907. predstavljalo određeni napredak prema pret hodnom stanju u XIX stoljeću, ono je malo doprinijelo sprečavanju velikih šteta nanesenih kulturnim dobrima u toku prvog svjetskog rata. Postradao je vrlo veliki broj tih dobara, a među njima i mnoga remek-djela iz riznice svjetske kulturne baštine. Poteškoće zaštite bile su ponajprije u tome što je ostvaren znatan razvitak ratnih sredstava razaranja, a njihova se primjena nastojala što potpunije provesti, uz izrazito povećan stupanj bezobzirnosti provođenja ratnih operacija, sve u znaku militarističkog načela, imperijalističkih sila: »Ako se pobjeđena strana može ukrotiti jedino tako da joj nisu ostavljena sredstva za diskusiju, cilj mora biti uništenje njenih sredstava diskusije«. ²⁶ Imperijalističke su sile očito započele razvitkom i primjenom koncepcije o *totalnom ratu*. Haška pravila rata iz 1907. godine bila su izrazito nedorasla takvoj praksi. Pokazala su se nepotpuna i nerazređena za uspješniju zaštitu kulturnih dobara. Dakle, teškoće praktične zaštite nisu izvirale samo iz činjenice što neke ratujuće strane nisu bile ratificirale haška pravila rata.

Odatle još u toku prvog svjetskog rata inicijative i prijedlozi u pravcu poboljšanja međunarodnopravnog mehanizma zaštite kulturnih dobara. Spomenimo inicijativu iz Švicarske 1915. godine kada su izrađene sugestije za zaštitu spomeničkog blaga ugroženog ratom, uz prijedlog, da se formira međunarodna organizacija *Zlatni križ* (Croix d'Or), po uzoru na humanitarnu organizaciju *Crveni križ*, a koja bi vodila brigu nad primjenom jednog programa sistematske zaštite spomeničkih objekata u toku rata. Predlagalo se, da šef neke neutralne države, ili pred-

²⁶ Iz izjave maršala F. Focha 1917. godine. Vidi: Ibler VI., Međunarodni odnosi, Zagreb 1971, str. 398, u članku H. Morgenthau: Totalni rat. Cit. izreka se oslanja i na stari princip: *omnia licere quae necessaria sunt ad finem belli*, a koju je i Clausewitz obnovio u svojoj poznatoj tezi: »Rat je akt sile, čijoj primjeni nema granica«!

sjednik Međunarodnog suda u Haagu, poduzme inicijativu kod vlada ratujućih strana, kako ne bi spomeničke objekte koristile u vojne svrhe, već da ih obilježe i odnosne znakove saopće protivniku.²⁷

Posebnu pažnju zaslužuje holandska inicijativa iz mjeseca travnja 1918. godine. Inicijatorom je bilo Holandsko arheološko društvo,²⁸ koje je holandskoj vladi ponudilo da će obraditi materiju spomeničke zaštite u ratu, a da vlada sazove bar predstavnike neutralnih država na dogovor o akcijama koje bi trebalo poduzeti. Potaknuto od vlade, Društvo je pristupilo obradi, te 31. X 1918. podnijelo vladi jedan razrađeni »Upitnik«,²⁹ priloživši mu i potrebno »Objašnjenje«. ³⁰ Zamisao je bila, da se izvrši međunarodna anketa, a zatim, da se problematika raspravi na jednoj međunarodnoj konferenciji. Upitnik se ograničio samo na zaštitu »umjetničkih djela«, no faktički zahvata važna i aktualna načelna pitanja opće zaštite spomeničkog blaga u ratu, odnosno, odražava tadašnja gledanja na glavne principe i potrebne mjere zaštite. Evo stoga sumarnog pregleda postavljenih pitanja:

1. Koji je bio praktički efekt u prvom svjetskom ratu od odredaba prve i druge haške konferencije mira o zaštiti umjetničkih djela?
2. Da li su rezultati odgovorili očekivanjima, a u protivnom slučaju: u čemu su bile poteškoće, što ih je sve uzrokovalo, te da li je tokom rata nastupilo neko poboljšanje?
3. Koji je bio praktički efekt od prethodnih — mirnodopskih mjera zaštite, poduzetih za pokretna umjetnička djela, te za nepokretne objekte umjetničke vrijednosti? Da li je tokom rata nastupilo neko poboljšanje?
4. Treba li da usavršeni tekst međunarodne konvencije sadrži obavezu država, da provedu prethodnu-mirnodopsku zaštitu umjetničkih djela, ili to treba ostaviti nacionalnim propisima pojedinih država? U potonjem slučaju, da li je korisno da se države recipročno obavijeste, koliko to dozvoljavaju vojni interesi, o svojim nacionalnim mjerama?
5. Treba li da poboljšani međunarodni propisi obuhvate zaštitu »svih remek-djela arhitekture (spomenika)«, ili pak vojna tehnika zahtjeva da zaštita ostane ograničena »na manji broj zgrada (spomenika) od višeg interesa«? U potonjem slučaju, dostaju li samo opće odredbe što se provode u ratu, ili je uputnija i prethodna — mirnodopska zaštita? I dalje, treba li da države — ugovornice putem jednog međunarodnog biroa utvrde i objave popis »zgrada-spomenika« koji će biti u ratu zaštićeni od napadača i vojske u povlačenju, a jednako tako i neposredna okolina tih »zgrada-spomenika«, time, da ne budu korišteni u vojne svrhe, te da se ni u mirnodopsko vrijeme tamo ne postavljaju nikakve vojne instalacije — »stvari«? Može li se izraditi takav

²⁷ Foundoukidis E., *L'Office International des Musées et la protection des monuments et oeuvres d'art en temps de guerre* (*Museumion*, vol. 35—36, Paris 1936), str. 188. Vidi i: Vetter F., *Friede dem Kunstwerk. Zwischenstaatliche Sicherung der Kunstdenkmäler im Kriege als Weg zum künftigen dauerhaften Frieden*. Olten 1917.

²⁸ *Museumion*, vol. 39—40, Paris 1937, str. 81—89: »Proposition de la Société neerlandaise d'archéologie«.

²⁹ Isto, str. 83—86.

³⁰ Isto, str. 86—89.

popis »zgrada-spomenika«, i uz to tražiti postavljanje određenog znaka za njihovo obilježavanje? Može li se ukinuti nepovredivost »jedne zgrade« jednostrano, od jedne ili druge ratujuće strane, npr. radi mjere represalija, te na koji bi se način imalo to ukidanje izvršiti?

6. Ako svjetski interes ukazuje na to, da je u nekim gradovima nedovoljno ograničiti se tek na zaštitu izvjesnog broja »zgrada-spomenika«, postoji li mogućnost sporazuma o demilitarizaciji i nepovredivosti određenih čitavih gradova, kao što su npr. Bruges, Firenze, Nürnberg, Oxford, uže područje Pariza, Rim, Rothenburg, Venecija? Da li bi se nepovredivost i ovakvih gradova mogla jednostrano ukinuti?
7. Mora li nepovredivost »zgrada-spomenika« ili čitavih gradova, isključivši mogućnost njena jednostranog ukinuća, biti propisana kao apsolutna mjera, ili uz rezervu: »u toliko, koliko dozvoljava vojna tehnika«?
8. Da li je spomenuta nepovredivost moguća bez odgovarajuće kontrole, u koju imaju povjerenja ratujuće strane? Može li se takva kontrola ostvariti bez učešća neutralnih sila? Ne bi li je trebalo pripremiti još u mirnodobsko vrijeme, npr. putem liste osoba od povjerenja, koje bi mogle preuzeti takvu međunarodnu dužnost, te da li je možda potrebno takve osobe vezati prisegom?
9. Treba li ustanoviti posebne mjere predostrožnosti i za onaj veliki broj »umjetničkih djela«, koja nisu obuhvaćena zaštitnim mjerama iz t. 5. i 6.? Da li je poželjno određivanje propisa za zaštitu »umjetničkih djela« koja se transportiraju preko protivničkog teritorija, te da se unaprijed odredi znak za obilježavanje takvih transporta, i da li bi taj znak trebao biti *conditio sine qua non* nepovredivosti transporta?
10. Treba li obvezati okupacionu vlast da se pozitivno brine o »umjetničkim djelima« na zaposjednutom području, posebno u pravcu poduzimanja zaštitnih mjera na djelima oštećenim u ratu? Ima li se briga za oštećene »zgrade« ograničiti samo na njihovu »konzervaciju«, a da »potpuna restauracija« bude izričito isključena? Ima li mjesta obvezi okupatora, da, koliko god je to moguće, provede sve one zaštitne mjere koje bi poduzela i domaća vlast?
11. Je li poželjno da se za povrede međunarodnih ugovorenih pravila zaštite predvidi posebna kaznena sankcija, a sudovanje u ovoj materiji dade u nadležnost nekom međunarodnom sudu ili pak nacionalnom sudu?
12. U slučaju spora oko tumačenja ili primjene međunarodno ugovorenih pravila zaštite, da li je za rješenje potrebna obaveza podvrgavanja arbitražnom sudu ili nekoj »anketnoj komisiji«?
13. Po kojim bi općim principima trebalo poboljšati odredbe haškog Pravilnika (čl. 23. t. g); čl. 27, 28, 43, 47. i 56), te haške Konvencije o pomorskom bombardiranju (čl. 5. i 7.)? Koje bi druge mjere trebalo predvidjeti, ako gore navedene mjere (t. 4—12) ne izgledaju ostvarljive?

U »Objašnjenjima« ovom »Upitniku« ponešto se detaljnije govori o istim pitanjima.

Holandsko arheološko društvo predložilo je 31. X 1918, da holandska vlada razašalje ovakav Upitnik svim državama, no vlada je smatrala da u ovom času to ne bi mogla učiniti, preporučivši Društvu da ono to pošalje srodnim naučnim društvima u svijetu. To je i učinjeno. 15. V 1919.³¹

Nekog neposrednog uspjeha nije donijela ova holandska akcija. Međutim, ona je s dosta sistematičnosti nastojala da uoči i analizira iskustva sa zaštitom u prvom svjetskom ratu, te da sugerira i neka nova rješenja, koja će inspirirati mnoge kasnije akcije na zaštiti spomeničkog blaga u ratu.³² Od glavnih ideja ove holandske inicijative treba svakako istaći: posebnu brigu prethodnoj — mirnodobskoj zaštiti; izradu i javno objavljivanje liste spomenika pod zaštitom, uz razlikovanje spomenika posebne vrijednosti od ostalog spomeničkog blaga; zaštitu nekoliko odbačenih gradova u njihovoj cjelini, kao izuzetnih spomeničkih objekata, te uspostavu mehanizma međunarodne kontrole nad primjenom ugovorenih pravila zaštite spomeničkog blaga.

Uskoro su ove ideje u većoj mjeri i pravno uobličene i to u prijedlozima ratnih pravila za bombardiranje iz zraka, što ih je izradila Komisija pravnika na zasjedanju u Haagu 11. XII 1922—19. II 1923.³³ Ova je Komisija formirana na konferenciji u Washingtonu 4. II 1922, a bila je sastavljena od pravnih stručnjaka iz USA, Engleske, Francuske, Italije, Holandije i Japana. Polazne osnove ovih prijedloga u odnosu na zaštitu spomeničkog blaga su slijedeće: savjest čovječanstva se buni protiv vođenja rata izvan efektivnog poprišta ratnih operacija, i opća je želja da se ratovanju nametnu granice; nije bitno razlikovanje između branjenih i nebranjenih naselja, već je temeljno pitanje: što je »vojni objekt«, pri čemu je odlučujuća priroda i upotreba objekta. Dosljedno tome, u čl. 24 predlaže se norma: »Zračno je bombardiranje legitimno dotle, dokle je usmjereno protiv vojnih objekata, tj. objekata, kojih potpuno ili djelomično uništenje predstavlja za ratujuću stranu čistu ratnu korist«. Zatim se nabrajaju kao »vojni objekti«: oružane snage; vojne tvorevine, ustanove i skladišta; tvornice za proizvodnju oružja, municije i tipične vojne opreme; linije vezâ i prometa, koje služe vojnim potrebama.³⁴

U čl. 25 utvrđuje se koji su spomenički objekti pod zaštitom, i pod kojim uvjetima, držeći se u bitnom već poznatih nam odredbi iz čl 27 Pravilnika o zakonima i običajima u ratu na kopnu iz 1907. god., te čl. 5 Konvencije o bombardiranju od strane pomorskih sila u doba rata, također iz 1907. god.³⁵ Time je i ovim prijedlozima težište na nepokretnim spomenicima.³⁶ Predviđa se njihovo obilježavanje znakovima, posebnim danju, a posebnim noću.

³¹ Isto, str. 83.

³² Isto, vol. 47—48, Paris 1939, str. 141—142, u članku: Visscher Ch., Les monuments historiques et les oeuvres d'art en temps de guerre et dans les traités de paix.

³³ La Documentation Internationale: La Guerre Aérienne. Revision des Lois de la guerre, La Haye 1922—1923. Paris 1930.

³⁴ Visscher Ch., Les monuments historiques str. 142—143.

³⁵ Isto, str. 145—146.

³⁶ Strebel H., n. d. str. 42, kaže: »samo na nepokretnim spomenicima«.

Novost predstavljaju odredbe čl. 26 u kojima se prvi puta susrećemo s pokušajem detaljnog reguliranja zaštite »spomenika od velike historijske vrijednosti«. Naime, uvodno se u čl. 26 kaže, kako »posebna pravila« koja slijede imaju za cilj, da omoguće državama »efikasniju zaštitu« spomenika »od velike historijske vrijednosti«, pod uvjetom, da ni takve spomenike niti »njihovu okolnu zonu« ne koriste u vojne svrhe, i pod uvjetom, da »prihvate specijalni režim njihove kontrole«. U detaljima se to normira na slijedeći način:

1. Država ima mogućnost, ako to smatra pogodnim, da ustanovi jednu zaštitnu zonu oko »takvih spomenika« na svom teritoriju. U vrijeme rata takve su zone zaštićene od bombardiranja.
2. Spomenici oko kojih se imaju uspostaviti takve zone, moraju se u mirnodopsko vrijeme obznaniti drugim silama diplomatskim putem; obznana ima sadržavati i granice tih zona. Takva obznana ne može se opozvati za vrijeme rata.
3. Zaštitna zona može podrazumijevati, osim površine samog spomenika, ili grupe spomenika, i jednu okolnu zonu širine ne veće od 500 m, računajući od periferije spomenute površine.
4. Znakovi, dobro vidljivi iz zrakoplova danju i noću upotrebit će se, kako bi ratujući zrakoplovci mogli identificirati granice zaštitnih zonâ.
5. Na same spomenike postaviti će se znakovi predviđeni u čl. 25. Znakovi za obilježavanje zaštitnih okolnih zona bit će određeni od svake pojedine države koja prihvaća odredbe ovog čl. 26, i bit će obznanjeni drugim silama istovremeno kada im se saopće liste spomenika i zaštitnih zonâ.
6. Svaka protupropisna upotreba znakova iz prethodnog § 5 smatrat će se aktom vjerolomstva.
7. Svaka država koja prihvaća odredbe ovog čl. 26 mora se uzdržati od korištenja »historijskih spomenika« i okolne zaštitne zone u vojne svrhe, ili za svoju vojnu organizaciju, na bilo koji način. Isto se tako mora uzdržati, da u unutrašnjosti tih spomenika i zonâ vrši bilo kakav akt u vojne svrhe.
8. Jedna nadzorna komisija, sastavljena od 3 neutralna predstavnika, akreditirana kod države koja je prihvatila odredbe ovog čl. 26, ili od njihovih delegata, bit će imenovana u svrhe nadzora, kako ne bi došlo do povrede odredbi iz prethodnog § 7. Jedan od članova te Komisije bit će predstavnik države kojoj su povjereni interesi druge ratujuće strane.³⁷

Kako vidimo, ovi prijedlozi Komisije pravnikâ predviđaju zapravo ponajprije opću zaštitu određenog spomeničkog blaga u smislu člana 25, a uz to, po »posebnim pravilima« člana 26, i posebnu zaštitu za odabrane spomenike »od velike historijske vrijednosti«. Posebna je zaštita fakultativne naravi. Država je može prihvatiti ako joj odgovaraju i njeni uvjeti, među kojima je svakako najvažniji uvjet: prihvaćanje međunarodne kontrole. Izbor i proglašavanje jednog objekta spomenikom »od velike historijske vrijednosti« nije u potpunosti prepušten jednostranoj

³⁷ Tekst donosi: Visscher Ch., *Les monuments historiques* . . . str. 146—147.

odluci. Izvještaj Komisije objašnjava, da ostale države imaju pravo prigovora, »u razumnom roku«, a izostane li takav prigovor, smatra se odnosna kategorizacija spomenika prihvaćenom.³⁸ Prijedlozi ne govore, a niti izvještaj Komisije, o postupku koji se provodi u slučaju da neka država postavi prigovor. Isto se tako Komisija ne izjašnjava o postupku s primjedbama koje bi mogla postaviti međunarodna nadzorna komisija (§ 8).

Opisani prijedlozi Komisije pravnik iz 1923. god. nisu postali međunarodnopravne norme. I oni su ostali samo prijedlozi, ali su imali utjecaja na daljnje nastojanje u pravcu međunarodnopravne zaštite spomeničkog blaga. To naročito vrijedi za koncepcije o: kategorizaciji spomenika; »posebnoj zaštiti« za spomenike određene kategorije, te o mehanizmu međunarodne kontrole.³⁹

Poslije god. 1923. kroz skoro čitav decenij nije bilo daljnjih sličnih akcija u prilog zaštite spomeničkog blaga u ratu. Nije ih pokretala ni Liga naroda, niti njeni organi i organizacije, od kojih su prvenstveno očekivane inicijative za daljnje unapređenje međunarodnog prava, pa tako i normi za zaštitu kulturnih dobara u ratu.⁴⁰ Ni Komisija za međunarodnu intelektualnu suradnju, formirana u krilu Lige naroda god. 1921. nije bila aktivna u tom pravcu.⁴¹ God. 1926. osnovana Međunarodna muzejska organizacija (Office international de Musées)⁴² pokrenula je 1930. god. inicijativu za donošenje jedne međunarodne konvencije o zaštiti kulturnih dobara u ratu, ali spomenuta Komisija za međunarodnu intelektualnu suradnju nije ni tada, kao ni 1932. god., prihvaćala takve inicijative, ne pokazujući još uvijek sklonosti reguliranju te materije međunarodnom konvencijom, a s motivacijom, da Liga naroda usredotočuje sve svoje napore na opće otklanjanje svakog rata i na razoružanje, te, kako ustrajuć u tome, smatra neoportunim istovremeno postavljati pitanje navedene konvencije koja polazi od činjenice daljnjih mogućnosti — ratovanja.⁴³ Komisija je jedino predložila, a Generalna skupština Lige naroda 10. X 1932. prihvatila, da se državama uputi jedna preporuka o potrebi stalne i intenzivne brige kako bi i omladina putem obrazovnih institucija, a uz to i čitava javnost, u svakoj državi,

³⁸ Isto, str. 148.

³⁹ Strebel H., n. d. str. 42, kaže, da su pravila zračnog rata, izrađena od Komisije, bila »faktički« priznata.

⁴¹ »Komitet stručnjaka za kodifikaciju međunarodnog prava«, formiran od Savjeta Lige naroda 1924. god. ograničio se, po smjernicama svog osnivača, na razmjerno uzak krug pravnih pitanja. Prvoj Konferenciji za kodifikaciju međunarodnog prava, održanoj 1930. god., pripremio je za raspravu svega tri pitanja: državljanstvo, teritorijalno more, odgovornost države za štete počinjene osobama i imovini stranaca na njenom području, time što su faktički raspravljena samo prvo i drugo pitanje. Vidi: Drumond E., Dix ans de coopération internationale. Genève 1930, str. 239 i slijed.

⁴² O njenom osnivanju i radu od 1940. god. vidi: Drumond E., n. d. str. 430 i slijed. Uz to: *Museumion*, I, Paris 1927, str. 3—16, 134—138.

⁴³ Osnovana kao organ Komisije za međunarodnu intelektualnu saradnju, v. Drumond E., n. d. str. 442. Uz to: *Museumion*, II, Paris 1928, str. 246—250; isto, III, 1929, str. 76—84, 177—190; isto, IV, 1930, str. 77—81, 184—188. Isto vrijedi i za Institut za međunarodnu intelektualnu suradnju, koji je, potporom Francuske, osnovan i započeo radom 1925. god., v. Drumond E., n. d. str. 436.

⁴⁴ Foundoukidis E., L'Office International des Musées et la protection des monuments et oeuvres d'art en temps de guerre (*Museumion*, vol. 35—56, Paris 1936), str. 187, 191. Uz to Société des Nations. Institut international de coopération intellectuelle. L'année 1937 de la coopération intellectuelle. Paris 1938, str. 94, gdje se spomenuta motivacija ovako formulira: »Il lui était difficile, en effet, et il était alors certainement inopportun de soulever cette question, en un moment où tous les efforts de la Société des Nations tendaient à instaurer un état de choses propre à éliminer la guerre, et où la Conférence du Désarmement s'y employait de la façon la plus active.

bila poticana na poštivanje »spomenika i umjetničkih djela«, bez obzira kojoj civilizaciji i epohi pripadaju.⁴⁴

Više je brige poklanjala Međunarodna muzejska organizacija, tada i slijedećih godina, drugim problemima kulturnih dobara. Tako je npr. počam od 1933. god. vrlo aktivna na razradi organizacionih i tehničkih mjera zaštite spomeničkog blaga, prvenstveno umjetničkih djela, s ciljem, da nacionalnim službama spomeničke zaštite ukaže na najpodesnija praktična rješenja i da unaprijedi njihov rad; zatim, potiče temeljitu obradu spomeničke problematike arheoloških nalazišta; inicira osnivanje posebne »Međunarodne komisije za historijske spomenike« sa zadatkom da potiče, koordinira i unapređuje akcije na unapređenju i usavršavanju nacionalnih službi zaštite »historijskih spomenika«,⁴⁵ i sl. Na planu međunarodnopravnih instrumenata zaštite kulturnih dobara uredotočuje svoju pažnju na pripremi jedne međunarodne konvencije o repatrijaciji, »objekata od umjetničkog, historijskog i naučnog interesa«, koji su izgubljeni, ukradeni, ili pak protuzakonito otuđeni ili izvezeni.⁴⁶ U pogledu zaštite kulturnih dobara u ratu težište se i nadalje stavlja samo na one preventivne mjere, koje svaka država treba da provede u mirnodobsko vrijeme. Međunarodna muzejska organizacija daje i praktične upute u tom pravcu, kako za pokretna »umjetnička djela«, tako i za »spomenike arhitekture«. ⁴⁷ U okviru tih mjera ističe posebnu korist od izgradnje skloništa izvan naseljenih mjesta, na lokaciji izvan svake vojno-strateške namjene, ili pak, izbor nekog naselja koje bi bilo potpuno neutralizirano, a koristilo bi se za pohranu pokretnog spomeničkog blaga koje se može transportirati. Provođenje navedenih mjera, a uz uvjet da sazrije i da postoji sklonost država sklapanju jedne međunarodne konvencije o zaštiti spomeničkog blaga u ratu, tek bi omogućilo, po mišljenju Međunarodne muzejske organizacije, da se priđe izradi konvencije kojoj bi polazna osnova bila prijedlozi Komisije pravnika iz 1923. godine.⁴⁸

U američkim se državama brže došlo do određenih rješenja. Akcijom Roerichovog muzeja u USA, uz poticaj Sedme međunarodne konferencije američkih država 16. XII 1933. u Montevideu, sklopljen je 15. IV 1934.

⁴⁴ Foundoukidis E., L'Office International des Musées... str. 191—192. Isto vrijedi i za »Comité des experts archivistes«, koji je god. 1931. započeo radom u okviru Instituta za međunarodnu intelektualnu suradnju.

⁴⁵ Vidi: *Museion*, vol. 25—26, Paris 1934, str. 178—185: »Programme de la Commission internationale des monuments historiques«; isto, vol. 27—28, Paris 1934, str. 289—295, 309; isto, vol. 31—32, Paris 1935, str. 245—248, 256. Vidi također i: *La conservation des monuments d'art et d'histoire*. Paris 1933. Ed. Office international des musées.

⁴⁶ Vidi: *Museion*, vol. 27—28, Paris 1934, str. 288—289, 310; isto, vol. 31—32, Paris 1935, str. 252—253, 256; isto, vol. 39—40, Paris 1937, str. 247—258; Visscher Ch., *La protection des patrimoines artistique et historiques nationaux; nécessité d'une réglementation internationale* (Isto, vol. 43—44, Paris 1938, str. 7—34); isto, str. 291—292.

Société des Nations. Institut international de coopération intellectuelle. L'année 1933 de la coopération intellectuelle. Paris 1934, str. 129—134; Isto, L'année 1935... Paris 1936, str. 82—83; Isto, L'année 1936... Paris 1937, str. 78—79; Isto, L'année 1937... Paris 1938, str. 93—94.

U gore citiranoj raspravi Ch. Visscher iscrpno obrađuje: pitanje izvjesnog ograničenja individualnog vlasničkog prava u prometu spomeničkim blagom; historijat takvih odredbi, posebno u pitanju izvoza spomenika; novije propise o tome u svijetu; posebno o arheološkim iskopinama; efikasnost ovakvih odredbi nacionalnih zakonodavstava na međunarodnom planu; revandikacija protupripisno otuđenih ili ukradenih predmeta; međunarodna sankcija zabrane otuđenja i izvoza spomenika; jedan projekt međunarodnopravne reglamentacije ove materije.

Vidi još i: Engstler L., n. d. str. 49—53.

⁴⁷ *Museion*, vol. 35—36, Paris 1936, str. 193.

⁴⁸ Isto, str. 193—194.

»Ugovor o zaštiti umjetničkih i naučnih ustanova i historijskih spomenika« (Roerichov pakt). Potpisale su ga sve članice Panameričke unije, ukupno 21 država.⁴⁹ To je prvi međunarodni ugovor posvećen isključivo zaštiti određenih kulturnih dobara od ratnih opasnosti. Potpisan je 15. IV 1935. u Washingtonu, pa se po tome često naziva i Washingtonski pakt.⁵⁰ Ratificirale su ga: Kuba (26. IV 1935.), USA (13. VII 1935.), Salvador (1. V 1936.), Brazil (5. VIII 1936.), Čile (8. IX 1936.), Guatemala (16. IX 1936.), Mexiko (2. X 1936.), Dominikanska Republika (2. XI 1936.), Venezuela (11. XI 1936.) i Kolumbija (20. II 1937.), dakle, svega 10 država potpisnica.⁵¹

Osnovni principi ovog prvog, i od većeg broja država ratificiranog, međunarodnog ugovora o zaštiti određenih kulturnih dobara u ratu, su slijedeći:

- moraju se »u svako doba sačuvati od opasnosti svi nepokretni spomenici, kako oni u javnom tako i oni u privatnom vlasništvu, koji sačinjavaju kulturno blago naroda«, a to su: »historijski spomenici, muzeji, naučne, umjetničke, obrazovne i kulturne ustanove«;
- ovom kulturnom blagu »pripada isto poštivanje i zaštita u vrijeme mira kao i u vrijeme rata«; ono se smatra »neutralnim« dobrom, i »kao takvo ima poštivati i štiti od strane zaraćenih sila«; tu »neutralnost« se priznaje »na čitavom prostranstvu teritorija pod suverenitetom svake države koja potpiše i pristupi paktu, bez ikakve diskriminacije u pogledu državne pripadnosti navedenih spomenika i ustanova«;
- »isto poštivanje i zaštita pripada i osoblju navedenih ustanova«;
- kulturno blago pod zaštitom obilježava se »određenom zastavom«, nacrtanom u prilogu ovog pakta;
- »vlade potpisnice, i one koje naknadno pristupe ovom paktu, dostavit će Panameričkoj uniji, u vrijeme potpisa ili pristupa, ili bilo kada nakon toga, popis spomenika i ustanova za koje žele zaštitu utanačenu ovim paktom«; dostava je obavezna iza naknadne izmjene u popisu, a Panamerička unija daje na znanje svim vladama učesnicama Pakta te popise i sve izmjene u njima;
- »povlastice« zaštite, priznate ovim paktom, prestaju vrijediti za »spomenike i ustanove«, »ako budu upotrijebljeni u vojne svrhe«;
- ovaj pakt može otkazati »bilo kada svaka država potpisnica odnosno država koja mu je pristupila«, time da otkaz stupa na snagu 3 mjeseca nakon što obavijest o otkazu bude dostavljena drugim državama potpisnicama odnosno onima koje su pristupile paktu.

⁴⁹ To su: Argentina, Bolivija, Brazil, Čile, Dominikanska Republika, Ekvador, Guatemala, Haiti, Honduras, Kolumbija, Kostarika, Kuba, Mexico, Nikaragua, Panama, Paragvaj, Peru, Salvador, Urugvaj, USA i Venezuela.

⁵⁰ Tekst vidi u: The Department of State Treaty Information Bulletin, br. 67, travanj 30, 1935, str. 55 i slijed.; Strebel H., n. d. str. 78–79. Vidi još: Chklaver G., Le mouvement en faveur du Pacte Roerich (*Revue de Droit International*, 1933, 1).

⁵¹ Takvo je isto stanje ratifikacije bilo i 1. VIII 1952. Vidi: Strebel H., n. d. str. 78.

Bitne su za naše razmatranje slijedeće značajke ovog Pakta: da se izričito ograničava samo na zaštitu »nepokretnih spomenika«; da pod kulturnim blagom obuhvaća razmjerno vrlo velik broj »ustanova«; da zaštitom obuhvaća i osoblje tih određenih ustanova; da preuzima veći dio ideja i teza iznesenih o zaštiti poslije prvog svjetskog rata, no, izostavljajući međunarodnu kontrolu nad primjenom ugovornih zaštitnih mjera, a uz to, zaštićenim objektima obećava bezuvjetnu — potpunu zaštitu, bez obzira na ikakve vojne potrebe. Izvjesnu dopunu ovom Paktu predstavlja odredba čl. 8. »Ugovora o zaštiti pokretne imovine historijske vrijednosti«, ugovora, što su ga američke države sklopile također 15. IV 1935, regulirajući njime uvoz i izvoz određenog pokretnog historijskog spomeničkog blaga, a čiji čl. 8. određuje: »Vlade potpisnice izjavljuju, da se ovi pokretni spomenici ne mogu tretirati kao ratni plijen«, time što je u čl. 1. detaljno i taksativno navedeno što se sve podrazumijeva pod »pokretnim spomenicima«.⁵²

Evropska je doktrina prigovarala Washingtonskom paktu: da ne vodi računa o »neospornim vojnim interesima«, koje da vojni zapovjednici neće zanemariti usprkos i »najsvečanijih obećanja«, kada se praktički nađu u stanju date vojne potrebe; da obuhvaća prevelik broj spomeničkih — zaštićenih objekata, što da je neprimjenjivo u Evropi, tako bogatoj kulturnim blagom, često lociranom u vrlo napučenim mjestima, u neposrednoj blizini vojnih objekata; da ne predviđa međunarodnu kontrolu, po čemu da je Pakt slabije rješenje nego li su prijedlozi Komisije pravnika iz 1923. godine.⁵³

Usprkos izvjesnih nepotpunosti, ostaje činjenica, da je Washingtonski pakt iz 1935. god., kao prvi samostalni međunarodnopravni akt posvećen zaštiti kulturnih dobara u ratu, ukazao na neophodnost detaljnijeg i suvremenijeg normiranja te zaštite, k tome normiranja jednim posebnim međunarodnim ugovorom, a ne tek usputnim normama u sklopu raznih ratnih pravila, te da postoji niz zemalja koje su voljne da prihvate takva novija i suvremenija rješenja na korist svjetske kulturne baštine.

U Evropi se mnogo i dugo čekalo i razmišljalo o najpogodnijem »realističkom« rješenju zaštite spomeničkog blaga u ratu. Nasuprot tome međunarodna se politička realnost dinamično razvijala u znaku i slijedećih zbivanja: 27. III 1933. Japan napušta Ligu naroda; 14. X 1933. Njemačka napušta Ligu naroda; početkom siječnja 1935. Francuska daje odriježene ruke Italiji u Etiopiji; 7. III 1935. Njemačka provodi remilitarizaciju Rajnske vlasti; 16. III 1935. Njemačka jednostrano odbacuje sva vojna ograničenja određena joj Versajskim mirovnim ugovorom, te uvodi opću vojnu obavezu; 18. VI 1935. Engleska potpisuje pomorski sporazum s Njemačkom, dozvoljavajući joj, da poveća svoju ratnu mornaricu preko odredbi Versajskog ugovora; 3. X 1935. Italija počinje ratnim napadom na Etiopiju; 9. V 1936. Italija proglašava aneksiju Etiopije svojoj »imperiji«; 17/18. VI 1936. počinje rat u Španjolskoj, uz postepeno sve veće učešće Njemačke i Italije; 25. X 1936. Njemačka i Italija formiraju »Osovinu Rim — Berlin«; 18. XI 1936. Njemačka i Italija priznaju vladu generala Franka u Španjolskoj; 25. XI 1936.

⁵² Engstler E., n. d. str. 53—54, 210.

⁵³ Visscher Ch., La protection internationale ... str. 180—181.

Njemačka i Japan formiraju Pakt Antikominterne; Trebalo je nažalost, da fašizam izvrši tolike prodore k vlasti, da počini tolika nasilja, da započne i ratnim pohodima, pa tako da izvrši i agresiju u Španiji, teško ugrozivši kulturna dobra Španije,⁵⁴ tako vrijedan dio svjetske kulturne baštine, pa da se tek tada i u Evropi ponovo pokrenu konkretnije akcije za međunarodnopravnu zaštitu kulturnih dobara u ratu.

Na temelju obnovljenih inicijativa organizacija iz sklopa Lige naroda kao što su: Komisija za međunarodnu intelektualnu suradnju, Institut za međunarodnu intelektualnu suradnju i Međunarodna muzejska organizacija, a posebno pod pritiskom i šireg kruga svjetske kulturne javnosti, konačno se Šesta komisija Lige naroda 1936. god. odlučila na konkretan rad oko pripreme međunarodne konvencije o zaštiti kulturnih dobara u ratu. Međunarodna muzejska organizacija mogla je sada nastaviti radom u tom pravcu, te je angažirala Ch. Visschera, istaknutog stručnjaka za međunarodno pravo, da razradi problematiku zaštite spomeničkog blaga.⁵⁵

Svoj izvještaj iz 1936. god. Ch. Visscher zasniva na slijedećim osnovnim tezama: neprovoditi zaštitu zato jer ne želimo rata, znači žrtvovati spomeničko blago; generalizacija kršenja ratnih pravila u prošlosti ne vodi rješenju, nije prihvatljiva; isto tako ne može biti prihvatljiva niti opća sumnja u svaku praktičnu vrijednost ograničavanja postupaka ratujućih strana; postoje određene vojne potrebe, ali pavanje i određena dobra i vrijednosti, kojih zaštita u ratu nije u nužnoj suprotnosti s vojnim potrebama ratujućih strana, kao npr. zaštita zarobljenika i ranjenika, te zaštita kulturnih dobara; iz činjenice da je u modernom ratu teško zaštititi ogromne mase pučanstva u pozadini, dakle najveće vrijednost — ljude, ne može se izvesti zaključak koji bi opravdavao odustajanje od zaštite spomeničkog blaga; s ugroženog područja treba evakuirati kako ljude, tako i pokretna kulturna dobra; uz to, zašto bi se odustalo od zaštite spomeničkog blaga na područjima koja nisu ratom ugrožena; težište je problema u tome, da se realno procijeni: u kojoj je mjeri moguće osigurati zaštitu spomenicima i umjetničkim djelima, baziranu na odsutnosti svakog vojnog interesa da se ta dobra unište; glavne su praktične teškoće: blizina vojnih objekata mnogim spomenicima; veliki domet suvremene artiljerije, te široka područja djelovanja zračnog bombardiranja. Haška su pravila iz 1907. god. zastarjela već i zbog razvitka ratne tehnike, kaže dalje Ch. Visscher, i dodaje: Washingtonski je pakt iz 1935. god. s druge strane, nedovoljno realan, i potom zapravo neprovediv, kako po obimu kulturnih dobara koja obuhvata zaštitom, tako i koncepcijom apsolutne neutralnosti za određene spomenike, i zanemarivanjem međunarodne kontrole nad primjenom ugovorenog režima zaštite; suvremena rješenja, koja bi sada mogla

⁵⁴ Vidi: *Protección del tesoro artistico*. Valencia 1937 (Ed. Ministerio de instrucción pública. Dirección general de bellas artes). Nadalje: *Mouseion*, vol. 35—36, Paris 1936, str. 198—199; isto, vol. 37—38, Paris 1937, str. 183—192; isto, vol. 39—40, Paris 1937, str. 7—66, u članku: Renan J., *L'organisation de la défense du patrimoine artistique et historique espagnol pendant la guerre civile*; isto, str. 67—73; isto, *Supplément mensuel*, novembre 1937, str. 1—4. Uz to i: *Zeitschrift für ausländisches und internationales Privatrecht*, 1937, str. 941 i slijed.

⁵⁵ *Société des Nations. Institut international de coopération intellectuelle. L'année 1937 de la coopération intellectuelle*. Paris 1938, str. 95; *Mouseton*, vol. 35—36, Paris 1936, str. 198.

prihvatiti države, treba potražiti oslonom na sugestije Holandskog arheološkog društva iz 1919. god. i na prijedloge Komisije pravnika iz 1923. god.⁵⁶

Međunarodna muzejska organizacija prihvatila je Visscherove sugestije (12—13. X 1936.),⁵⁷ a isto je učinila i Komisija za međunarodnu intelektualnu suradnju. Posebnom Komitetu stručnjaka povjerena je razrada pravnih i tehničkih problema, te izrada nacрта međunarodne konvencije o zaštiti »spomenika i umjetničkih djela u ratu«,⁵⁸ a za taj rad dala mu je Međunarodna muzejska organizacija potrebna »Objašnjenja« i »Smjernice«. Nakon svojih zasjedanja 23—24. XI 1937. i 28—29. IV 1938. Komitet je dovršio izradu »Prednacrtu međunarodne konvencije o zaštiti spomenika i umjetničkih djela u toku oružanih sukoba«.⁵⁹ To je tekst kojega će Međunarodna muzejska organizacija podnijeti generalnoj skupštini Lige naroda. Tekst ima dva dijela. Prvi je Konvencija u užem smislu, preambula i čl. 1—13, a drugi dio, čl. 1—12, predstavlja njen »Pravilnik o izvršenju«. Dakle, već i tekstualno, ovo je predstavljalo najobimniji i najdetaljniji skup pravila za zaštitu spomeničkog blaga u ratu, koji je do tada predlagan.

Bitne karakteristike predloženih normi i cjeline ove Konvencije su slijedeće:

Već u preambuli se ističu tri osnovna momenta, i to: da su nove odredbe inspirirane utanačenjima haških konvencija iz 1899. i 1907. god.; da razvitak ratne tehnike sve više ugrožava spomeničko blago, te, kako »defenzivna akcija« putem ove Konvencije ne može biti efikasna, ako nije pripremljena u vrijeme mira i organizirana kako na nacionalnom tako i na međunarodnom planu. Inicijatori teksta tome dodaju: predložene su norme, koje bi pomirile potrebe ratovanja s maksimalnom sigurnošću za spomenike i umjetnička djela ugrožena ratom, izbjegavajući odredbe koje bi »u odlučnom času« bile neoperativne i neprijemljive, sve što bi praktički (pravno, tehnički, financijski i sl.) bilo neostvarivo; temelj nove koncepcije nije samo u ograničavanju ratnog djelovanja, kao što je to bio slučaj u ranijim odredbama, već u »odsutnosti ozbiljnog vojnog interesa na uništavanju spomenika«; nove odredbe moraju sadržavati garanciju neutralnosti i striktnu nepristranosti u primjeni i kontroli ugovorenih zaštitnih mjera, radi ostvarenja potpunog povjerenja kod svih država, bez razlike, a time i potrebnog autoriteta cjelokupnom zaštitom mehanizmu.⁶⁰

Pojedinačne odredbe počinju obavezama koje mora preuzeti svaka država, da će prethodno, kroz mirnodobsko razdoblje, poduzeti konkretne materijalne — tehničke mjere na spomenicima koje posjeduje. Normiranje ove aktivnosti, i kao jedne međunarodne obaveze svake države, znači unijeti u međunarodni pravni red temeljni pojam, po kojemu je čuvanje kulturne baštine interes cjelokupne zajednice država, dok su

⁵⁶ *Mouseion*, vol. 35—36, Paris 1936, str. 177—185; isto, vol. 47—48, Paris 1939, str. 167—175.

⁵⁷ Isto, vol. 35—36, Paris 1936, str. 198—200; isto, vol. 47—48, Paris 1939, str. 177—179.

⁵⁸ Société des Nations. Institut international de coopération intellectuelle. L'année 1937 de la coopération intellectuelle. Paris 1938, str. 95.

⁵⁹ Citav tekst donosi: *Mouseion*, vol. 43—44, Paris 1938, str. 310—320; isto, vol. 47—48, Paris 1939, str. 180—201, usporedno na francuskom i engleskom jeziku.

⁶⁰ Foundoukidis E., La coopération intellectuelle dans le domaine des arts, de l'archéologie et de l'ethnologie au cours de l'année 1938. Rapport de l'Office international des Musées (*Mouseion*, vol. 43—44, Paris 1938), str. 287—288.

pojedine države-posjednici samo »depozitari« dijelova te baštine na svojim područjima, odgovorne zajednici država za tu baštinu, u duhu solidarnosti.⁶¹ Ideja o zajedničkoj »svjetskoj kulturnoj baštini«, i solidarnoj brizi za nju, ovim je značajno afirmirana. Polaganje jednog od težišta na interne — nacionalne zaštitne mjere još u mirnodobskom periodu, bilo je više nego potrebno i umjesno, jer su i španjolski rat i kasniji drugi svjetski rat pokazali, koliko su skromno, u većini država, bile faktički pripremljene i provedene takve mjere.

Među osnovnim nacionalnim mjerama jest određivanje »ograničenog broja« odgovorajućih skloništa za pohranu spomeničkog blaga. Izabire ih svaka država i notificira drugima još u mirnodopsko vrijeme. Moraju biti smještena daleko (po pravilu 20 km) od vjerojatnih područja ratnih operacija, od svakog vojnog objekta i velikih prometnica; ne smiju biti korištena, ni neposredno niti posredno, za nacionalnu obranu, a moraju biti »otvorena«, za vrijeme trajanja neprijateljstva, »vojnim vlastima« te međunarodnoj kontroli, uz uvjete određene Pravilnikom o izvršenju. Takvim skloništima Konvencija priznaje imunitet u odnosu na sve akte neprijateljstva. Država može izgraditi takva skloništa, a može u tu svrhu koristiti i pojedine postojeće zgrade-spomenike ili skupinu takvih zgrada, koje će, međutim, praktički uzevši, teško ispunjavati tražene uvjete. Izuzetak je moguć, ako država bilateralnim sporazumima recipročno dogovore imunitet određenih zgrada, koje doduše ne zadovoljavaju svim uvjetima, ali se radi o spomenicima »od bitne važnosti za međunarodnu zajednicu«.⁶²

Za spomenike locirane u velikim gradovima nove odredbe predviđaju opću zaštitu, koja se sastoji u tome, što se izriče dužnost ratujućih strana, da poduzmu sve što je moguće, kako bi se ti spomenici poštedili u ratnim operacijama, zatim, da se ne upotrebljavaju za vojne potrebe, i da se vojni objekti ne smještavaju u njihovoj blizini. No, moguća je za njih i posebna zaštita, pojedinačno ili za grupu spomenika, uz uvjete: da su izolirani, u rajonu od 500 m, od svake vojne konstrukcije ili instalacije, da ne služe nikakvoj svrsi koja bi imala nešto zajedničkog s nacionalnom obranom i vojnom organizacijom; da su još u mirnodopsko vrijeme notificirani drugim državama, te, da su u vrijeme rata pristupačni međunarodnoj kontroli.

Nadalje, »spomenici i umjetnička djela« isključuju se kao mogući objekti represalija.⁶³

Čl. 3. govori o već poznatoj obvezi država, da svojim »trupama« izdadu odgovarajuće »instrukcije« u smislu ove Konvencije, no, k tome detaljizira i obvezu vojnih zapovjednika da što bolje upoznaju pripadnike oružanih snaga s propisima Instrukcije. Isti član obvezuje države, da poduzmu potrebno kako bi se za trajanja rata spriječilo »otimanje i pljačka« — »spomenika i umjetničkih djela«. Zatim, i obavezu državama, na međusobno obavještanje o svojim internim odredbama, usmjerenim primjeni ovog člana 3. Konvencije.

⁶¹ Isto, str. 288.

⁶² Isto, str. 288—289.

⁶³ »Represalije su mjere, što ih država poduzima, uz povredu međunarodnim pravom zaštićenih interesa druge države, kao odgovor na protupravni čin te druge države, a sa svrhom samopomoći, tj. da drugu državu sklone na odustajanje od protupravnih čina odnosno na davanje zadovoljenja«, vidi: Andrassy J., n. d. str. 306.

Regulirajući obilježavanje spomenika, predviđa se opća oznaka »za sve spomenike i muzeje«, koja ima svakoga upozoriti da se nalazi u blizini zgradâ za čije je čuvanje interesirana čitava međunarodna zajednica. Naročitim se pak znakom obilježavaju objekti pod posebnom zaštitom.

I prenošenje spomenika u drugu državu predstavlja jednu od normiranih mjera zaštite. Bilo da su ugroženi ratom sa stranom silom, bilo građanskim ratom. Obaveza je druge države da spomenike primi i čuva. Predviđen je imunitet sredstvima transporta takvih spomenika, no time, da ratujuća strana može samo jednom koristiti ovu pogodnost za iste spomenike, i samo u pravcu države koja ih prima. Dok se nalaze deponirani u drugoj državi, takvim spomenicima ne mogu raspolagati ni davalac niti primalac depozita.

Napokon, nove odredbe s dosta detalja predviđaju i normiraju djelatnost međunarodne kontrole komisije, koja za trajanja ratnih operacija nadzire poštivanje propisa sadržanih u Konvenciji.⁶⁴ Predviđa se i periodično sazivanje Konferencije država potpisnica radi unapređivanja primjene odredaba Konvencije, dok bi u razdobljima između zasjedanja Konferencije poslove vodili njen Ured i Sekretarijat. Ured će pružati i »dobre usluge« ratujućim stranama, ako među njima dođe do spora o primjeni odredaba Konvencije.

»Pravilnik o izvršenju« (čl. 1—12) razrađuje praktična pitanja: liste »komesara« koji obavljaju razne poslove izvršenja Konvencije; dužnosti notificiranja skloništa i objekata pod posebnom zaštitom; sastav i dužnosti »Međunarodne verifikacione komisije« koja ocjenjuje ispunjavanje uvjeta zaštite; sastav, formiranje i način rada »Međunarodne kontrolne komisije«; pohrane spomenika u skloništa; obavezu osoblja zaštite i čuvanja spomeničkog blaga da ostaje i u ratu na svojim dužnostima, time, da je to osoblje na okupiranom području pod istim režimom kao civilno stanovništvo; prenosa spomeničkog blaga na pohranu u drugu državu; »dobrih usluga« što ih pruža Ured; sastavu, dužnostima i načinu rada Konferencije, Ureda i Sekretarijata.

Ovakav Prednacrt podnesen je generalnoj skupštini Lige naroda, na njenom zasjedanju u mjesecu rujnu 1938. god. Holandska se vlada ponudila, da će ona izvršiti konzultacije s vladama drugih zemalja i sazvati diplomatsku konferenciju na kojoj bi se raspravljalo o ovom projektu. Liga naroda je prihvatila tu ponudu, pa se u siječnju 1939. god. holandska vlada obratila na 62 vlade u svijetu. Do sredine 1939. god. blizu tridesetak se vlada izjasnilo, da će učestvovati na predloženoj diplomatskoj konferenciji, nekoliko ih se nije obvezalo na učešće, ali su izrazile svoje pristajanje uz principe na kojima je izrađen Prednacrt Konvencije. Engleska se nije izjasnila u prilog Konferenciji, smatrajući, da »u današnjim okolnostima neće biti moguće ostvariti opći sporazum o jednoj Konvenciji ovakve prirode«, no, pokaže li se da će i članice i nečlanice Lige naroda prihvatiti Konvenciju, da je tada pripravna preispitati svoju odluku. Vlada Švicarske je pozdravila inicijativu, ali uz napomenu, da ne smatra oportunističkim sazivanje diplomatske konferencije koja bi raspravljala o jednom »užem problemu« u situaciji kada mnoga

⁶⁴ Foundoukidis E., *La coopération intellectuelle...* str. 289—291. Opisane karakteristike »Prednacrta« sadržane su i u tekstu: Foundoukidis E., *Commentaire du projet*, objavljenom u časopisu *Mousetion*, vol. 47—48, Paris 1939, str. 202—214.

druga važnija i urgentnija pitanja nisu riješena. Njemačka je obećala odgovor, ali ga nije dostavila. Italija nije davala odgovora. Japan je izjavio da nema namjere učestvovati na predloženoj Konferenciji. USA su se izjasnile povoljno o osnovnim zamislima Konvencije, te da će sa simpatijom ispitati svoje učesće na Konferenciji ako je Holandska vlada sazove. Vatikan je potvrdio svoj interes i zatražio, da može poslati svog promatrača na Konferenciju.⁶⁵

Uskoro su pripreme za diplomatsku konferenciju o ovoj Konvenciji morale biti prekinute. Fašističke sile nisu htjele dijaloga o ničemu, ponajmanje o zaštiti kulturnih dobara, a ostala Evropa kasnila je kako u pripremama za svoju opću obranu od fašističke agresije, tako i s mjerama zaštite svoje kulturne baštine. Podsjetimo na neke događaje koji su se redali: 13. XII 1937. Italija napušta Ligu naroda; 13. III 1938. Njemačka proglašava priključenje Austrije; 29/30. IX 1938. tzv. »Münchenskim sporazumom« Njemačke, Italije, Francuske i Engleske započinje komadanje Čehoslovačke; 1—10. X 1938. Njemačka prisvaja i Sudetsku oblast; 17. III 1939. Njemačka okupira i glavni ostali dio Čehoslovačke; 22. III 1939. Njemačka upućuje ultimatum Litvaniji; 7. IV 1939. Italija napada Albaniju; 16. IV 1939. Italija proglašava priključenje Albanije. Početkom mjeseca rujna 1939. započeo je drugi svjetski rat, a međunarodnopravna zaštita spomeničkog blaga u svijetu, izvan američkog kontinenta. ostala je, uglavnom, na odredbama zastarjelih haških pravila iz god. 1899. i 1907.

U datoj situaciji Međunarodna muzejska organizacija odlučila je da 4. IX 1939. objavi svoju »Izjavu«, u kojoj poručuje: »Umjetnički krugovi svijeta« primili su s olakšanjem vijest, da su se vlade Velike Britanije i Francuske, svijesne svoje odgovornosti u odnosu na zajedničku »umjetničku i historijsku baštinu«, i uvjerene da uništenje jednog umjetničkog djela predstavlja kulturno osiromašenje za cijelo čovječanstvo, spontano obznanile svoju rješenost, da u ratnim operacijama štede »spomenike ljudske civilizacije«. Međunarodna muzejska organizacija i ovom prigodom podsjeća organe i institucije koje se brinu o umjetničkim djelima, u svim zemljama, na svoje ranije preporuke o čuvanju »spomenika i umjetničkih djela«, posebno:

1. »Umjetnička blaga« koja se mogu transportirati treba smjestiti u skloništa, udaljena od najvjerojatnijih poprišta ratnih operacija, daleko od svakog vojnog objekta, udaljena od velikih prometnica, na rubu velikih industrijskih središta;
2. »Historijski spomenici i zgrade« u kojima se nalaze neprenosiva »umjetnička djela«, moraju se zaštititi na licu mjesta, vodeći računa o iskustvima na koja je već upozorila Međunarodna muzejska organizacija, i, u svakom slučaju, takvi objekti ne mogu biti korišteni, neposredno niti posredno, u svrhe nacionalne odbrane. S druge strane, iz okolina tih objekata moraju biti uklonjene sve instalacije koje mogu predstavljati neki vojni objekt.

⁶⁵ Isto, str. 213—214.

»Ako uvodno spomenuti plemeniti stavovi Velike Britanije i Francuske budu prihvaćeni od svih ratujućih strana, što bi trebalo očekivati, te, ako budu posvuda provedene preporuke Međunarodne muzejske organizacije, izvjesno je, da će rizici uništenja spomenika biti svedeni na minimum«. Međunarodna muzejska organizacija stoji na raspolaganju odgovornim organima i institucijama u svakoj akciji zaštite njihove »umjetničke i historijske baštine«.⁶⁶

Posljednji pokušaj Međunarodne muzejske organizacije sastojao se u tome, da je izradila i ponudila vladama na prihvatanje projekt jedne »Deklaracije o zaštiti spomenika i umjetničkih djela u toku oružanih sukoba«. U 10 članova ove Deklaracije sadržani su slijedeći principi i zaštitne mjere:

1. Vlade potpisnice Deklaracije smatraju dužnošću svake države da organizira materijalnu zaštitu »spomenika i umjetničkih djela«, koja se nalaze na njenom teritoriju, protiv razornog djelovanja oružanih sukoba, pa će tu zaštitu provoditi svim tehničkim sredstvima kojima raspolaže.
2. Vlade potpisnice poduzet će, u granicama mogućnosti, sve potrebne predostrožnosti kako bi »historijski spomenici i zgrade posvećene umjetnosti« bile pošteđene od njihovih vojnih operacija. Takve zgrade, i njihovu okolinu, neće koristiti u svrhe koje bi ih mogle izvrnuti napadu. Vlade potpisnice priznaju »spomenicima i umjetničkim djelima« imunitet od represalija.
3. Vlade potpisnice izdat će svojim trupama preporuke i instrukcije, pogodne da se osigura poštivanje »spomenika i umjetničkih djela« u toku vojnih operacija, i poduzet će potrebne mjere za strogo suzbijanje pljačke i pljenidbe »spomenika i umjetničkih djela« u vrijeme rata.
4. Vlade potpisnice zabranit će svaki akt neprijateljstva u odnosu na skloništa koje je neka vlada uredila da bi u toku neprijateljstva sklonila »djela umjetnosti ili djela od historijskog interesa« ugrožena od vojnih operacija. Sve to uz rezervu da navedena skloništa odgovaraju slijedećim uvjetima: a) da su locirana daleko od vjerojatnih bojišta, velikih prometnih puteva, i na periferiji velikih industrijskih centara; b) da nisu korištena, neposredno ili posredno, u svrhe narodne odbrane.
5. Vlade potpisnice izriču svoju pripravnost da razmotre sklapanje specijalnih sporazuma sa svakom drugom vladom o priznanju posebne zaštite, za vrijeme neprijateljstva, »određenim spomenicima, skupinama spomenika, ili urbanističkim cjelinama«, čije je očuvanje od izuzetne važnosti za međunarodnu zajednicu.
6. Zaštitni znak, kojim će se obilježiti »zgrade posvećene umjetnosti i historijski spomenici«, sastoji se od bijele kružne površine na kojoj se nalazi jedan svijetloplavi trokut. Postavljat će se na ograničenom broju zgradâ, od osobite važnosti, koje pod nikakvim okolnostima neće služiti, neposredno ili posredno, svrhama narodne odbrane, te u čojjoj okolini neće biti nikakve instalacije koja bi mogla predstavljati vojni objekt. Zaštitni

⁶⁶ Mousseion, vol. 47—48, Paris 1939, str. 228.

znakovi će se zadržati do okončanja neprijateljstava. Osvjetljavanje znakova noću prepušta se ocjeni vojnih vlasti. Moraju se poduzeti mjere kako bi znakovi mogli biti osvjetljeni u svakom času za slučaj izvanrednog napada. Vlade potpisnice poduzet će potrebne mjere protiv svake zloupotrebe zaštitnog znaka. Znak će biti postavljen samo po odobrenju odgovornog organa vlasti. Činjenica što će se zaštitnim znakom obilježiti samo određene zgrade od posebne vrijednosti, ne oslobađa države potpisnice od dužnosti da poduzmu sve mjere predostrožnosti za zaštitu, u toku vojnih operacija, drugih spomenika od umjetničkog ili historijskog interesa.

7. Ako neka država nalazeći se u oružanom sukobu s drugom državom procijeni da mora skloniti sve ili dio svojih umjetničkih djela na teritorij neke druge države, države potpisnice će joj pružiti, iz naslova prijateljstva, svoju pomoć u zaštitnim mjerama.
8. Na teritoriju pod vojnom okupacijom bit će obilježeni »spomenici i muzeji, kao i druge zgrade od umjetničkog ili historijskog interesa«, kako bi okupacione trupe bile upozorene, da zaštita takvih zgrada interesira čitavu međunarodnu zajednicu. Za vrijeme vojne okupacije nacionalno osoblje spomeničke zaštite zaposleno u »skloništima, muzejima, spomeničkim objektima ili drugim zgradama od umjetničkog ili historijskog interesa«, bit će zadržano na svojim dužnostima, izuzev u slučaju opravdane vojne potrebe. To će osoblje biti u istom statusu kao i civilno stanovništvo okupiranog područja. Odgovorne okupacione vlasti poduzet će sve mjere koje bi bile nužne za konverzaciju eventualno oštećenih spomenika. Takve mjere mogu imati samo karakter provizornog zaštinog zahvata.
9. Vlade potpisnice prihvataju da će se utvrđivanje povreda ove Deklaracije provoditi putem anketne komisije, kojoj dva člana određuje ratujuća strana koja prijavljuje povredu, a daljnja dva člana druga ratujuća strana. Ta četiri člana izabiru petog člana, koji će ujedno biti predsjednik komisije. Zahtjev za formiranje komisije podnose vlade koje zastupaju ratujuće strane. Petorica članova komisije moraju biti pripadnici neutralnih zemalja, a odabrani iz redova: visokih službenika uprave ili institucija za spomeničku zaštitu; članova Stalnog arbitražnog suda, ili pravnika međunarodne reputacije. Komisija se može poslužiti svakom tehničkom suradnjom koju smatra potrebnom za izvršenje svoje zadaće. Svoje zaključke ona donosi većinom glasova. Svoje zaključke saopćava komisija svim državama, bez obzira da li su vezane ovom Deklaracijom.
10. Vlade potpisnice će se dogovoriti o međusobnoj pomoći u izvršenju odredaba ove Deklaracije. One će pružati svoje dobre usluge državama u oružanom sukobu u pogledu svih mjera zaštite spomenika i umjetničkih djela« kao i u pogledu rješavanja svih sporova o provedbi ili o interpretaciji odredaba ove Deklaracije. Vlade potpisnice uložiti će sve svoje napore kako bi i ostale države prihvatile ovu Deklaraciju. Takvo se prihvatanje može

izvršiti »običnim saopćenjem« jednoj od vlada potpisnica, koja će ga obznaniti svima ostalima.⁶⁷

Lako je uočiti da principi ove Deklaracije predstavljaju sažeto izražena načela na kojima je koncipiran ranije opisani projekt Konvencije, načela, koja su se uglavnom pokazala nesporna, pa potom prihvatljiva za većinu država. Forma pojedinačne deklaracije omogućavala je brzo prihvatanje i proglašavanje sa strane većeg broja država. Međutim, ni ovakva inicijativa nije naišla na odaziv. Nijedna država nije donijela predloženu deklaraciju.⁶⁸

Spomenimo još i onaj vid pomoći koju je mogla pružiti Međunarodna muzejska organizacija objavivši u jesen 1939. god. u Parizu i priručnik, pod naslovom: »Zaštita spomenika i umjetničkih djela za vrijeme rata« (La protection des monuments et oeuvres d'art en temps de guerre)⁶⁹. Njegov prvi dio (str. 23—126) odnosi se na »tehničke metode zaštite« (zaštita pokretnih umjetničkih djela; zaštita građevnih objekata; zaštita spomenika umjetnosti i historije) uz iscrpne praktične upute i objašnjenja za tehničku provedbu zaštitnih mjera, koje bi svaka država trebala da provede na svom teritoriju⁷⁰. Drugi dio (str. 127—228) posvećen je »Međunarodnoj zaštiti«, s ova tri poglavlja: A. Historijski spomenici i umjetnička djela u vrijeme rata i u mirovnim ugovorima (važniji aspekti historijske problematike međunarodnopravne zaštite spomeničkog blaga)⁷¹, B. Projekt Konvencije izrađen od Međunarodne muzejske organizacije (važniji materijali nastali u radu na toj Konvenciji, uključivši tekst njena prednacrti i komentara)⁷², i, C. Tekstovi važećih međunarodnopravnih normi i deklaracije vladâ o zaštiti spomenika i umjetničkih djela u vrijeme rata⁷³.

Iz cjelokupnog dosadašnjeg izlaganja o historijatu međunarodnopravne zaštite spomeničkog blaga u ratu razvidno je, da su glavne pozitivne norme o toj zaštiti utvrđene na Haškoj mirovnoj konferenciji 1907. god. Za sve zemlje, izuzev američkog kontinenta, ta su haška pravila ostala glavno pozitivno međunarodno pravo u oblasti zaštite spomenika u ratu — sve do početka drugog svjetskog rata, iako je već davno prije bilo ustanovljeno, da su te norme i nepotpune i zastarjele. Doktrina je u tom razdoblju podosta napredovala, zahvaljujući inicijativama i poticajima kulturnih radnika, te radu pravnih stručnjaka, među

⁶⁷ Tekst projekta Deklaracije donosi: Deltenre M., n. d. str. 754—759.

⁶⁸ Vidi i: Foramiti H., n. d. T. 1, str. 29.

⁶⁹ Cítav tekst sadržan je u sv. 47—48 časopisa *Museion*, objavljenog 1939. god. Po tom izdanju ga citiramo u ovoj raspravi.

⁷⁰ Naslovi: A. La sauvegarde des oeuvres d'art mobiles: I Evacuation, II Emballage, III Transport, IV Protection dans le musée; B. La protection des locaux: I Nature des risques et matériaux de protection, II Musées, III Abris, IV Refuges; C. La protection des monuments d'art et d'histoire: I Emplacement et voisinage de l'édifice, II Protection sur place des oeuvres d'art et éléments décoratifs.

⁷¹ Naslovi: I La pratique du butin, II Protection des monuments historiques et des oeuvres d'art contre les destructions par des faits de guerre, III L'unité des oeuvres et collections d'art et la reconstruction du patrimoine artistique et historiques dans les traités récents.

⁷² Naslovi: I Rapport préliminaire présenté au Comité de Direction, II Rapport du Comité de Direction à la Commission internationale de Coopération intellectuelle, III Avant-projet de Convention internationale, IV Commentaire du projet.

⁷³ Naslovi: Conventions de la Haye de 1907; Appel du Président des Etats-Unis (Septembre 1939); Réponses des Gouvernements allemand, anglais, français et polonais; Protocole de Genève de 1925; Déclaration commune franco-britannique; Déclaration du Secrétaire d'Etat aux affaires étrangères du Royaume-Uni; Communiqué de l'Office international des Musées (4 Septembre 1939).

kojima posebne zasluge pripadaju svakako Ch. Visscheru, no, u cjelini uzevši, nije taj napredak, po broju radova, odgovarao verbalno toliko priznavanoj vrijednosti i važnosti — *svjetske kulturne baštine*.

Izloženi historijat nam iskazuje i glavne praznine i nedostatke u teoriji i praksi zaštite kulturnih dobara u slučaju rata. Prvi je, nesumnjivo, u nedovoljnoj obradi pojma spomeničkog blaga — kulturnog dobra — kulturne baštine, pa potom nedovoljno određenog i nepreciziranog objekta zaštite. Kretalo se u rasponima od generalizacija koje malo govore do djelomičnih nabiranja; od stavljanja težiša na nepokretne spomenike do slabo određenih vrsti pokretnih kulturnih dobara; od ograničavanja na sama »umjetnička djela«, ili najviše »spomenike i umjetnička djela«, do ograničavanja i pojma »historijski spomenici« samo na nepokretne spomenike⁷⁴, te izostavljanja čitavih grupa neospornih kulturnih dobara, fundamentalnih dijelova nacionalne i svjetske kulturne baštine, kao što su npr. arhivska i bibliotečna građa. Sve do drugog svjetskog rata nije s gledišta zaštite u ratu, shvaćena niti definirana cjelina kulturnih dobara koju neizostavno treba zaštititi, a koja uz odgovarajuću kategorizaciju, neće dovesti do opasnosti da se: uslijed preširokog zahvata — malo praktički zaštititi. Prednacrt Konvencije iz 1938. god., kao svojevrsni finalni rezultat razvitka koncepcije o zaštiti kroz čitavo razdoblje od 1874. god. do početka drugog svjetskog rata 1939. godine, malo je doprinio rješenju ovog pitanja, kao jednog od temeljnih problema.

Drugi je osnovni nedostatak u tome, što su nerazrađene međunarodne norme imale utjecaja i na nepotpunost odgovarajućih nacionalnih zakonodavstava o zaštiti kulturnih dobara u ratu. U znatnom broju država te su nacionalne norme bile u mnogom pogledu nedostatne. To je dobrim dijelom utjecalo i na često vrlo slabo i manjkavo provođenje preventivnih-mirnodobskih zaštitnih mjera. Tragičnost je situacije bila u tome, što je na takve prilike nadošao drugi svjetski rat, nametnut od fašističkih silā, sada već kao klasični — *totalni rat*.

Haška konvencija o zaštiti kulturnih dobara u slučaju oružanog sukoba, od god. 1954.

Prva faza pripremnih radova

U toku drugog svjetskog rata ponovno je stradao ogroman broj kulturnih dobara. Među njima toliki dragocjeni spomenici, kojih uništenje ili oštećenje nije bilo diktirano nikakvim neposrednim potrebama

⁷⁴ Kada se i postavlja pitanje definiranja pojma »historijski spomenici«, i daje to u zadatak Međunarodnoj komisiji za historijske spomenike, unaprijed se određuju okviri i kaže se: ... »Il lui appartiendra naturellement de préciser cette notion qui doit, en tout cas, englober aussi bien les immeubles par nature que les immeubles par destination. L'acception de ce terme joue en effet un rôle important dans la formation et évolution des législations ou de la juridiction ainsi que dans l'application des lois et règlements administratifs. D'autre part, il ressort de l'aperçu des différentes législations nationales que l'entourage des monuments doit être compris dans cette définition; il en est de même pour les ensembles architectoniques et les perspectives monumentales, pour les fouilles et les terrains archéologiques. Quant aux beautés naturelles, elles ne peuvent être prises en considération que dans leurs fonctions de cadre des monuments« (v. *Mouseion*, vol. 25—26, Paris 1934, str. 180—181).

vojnih operacija, već smišljenim provođenjem načela totalnog ratovanja, te odmazdi na takvu praksu, a bez ikakva obzira na objekt napada, pa i bez ikakva obzira i prema najvrijednijim kulturnim dobrima. Jednako je velike razmjere dosegla i pljačka kulturnih dobara, izvršena od vojnih i civilnih vlasti sila osovine u okupiranim zemljama⁷⁵.

Sve je to potaklo akciju i nove napore u pravcu zaštite spomeničkog blaga, oko stvaranja jedne organizacije »Crvenog križa za kulturna dobra«, za međunarodnopravnim reguliranjem zaštite kulturnih dobara u ratu, odmah po završetku drugog svjetskog rata. Čim je konstituirana Organizacija ujedinjenih naroda za obrazovanje, nauku i kulturu (UNESCO), ta je organizacija poduzela inicijativu. I u njenom statutu (čl. 1. t. 2c) utvrđen joj je, kao jedan od zadataka, da: bdije nad čuvanjem i zaštitom svjetske baštine »knjigâ, umjetničkih djela i drugih spomenika od historijskog ili naučnog interesa«, te da u tom cilju preporučuje zainteresiranim narodima sklapanje međunarodnih konvencija⁷⁶.

Na drugom i trećem zasjedanju generalne konferencije UNESCO-a, 1947. i 1948. godine, pažnja je bila usmjerena na preporuke državama-članicama, da izrade liste svojih »umjetničkih objekata, naučnih objekata i dokumenata koji su unikati«, pa, zatim, da izrade i najmanje četiri fotoreprodukcije takvih objekata, koje će se u sigurnosne svrhe pohraniti u odgovarajućim »centrima«⁷⁷.

Na četvrtom zasjedanju, u Parizu 1949. god., pokrenuta je, međutim, akcija na mnogo širem planu. Predstavnik Holandije podnio je »projekt rezolucije« o »obrani kulturnih dobara u slučaju oružanog sukoba«⁷⁸, a predstavnik Francuske je podupro taj zahtjev sa željom, da se rezolucija primijeni »na zbirke svake vrsti, na muzeje, biblioteke i arhive«⁷⁹. Objavljeno je tada, da će se potkraj 1949. god. sastati poseban komitet stručnjaka, da prouči mjere koje bi UNESCO mogao poduzeti, da »na efektivnan način osigura zaštitu spomenika«⁸⁰. Širina akcije odrazila se i u brojnim rezolucijama ovog zasjedanja.

Dio tih rezolucija usmjeren je daljnjoj brizi oko sigurnosnih fotosnimaka spomeničkog blaga (izrada repertorija postojećih fototeka, te upotpunjenje praznina u njima), naročito u pogledu snimaka »osobito reprezentativnih djela«, za koja još ne postoje zadovoljavajuće reprodukcije; razmjena među državama-članicama takvih repertorija i reprodukcija; osnivanje izvjesnog broja depoa za pohranu reprodukcija naj-

⁷⁵ O stradanju kulturnog blaga na području SFR Jugoslavije vidi: Ljudske i materijalne žrtve Jugoslavije u ratnom naporu 1941—1945. Beograd b. g., str. 41—53; Zivković N., Ratna šteta koju je Nemačka učinila Jugoslaviji u drugom svjetskom ratu, Beograd 1975, str. 492—526.

⁷⁶ Vidi: L'UNESCO et son programme. La protection du patrimoine culturel de l'humanité. Sites et monuments. Paris 1969, str. 5. Generalni direktor UNESCO-a podsjeća na taj zadatak, pa dodaje tome: ... »Là encore, il nous faut rappeler que l'UNESCO ne saurait faire oeuvre efficace dans un monde en proie au fascisme, à l'impérialisme, à l'intolérance, aux persécutions, à l'exploitation tyranique, à la corruption, à l'anéantissement arbitraire de toute liberté et à un nationalisme outré« ... Vidi: Actes de la Conférence générale de l'UNESCO, deuxième session, Mexico 1947. Vol. I, Paris 1948, str. 58—59.

FNR Jugoslavija je članica UNESCO-a od 31. III 1950.

⁷⁷ Actes de la Conférence générale ... deuxième session ... , vol. II, str. 25, pod 4.1.5.

Isto, ... troisième session, Beyrouth 1948, vol. II, Paris 1949, među rezolucijama, ad 6. »Activités culturelles«, pod 6.14. »Reproduction d'objets précieux et d'unica«.

⁷⁸ Isto, ... quatrième session, Paris 1949. Comptes rendus des débats, str. 310. Prijedlog nosi oznaku dokumentacije UNESCO-a Doc. 4 C/PRG/10

⁷⁹ Isto, str. 311.

⁸⁰ Isto.

reprezentativnijih djela, te objekata najviše podložnih oštećenju⁸¹. Posebne rezolucije govore i o problemima zaštite prirode⁸². Konačno, za naše razmatranje najvažnija je rezolucija 6.42. kojom se zadužuje generalni direktor UNESCO-a, da generalnoj konferenciji podnese izvještaj o prikladnim mjerama, kojima bi se osigurala suradnja država zainteresiranih na zaštiti, konzervaciji i restauraciji »starina, spomenika i historijskih objekata«, kao i o mogućnosti osnivanja jednog međunarodnog fonda za subvencioniranje radova na konzervaciji i restauraciji. K tome se u ovoj rezoluciji dodaje: »Posebnu pažnju treba posvetiti organizaciji obrane tih spomenika, kao i obrani skupina dobara od kulturne vrijednosti, posebno onih koje se čuvaju u muzejima, bibliotekama i arhivima, protiv predvidivih opasnosti od oružanih sukoba«⁸³.

Već spomenuti Komitet stručnjaka, zasjedajući u Parizu 17—21. X 1949., zacrtao je širok program daljnjih akcija. Od važnijih njegovih prijedloga spomenimo: 1) sabrati pozitivno zakonodavstvo o zaštiti spomenika raznih zemalja i učiniti ga pristupačnim svim državama; 2) izraditi komparativnu analizu tih propisa, i objaviti je, kako bi bila pristupačna što širem krugu zainteresiranih, i 3) formirati jedan Stalni međunarodni komitet za spomenike, umjetničke i historijske objekte i za arheološka nalazišta, a koje bi tijelo bilo užeg sastava, imalo tehnički karakter, postalo konzultativni organ UNESCO-a, pripremajući prijedloge rješenja iz oblasti spomeničke zaštite. Mnogo je pažnje posvećeno utvrđivanju svih važnijih opasnosti koje mogu ugrožavati spomeničko blago, potrebi stalnog poticanja svih zemalja da što bolje organiziraju i efektivno provode zaštitu svog spomeničkog blaga, uz pregled mjerâ koje su već ostvarile, pa isto takvom trajnom poticanju edukativnih akcija, kojima bi se i najširi slojevi stanovništva upoznali s važnošću čuvanja i zaštite spomenika kulture. Posebno su naglašeni i utvrđeni zadaci koje treba obaviti na razradi međunarodnopravnih normi zaštite. Baš ovi poslovi izvršeni su među najvažnije zadatke predloženog Stalnog komiteta stručnjaka. Izričito je spomenuta izrada normi za zaštitu spomeničkog blaga u slučaju oružanih sukoba, te o repatrijaciji odnesenih spomenika, a uz to i zahtjev kojega bi trebalo uputiti Komisiji za kodifikaciju međunarodnog prava Organizacije ujedinjenih nacija, da posveti posebnu pažnju ratnim zločinima počinjenim na spomeničkom blagu time, da se u međunarodni krivični kodeks unesu norme protiv takvih zločina. Napokon, predloženo je, da UNESCO pozove države-članice, da, ne čekajući donošenje međunarodne konvencije o zaštiti spomenika kulture u slučajevima oružanih sukoba, izdadu svoje »deklaracije« o takvoj zaštiti, zasnovane na prijedlogu što ga je još 1940. god. pripremio Office international des musées⁸⁴.

⁸¹ Isto, . . . Résolutions, str. 27, rezolucije: 6.141, 6.142 i 6.143.

⁸² Isto, str. 21—22.

⁸³ Isto, str. 29, u grupi: »6.4. Sites archéologiques et monuments historiques«.

⁸⁴ Museum, vol. III, br. 1, Paris 1950, str. 90—92: »Compte rendu des travaux de la réunion d'experts«.

Zaštitu spomeničke baštine potiču i druge organizacije izvan UNESCO-a. Tako je npr. i Alliance internationale de tourisme (AIT) na svojoj gen. skupštini mjeseca svibnja 1949. prihvatila rezoluciju: »Generalna skupština AIT traži od nadležnih međunarodnih organizacija, da uzmu u razmatranje potrebu osiguranja čuvanja i zaštite arhitektonskih, umjetničkih i historijskih spomenika, koji su zajednička baština svih civiliziranih naroda, i to putem unifikacije nacionalnih zakonodavstava, te hitnim organiziranjem financijske pomoći zemljama koje su čuvari takvih spomenika« (Isto, str. 5).

Obzirom na konkretan rad koji je slijedio navedenim preporukama, možemo godinu 1949. označiti godinom početka sistematičnog rada UNESCO-a na pripremi međunarodnopravne zaštite spomeničkog blaga u slučaju oružanih sukoba. Pogodovao je tome i opći napredak, ostvaren ove iste godine, na kodifikaciji međunarodnog ratnog prava, donošenjem poznatih ženevskih konvencijâ o poboljšanju sudbine žrtava rata od 12. VIII 1949.⁸⁵, jer su u njima afirmirana i pravno utvrđena neka nova načela međunarodnog ratnog prava od posebnog značenja i za pravnu zaštitu kulturnih dobara u ratnim sukobima⁸⁶.

Pripreme su toliko napredovale, da je petom zasjedanju generalne konferencije UNESCO-a, u Firenci 1950. god., bio podnesen izvještaj o međunarodnopravnoj zaštiti spomeničkog blaga, izrađen od Sekretarijata UNESCO-a uz suradnju Međunarodnog muzejskog savjeta. Italija je pak istom zasjedanju podnijela i nacrt Konvencije o zaštiti kulturnih dobara u ratu, izrađen uglavnom po uzoru na ranije opisani projekt takve Konvencije iz 1938/39. godine. S malim izmjenama ovaj je talijanski prijedlog u martu 1951. god. poslan na mišljenje državama-članicama UNESCO-a, te u međuvremenu formiranom Međunarodnom komitetu za spomenike, umjetničke i historijske objekte i arheološka nalazišta.

Ovakav je napredak omogućio, da se šestom zasjedanju generalne skupštine UNESCO-a, u Parizu 1951. god., podnese sadržajan izvještaj o pripremi jedne međunarodne konvencije o zaštiti »kulturnih dobara« u slučaju oružanih sukoba⁸⁷. Izazvao je korisnu diskusiju o raznim aspektima problema takve Konvencije, utvrdio postupak za izradu »definitivnog projekta« Konvencije, ponovno pokrenuo pitanje korisnosti i unilateralnih deklaracija o zaštiti spomeničkog blaga, i prije donošenja same Konvencije, ponudivši državama-članicama UNESCO-a i »model« jedne takve deklaracije⁸⁸. Program daljnjeg rada odrazile su prihvaćene rezolucije na ovom zasjedanju, i to:

- 4.21. kojom se pozivaju države-članice, »da razvijaju i da usavršavaju — vodeći računa o ostvarenim iskustvima u raznim zemljama — svoje službe zaštite i konzervacije umjetničkih djela, spomenika i drugih dobara od kulturne vrijednosti«.
- 4.22. kojom se ovlašćuje generalni direktor UNESCO-a, da organizira jednu misiju eksperata, koja bi savjetovala i pomagala države-članice, na njihov zahtjev i uz njihovo financijsko učešće, kada imaju posebnih teškoća u osiguranju konzervacije i restauracije svojih »spomenika ili arheoloških nalazišta ili historijskih objekata«.
- 4.23. kojom se ovlašćuje generalni direktor UNESCO-a, da podnese izvještaj generalnoj skupštini, na njenom idućem, sedmom

⁸⁵ Zenevske konvencije o zaštiti žrtava rata od 12. avgusta 1949. Beograd 1962; Andrassy J., n. d. str. 336 i slijed.; radovi B. Jakovljevića, R. Jovanovića i Đ. Ivanovića u *Jugoslavenskoj reviji za međunarodno pravo*, br. 2, Beograd 1958, str. 312—332.

⁸⁶ Intenzivnija međunarodna aktivnost potakla je niz zemalja, na donošenje raznih internih odredaba, uputstava i sl. o zaštiti kulturnih dobara. Od objavljenih uputstava vidi npr. »Richtlinien für den Archivgutschutz im Kriegsfall« (*Der Archivar*, br. 4, 1951, str. 154—157), i uz to članak B. Polla (*Isto*, br. 3, 1951, str. 130—135).

⁸⁷ Actes de la Conférence générale de l'UNESCO, sixième session, Paris 1951. Comptes rendus des débats, str. 338.

⁸⁸ *Isto*, str. 339. O raspravi »Modèle d'une déclaration relative à la protection des biens culturels durant un conflit armé« vidi na str. 406.

zasjedanju, o mogućnostima osnivanja jednog međunarodnog fonda za »konzervaciju muzeja, spomenika i kolekcijâ od općeg interesa«, a to putem jedne međunarodne konvencije ili nekim drugim prikladnim načinom.

- 4.24. kojom se ovlašćuje generalni direktor UNESCO-a, »da podnese generalnoj skupštini, nakon konzultiranja svih država, članica i nečlanica UNESCO-a, projekt jedne međunarodne konvencije za zaštitu spomenika, kolekcijâ i drugih kulturnih dobara u slučaju oružanih sukoba«.
- 4.241. kojom se ovlašćuje generalni direktor UNESCO-a, da u svrhe realizacije rezolucije 4.24., a nakon što primi dovoljan broj zadovoljavajućih odgovora od navedenih država, »sazove jedan specijalni komitet vladinih stručnjaka, imenovanih od država-članica UNESCO-a ili od članica OUN-a ili od onih država-nečlanica koje će Izvršni odbor UNESCO-a pozvati da upute takvog vladinog stručnjaka, time, što bi taj specijalni komitet stručnjaka bio zadužen da izradi *definitivni projekt* spomenute Konvencije«.
- 4.25. kojom se pozivaju države-članice UNESCO-a, »da bez odlaganja razmotre — i prije stupanja na snagu Konvencije predviđene rezolucijama 4.24. i 4.241. — oportunitet deklaracija unilateralnog karaktera, a inspiriranih odredbama sadržanim u priloženom dokumentu«.⁸⁹

Pripremni radovi na izradi projekta Konvencije u 1951. god. upotpunjeni su i redigiranjem teksta Pravilnika o izvršenju Konvencije, što je izvršio Međunarodni komitet za spomenike, uz poslove na cjelokupnoj dokumentaciji izvršene od Sekretarijata UNESCO-a.

»Model« unilateralne deklaracije

Gore citirana rezolucija 4.25. preporučila je državama-članicama UNESCO-a, da, ne čekajući donošenje Konvencije, što prije izrade i objave svoje izjave o načelima i pravilima kojih će se pridržavati pri zaštiti kulturnih dobara u slučajevima oružanih sukoba. To bi bili jednostrani međunarodnopravni akti, objavljeni u formi »deklaracija«⁹⁰. Što više država izrade takve deklaracije, i što njihov sadržaj bude usaglašeniji, to će se bolje pripremiti i opće raspoloženje za donošenje Konvencije i suglasnost o načelima i normama što će ih Konvencija sadržavati. To je, očito, osnovni smisao ove akcije s »deklaracijama«, a uz to, njihova će pojava ne samo ponovno naglasiti važnost međunarodnopravne zaštite spomeničkog blaga u ratu, već i aktualnost baš i takve zaštite u tadašnjoj situaciji sve zaoštrenijeg *hladnog rata*, pa uskoro i novih oružanih sukoba u svijetu.

Da pomogne izradi takvih deklaracija UNESCO je rezoluciji 4.25. priložio i »model« teksta, ne tražeći da ga države doslovno reproduciraju, već da se njime »inspiriraju«.

⁸⁹ Isto, ... Résolutions, str. 27—28. Na str. 47—48 nalazi se konačni tekst »Modèle d'une déclaration relative à la protection des biens culturels et cas des conflits armés«, na koji se tekst poziva rezolucija 4.25.

⁹⁰ O jednostranim pravnim aktima u međunarodnom pravu, i o formi »deklaracija«, vidi: M. Bartoš, Međunarodno javno pravo, III knj., Beograd 1958, str. 39—51.

I vlada FNR Jugoslavije je prihvatila ovu preporuku UNESCO-a, to tim više što se je i ranije u OUN zalagala, da se u Konvenciju o genocidu unese i zabrana »kulturnog genocida«, te što je u smislu svoje politike »kulturne i međunarodne solidarnosti« na »svim područjima međunarodne suradnje« odlučno podržala akciju UNESCO-a⁹¹. Na osnovu ovlaštenja iz odluke Savezne narodne skupštine od 12. VI 1954⁹², Vlada FNRJ izdala je 20. IX 1954. »Deklaraciju o zaštiti kulturnih dobara u slučaju oružanog sukoba«⁹³, 12. I 1955. je deponirala tu Deklaraciju kod generalnog direktora UNESCO-a, koji je opet 28. I 1955. potvrdio akt deponiranja⁹⁴. Kroz prikaz njena sadržaja ukazat ćemo ujedno i na važnije razlike prema tekstu »Modela« UNESCO-a iz 1951. god.

Tekst se sastoji od preambule i 12 članova.

U preambuli Vlada izražava:

- uvjerenje »da je gubitak jednog kulturnog dobra duhovno osiromašenje ne samo za narod koji ga posjeduje, već i za čitavo čovječanstvo«;
- priznanje »da kulturnim dobrima, uslijed razvitka ratne tehnike, sve više prijete uništavanje, i da je dužnost svih država da usvoje zaštitne mjere od opasnosti uništavanja u slučaju eventualnih ratnih sukoba«;
- da se rukovodi »principima utvrđenim haškim konvencijama od 1907. god. i Washingtonskim paktom od 15. IV 1955.«;
- priznanje »važnosti akcije koju je poduzeo UNESCO, da se o tom pitanju donese jedna međunarodna konvencija«, i
- svoju volju, da »počev od sada, u očekivanju da stupi na snagu jedna takva konvencija«, postupa po načelima koja slijede, a iskazana su u 12 članova.

Čl. 1. izriče prvo bitno načelo, i to: »da je dužnost svake države, da organizira zaštitu kulturnih dobara, koja se nalaze na njenoj teritoriji, od razornog djelovanja eventualnog oružanog sukoba«. Odmah zatim utvrđuje, da se kulturnim dobrima smatraju:

- a) »pokretna i nepokretna dobra, javna ili privatna, koja su po svojoj prirodi od kulturne vrijednosti, kao nepokretni umjetnički i historijski spomenici, umjetnička djela, dokumenti i drugi predmeti historijske ili arheološke vrijednosti, dragocjene knjige, kolekcije — dokumenata ili predmeta — od naučnog interesa, kao i značajnije kolekcije reprodukcijâ takvih dobara«;
- b) »građevine, čija je glavna i stvarna namjena zaštita pokretnih dobara navedenih pod a)«;

⁹¹ Savezna narodna skupština. Stenografske beleške, knj. I, sv. 3, Beograd 1954, str. 672. Sjednica Saveznog vijeća 12. VI 1954, iz govora V. Tomšić kao izvjestitelja Odbora za spoljne poslove.

⁹² Isto, str. 672—673, 686—687, gdje je objavljen i tekst Deklaracije, i izvještaj Odbora za spoljne poslove Saveznog vijeća o nacrtu »Deklaracije o zaštiti kulturnih spomenika u slučaju oružanog sukoba«.

⁹³ Tekst je objavljen u publikaciji *Službenog lista FNRJ* — »Međunarodni ugovori i drugi sporazumi«, god. III, br. 1, Beograd 17. III 1955, str. 63—64.

⁹⁴ Isto, str. 64, dodatna klauzula kaže: »Generalni direktor UNESCO-a, svojim pismom od 28. I 1955. godine upućenim Državnom sekretarijatu za inostrane poslove potvrdio je, da je Federativna Narodna Republika Jugoslavija deponovala kod UNESCO-a na dan 12. I 1955. godine Deklaraciju o zaštiti kulturnih dobara u slučaju oružanog sukoba, koju je izdalo Savezno izvršno veće na dan 20. XI 1954. godine.«

- c) »urbanističke cjeline spomeničkog značenja i spomenički centri, kao i spomenički kompleksi izvan grada, koji su od značenja bilo za opću, bilo za nacionalnu historiju i kulturu«;
- d) »prirodne znamenitosti od posebne vrijednosti«.

U ovom je slučaju Vlada FNRJ ponešto proširila definiciju kulturnih dobara tj. objekta zaštite, prema tekstu »Modela«, gdje ta definicija glasi:

- a) »pokretna i nepokretna dobra, javna ili privatna, koja predstavljaju umjetničke ili historijske spomenike, umjetnička djela, historijske dokumente, dragocjene knjige, kolekcije od naučnog interesa«;
- b) »zgrade, čija je glavna i stvarna namjena da služe zaštiti pokretnih dobara navedenih pod a)«;
- c) »spomenički centri od veoma velike važnosti«.

Dvije su važnije razlike između ovih definicija. Prva je u tome, što jugoslavenska deklaracija pod a) obuhvata izričito i »značajne kolekcije reprodukcijâ« kulturnih dobara, a druga, da ova deklaracija pod d) obuhvata još i prirodne spomenike od posebne vrijednosti.

Drugo načelo (čl. 2) obavezuje Vladu, da preuzme, »u granicama mogućnosti, sve potrebne mjere predostrožnosti«, kako bi se »kulturna dobra poštedita u toku svake ratne operacije«. Uz to, da se uzdrži, »u svim granicama mogućnosti«, da nepokretna kulturna dobra »i njihove prilaze« koristi »u ciljeve koji bi ih mogli izložiti napadu«.

Treće načelo (čl. 3) obavezuje Vladu, da svojim trupama izda naredbe i odgovarajuća uputstva kako bi osigurala »poštivanje kulturnih dobara bez ikakve razlike u pogledu nacionalne pripadnosti tih dobara«, te da uz postojeće domaće propise izda još i takve, »da bi spriječila svaki akt oštećivanja, pljačke i neovlaštenog otuđivanja tih dobara«.⁹⁵

Četvrto načelo (čl. 4) obavezuje Vladu, da se uzdržava od »svakog neprijateljskog akta protiv skloništa koja bude podigla jedna vlada radi zaštite pokretnih kulturnih dobara koja su ugrožena ratnim operacijama«, no, s tim, da odnosna skloništa ispunjavaju ove uvjete: a) da budu postavljena daleko od najvjerojatnijeg bojišta; daleko od svakog vjerovatnog vojnog cilja; po strani od velikih komunikacionih puteva i velikih industrijskih centara; b) da ne budu korištena, direktno ili indirektno, u vojne ciljeve; i c) da budu prijavljena generalnom direktoru UNESCO-a.

Peto načelo (čl. 5) obavezuje Vladu, da bude spremna razmotriti sa svakom drugom vladom »specijalne sporazume u pogledu posebnih mjera za zaštitu izvjesnih kulturnih dobara čije je očuvanje od izvanredne važnosti za međunarodnu zajednicu«.

Šestim načelom (čl. 6) Vlada izražava, kako »smatra poželjnim«, da se određeni »zaštitni znak« postavi: na skloništa (iz čl. 4), na transporte kojima će se u vrijeme rata evakuirati pokretna kulturna dobra, kao i na urbanističke cjeline, spomeničke centre i spomeničke komplekse izvan grada (čl. 1 t. c), »koji ni pod kakvim okolnostima neće služiti, direktno ili indirektno, u vojne svrhe i na čijim prilazima neće biti

⁹⁵ Ova potonja izreka u tekstu »Modela« glasi: ... »pour réprimer tout acte de pillage et de déprédation de ces biens«.

nijedno postrojenje koje bi predstavljalo vojni cilj«. Uz to se precizira izgled zaštitnog znaka, te određuje, da se smještaj i stupanj vidljivosti zaštitnih znakova prepušta ocjeni vojnih vlasti zemlje domaćina.

Dosljedno razlikama u čl. 1 i ovdje se tekst »Modela« ograničava, da će zaštitni znak biti postavljen samo na: »skloništa iz čl. 4 i na izvještaj broj nepokretnih dobara«!⁹⁶ Izgled zaštitnog znaka jednako je utvrđen.⁹⁷

Sedmo načelo (čl. 7) sadrži obavezu Vlade, da zaštitni znak upotrebljava samo u opisane svrhe, te da poduzme potrebne mjere kako bi se spriječila »svaka zloupotreba znaka na teritorijima pod njenom vlašću«.

Osmo načelo (čl. 8) govori o slučajevima okupacije.

Ponajprije, u slučaju okupacije po stranim oružanim snagama (čl. 8, t. 1.), »postojeće vlasti okupirane teritorije upozorit će okupacione trupe na nepokretna i pokretna kulturna dobra, kao i na skloništa za čije je očuvanje zainteresirana međunarodna zajednica«.

U slučaju pak vojne okupacije tuđih teritorija (čl. 8 t. 2.), »okupacione trupe će se pridržavati postojećih propisa ili ustaljenih običaja okupirane države o zaštiti spomenika kulture, ukoliko se tome izričito ne protive razlozi vojne bezbjednosti«. Osim toga: »nacionalno osoblje, dodjeljeno za održavanje i čuvanje kulturnih dobara, bit će, izuzevši opravdane potrebe, zadržano u službi,« i to će osoblje »uživati potrebne garancije za izvršenje svoje misije bilo na licu mjesta ili za vrijeme putovanja koje će ono eventualno izvršiti pri transportu kulturnih dobara«.

Nadalje, također u slučaju vojne okupacije tuđih teritorija (čl. 8, t. 3.), »odgovorne vlasti će poduzeti, nakon konzultiranja nadležnog nacionalnog osoblja, sve mjere koje bi zahtijevalo očuvanje kulturnih dobara, eventualno oštećenih, povjeravajući takve radove prvenstveno domaćim stručnjacima, a ako takvih nema, onda prema značenju objekta odgovarajućim međunarodnim stručnjacima. Takve zaštitne mjere mogu imati, osim u slučaju pune suglasnosti nadležnog nacionalnog osoblja, samo strogo konzervatorski karakter«.

Kod ovog osmog načela se također susrećemo s izvjesnim razlikama prema tekstu »Modela« UNESCO-a iz 1951. god. Naime, u prvom slučaju (tj. okupacije od strane stranih oružanih snaga, čl. 8, t. 1.) jugoslavenska deklaracija govori o pokretnim i nepokretnim dobrima, te o »skloništim« a preporučeni »Model« samo o nepokretnim kulturnim dobrima. U drugom pak slučaju (tj. vojne okupacije tuđih teritorija; čl. 8, t. 2.) »Model« uopće ne govori o poštivanju propisa o zaštiti spomeničkog blaga okupirane države,⁹⁸ a isto tako ne spominje ni davanje prednosti domaćim konzervatorima kod izvođenja zaštitnih radova.

⁹⁶ Tekst »Modela« kaže:... »qu'un signe protecteur soit apposé sur le refuges visés par l'article 4 et sur un certain nombre de biens culturels immeubles qui en aucune circonstance ne serviront«...

Pošto je nabrojio zaštićene objekte, tekst jugoslavenske deklaracije kaže:... »i na čijim prilazima neće biti nijedno postrojenje«... U francuskom tekstu »Modela« izriče se to ovako:... »et dont les abords ne comporteront aucune installation«... Prema osnovnom smislu ove odredbe bilo bi potrebno na našem jeziku reći:... »i u čijoj okolini neće biti nijedno postrojenje«...

⁹⁷ U Deklaraciji se navodi: »Gorespomenuti znak sastojat će se iz jednog bijelog punog kruga na kojemu je ucrtan svijetloplavi trokut«.

⁹⁸ Tekst »Modela« u čl. 8, t. 2. govori samo o pitanju »nacionalnog osoblja«.

Deveto načelo (čl. 9) obavezuje Vladu, da »prizna je kulturnim dobrima izuzimanje od represalija«.

Desetim načelom (čl. 10) Vlada pridržava sebi pravo, »da primjenu načela izraženih u članovima 1—8 učini zavisnom od reciprociteta protivničke strane«. Ako taj uvjet ne bi bio poštivan, Vlada potpisnica deklaracije obratiť će se generalnom direktoru UNESCO-a tražeći od njega, da formira međunarodnu komisiju, koja bi ispitala i utvrdila da li postoje djela koja se pripisuju protivničkoj strani, a koja bi bila suprotna načelima izraženim u ovoj deklaraciji.

Svemu ovome čl. 11 dodaje izjavu Vlade, po kojoj, kada ona bude smatrala da više nije u mogućnosti da se pridržava prethodnih odredbi, da će tada o tome obavijestiti generalnog direktora UNESCO-a. I, napokon, u čl. 12. Vlada moli generalnog direktora UNESCO-a. da tekst ove jugoslavenske deklaracije »dostavi svim državama«.

Opće značenje »Modela unilateralne deklaracije«, preporučenog od UNESCO-a god. 1951. prvenstveno je u tome, što taj dokument odražava stupanj suglasnosti postignut na međunarodnom planu u pogledu načela međunarodnopravne zaštite spomeničkog blaga, načela, koja je voljan prihvatiti veliki broj država. »Model« je, naime, prihvaćen na generalnoj konferenciji UNESCO-a. Zatim, u priznanju važnosti akcije za donošenje baš posebne međunarodne konvencije o zaštiti kulturnih dobara u ratu, izraženom sa strane učesnika spomenute generalne konferencije. Konačno, značajan je i napredak u definiranju objekta zaštite, koje teži obuhvatanju što šireg kruga objekata spomeničke baštine, na platformi kategorije »kulturnih dobara«, a ne ograničavajući objekt zaštite na uži krug spomenika.

Završni rad na pripremi teksta Konvencije (1952—1954. god.)

U toku 1952. god. izvršen je zapravo glavni dio poslova na pripremi teksta Konvencije i njena Pravilnika. Vrijedan doprinos tome dala je radna grupa, formirana od Programске komisije UNESCO-a, na svojim sjednicama koncem novembra i početkom decembra 1952. god.⁹⁹ Radnu su grupu sačinjavali predstavnici: Belgije, Kanade, Danske, Egipta, USA, Francuske, Grčke, Izraela, Italije, Japana, Holandije i Velike Britanije. Najviše su pažnje, primjedaba i diskusije izazvala ova pitanja:

Objekt zaštite. Bilo je prijedloga da se kategorija »kulturnih dobara« tumači u širem smislu, ali je prihvaćen stav, da se zaštitom po ovoj Konvenciji obuhvate samo »kulturna dobra u pravnom smislu riječi«, jer da bi proširenje temeljno promijenilo »prirodu i objekt Konvencije«, pa i njeno prihvaćanje sa strane država. S tim u vezi dato je i ovakvo obrazloženje: pokretna i nepokretna dobra namijenjena vjerskom kultu i obrazovanju već su zaštićena Haškom konvencijom iz 1907. god. i Washingtonskim paktom iz 1935. god., a ta će se oba pravna akta i dalje primjenjivati na onaj dio dobara, kojih zaštita neće biti regulirana ovom novom Konvencijom. Posebno je naglašeno, da baš haške konvencije predviđaju zaštitu i drugih dobara, koja nisu »kulturna dobra«. U definiranju kulturnih dobara razjašnjeno je pitanje arheoloških spomenika

⁹⁹ Izvještaj radne grupe objavljen je u: Actes de la Conférence générale, septième session, Paris 1952. Résolutions, str. 60—65.

na način, da i pojedini takvi spomenici, a ne samo njihove zbirke kao cjeline, uživaju zaštitu. Za »zbirke reprodukcija« kulturnih dobara utvrđeno je, da se podrazumijevaju samo takve zbirke koje su od »posebne važnosti«. ¹⁰⁰ Osnova definicije kulturnih dobara uzeta je iz naprijed citiranog teksta »Modela« unilateralne deklaracije s time, što je u t. c), kod »spomeničkih centara«, izostavljena kvalifikacija »od veoma velike važnosti«, a to radi usklađenja s t. a) u kojoj »kvalitet nije tretiran kao bitni element kulturnog dobra«. ¹⁰¹

Postupak s kulturnim dobrima. Detaljnije i preciznije fiksiranje obaveza kojih se moraju pridržavati države, posebno: da neće koristiti pokretna kulturna dobra u svrhe koje bi ih mogle izložiti uništenju ili oštećenju; da ta dobra neće otimati niti rekvirirati; da će poštivati zaštitne mjere poduzete za takva dobra; da će poduzeti potrebne mjere kako bi se preduhitrili, ili obustavili, svi akti krađe ovakvih dobara, u bilo kojem obliku; da ista dobra ne budu objektom napada ili zapljene, kao mjere represalija. ¹⁰²

»Vojne potrebe.« Neophodnost da se i o »vojnim potrebama vodi računa, i da se one u tekstu Konvencije dovoljno naglase, te »garantira, kako ocjena vojnih potreba neće biti zanemarena u organizaciji zaštite kulturnih dobara«. ¹⁰³ Istovremeno i dužnost država da se uzdrže »od svih akata oštećivanja ili uništavanja, koje ne opravdava neka prijetnja vojna potreba«. ¹⁰⁴

Definicija zaštite. Pojedine odredbe, elemente definicije, objediniti u jednom članu Konvencije, kako bi se jasno definiralo, da se zaštita po Konvenciji sastoji u: a) poduzimanju pozitivnih mjera za očuvanje kulturnih dobara; b) u poštivanju tih dobara, poduzimanjem prikladnih mjera, s jedne strane da se izbjegne korištenje tih dobara ili njihove neposredne okoline u svrhe koje bi ta dobra izložile uništenju ili oštećenju u slučaju oružanih sukoba, a s druge strane, da se poštede takva dobra u toku vojnih operacija izbjegavanjem svakog neprijateljskog akta protiv njih. ¹⁰⁵

Definicija »okupacione sile«. Potrebna je jasnija i preciznija definicija. U čl. 5 prijedloga Konvencije treba opću oznaku: »jedna okupaciona sila« zamijeniti konkretnijom definicijom: »svaka ugovarajuća strana koja okupira čitav ili dio teritorija druge ugovarajuće strane«, ¹⁰⁶ pri čemu se misli na države-ugovornice, koje ugovaraju i donose ovu Konvenciju.

Slučaj ratnog sukoba koji nema »međunarodni karakter«. Poštivanja odredaba ove Konvencije o zaštiti kulturnih dobara moralo bi biti obavezno i u slučaju takvog oružanog sukoba koji nema »međunarodni karakter«, već je nastao i odvija se na tlu jedne države. U takvim građanskim ratovima svaka strana-učesnica sukoba dužna je da primjenjuje »barem principe Konvencije, koji se odnose na poštivanje kulturnih dobara«. ¹⁰⁷

¹⁰⁰ Isto, str. 61.

¹⁰¹ Isto, str. 61—62.

¹⁰² Isto, str. 62.

¹⁰³ Isto, str. 61.

¹⁰⁴ Isto, str. 62.

¹⁰⁵ Isto.

¹⁰⁶ Isto.

¹⁰⁷ Isto.

Posebni slučajevi važenja Konvencije na nekim teritorijima. Svaka država — ugovornica ove Konvencije, a koja »na međunarodnom planu« zastupa i neke »teritorije«, može notificirati generalnom direktoru UNESCO-a, da Konvencija važi i »za cjelinu ili bilo koji dio« spomenutih teritorija. Potrebno je utvrditi i vrijeme početka važenja, a to je: tri mjeseca nakon primitka notifikacije, ali ne prije nego li je Konvencija stupila na snagu za državu — zastupnicu.¹⁰⁸

Obaveznost Konvencije i uloga unilateralnih deklaracija. Neke države ističu potrebu da još naknadno temeljito prouče Konvenciju. Treba stoga zauzeti stav: prihvatanje Konvencije, po generalnoj konferenciji UNESCO-a ne stvara automatsku obavezu svake države — članice UNESCO-a; »svakoj vladi ostaje slobodno da potpiše Konvenciju ili da joj pristupi naknadno, što joj omogućuje da temeljito ispita tekst Konvencije, a bez zastoja u prihvatanju Konvencije sa strane drugih vlada«. ¹⁰⁹ Da se još više olakša prihvatanje Konvencije sa strane »svih država« predložen je i novi član Konvencije (čl. 38), kojim se omogućuje i u 10 točaka detaljno normira postupak revizije Konvencije i njena »Pravilnika« o izvršenju.¹¹⁰ Uloga unilateralnih deklaracija predviđena je na slijedeći način: »u međuvremenu dok Konvencija ne stupi na snagu, preporučuje se, da unilateralne deklaracije, izdane od nekih država, ne budu ukinute, i da slične deklaracije proglaše i one vlade koje će zakasniti s potpisivanjem Konvencije«. ¹¹¹

Uz ova pitanja, koja su izazvala najviše diskusije, radna je grupa raspravila i redigirala čitav niz drugih manjih ispravaka i dopuna u projektu teksta Konvencije i Pravilnika o njenu izvršenju. Sveukupna pitanja teksta nisu više izazivala značajniju diskusiju u toku samog zasjedanja sedme generalne konferencije UNESCO-a u Parizu, decembra mjeseca 1952. god. Ovdje se diskusija uglavnom svela na pitanje: kada će se održati završna rasprava o Konvenciji, te na kakvoj će se međunarodnoj konferenciji to održati (redovnom ili izvanrednom zasjedanju UNESCO-a, ili na specijalnoj međuvladinoj konferenciji).¹¹² Delegacija USA nametala je ovakve diskusije uz izrazitu težnju, da maksimalno odgodi konačnu raspravu o Konvenciji i njeno prihvatanje. Ograničenja što ih norme predložene Konvencije nameću oružanim snagama očito nisu odgovarala vladi USA, koja je, i u ovo mirnodobsko vrijeme, već locirala tolike svoje vojne kontingente u velikom broju zemalja diljem svijeta. Delegacija USA uporno je inzistirala samo na nastavku rasprave o Konvenciji, i to na idućem, osmom, redovnom, zasjedanju generalne konferencije UNESCO-a 1953. god.¹¹³ Usprkos faktične želje

¹⁰⁸ Isto, str. 63.

¹⁰⁹ Isto, str. 61.

¹¹⁰ Isto, str. 63.

¹¹¹ Isto, str. 61.

¹¹² Isto. Comptes rendus des débats, str. 331—332, 502—504.

¹¹³ Isto, str. 331—332. Predstavnik USA:... »estime que la protection des biens culturels d'un pays par une armée qui est sur un territoire autre que le sien pose, lorsque son chef suprême se trouve à la tête d'un commandement unifié, un problème juridique à étudier en collaboration avec les Nations Unies, qui devraient participer à la Convention«. On smatra da se radi o Konvenciji »čija izrada zahtijeva više godina studija sa strane eksperata«; da treba »vrlo brižljivo utvrditi definiciju kulturnih dobara pod zaštitom«, te upotrebiti »jednu rigorozno juridičku terminologiju u redakciji projekta«... i sl. Dakako, svoju težnju za odlaganjem donošenja Konvencije i USA zaklanjaju tezom o želji, da Konvenciju prihvate sve zemlje, i članice i nečlanice UNESCO-a, i OUN-a!

većine zemalja da se Konvencija što prije donese, navedene su okolnosti dovele do toga, da je sedma generalna konferencija UNESCO-a mogla samo da utvrdi »značajan napredak« u izradi definitivnog teksta Konvencije, da izrazi želju kako bi ta Konvencija što prije stupila na snagu, te da u svojim rezolucijama donese samo ove praktične odluke:

- 4.212. kojom se ovlašćuje generalni direktor UNESCO-a da saopći svim državama, koje su izaslale svoje predstavnike u Komitet stručnjaka, tekst projekta Konvencije redigiran od radne grupe, kako bi spomenute države proučile taj tekst.
- 4.213. kojom se pozivaju iste države, da što prije saopće generalnom direktoru UNESCO-a svoje eventualne primjedbe i amandmane na taj tekst.
- 4.214. kojom se ovlašćuje izvršni odbor UNESCO-a, da u toku 1953. god. sazove međunarodnu konferenciju »svih država«, a kojoj će konferenciji biti zadaća da utvrdi i prihvati definitivni tekst Konvencije o zaštiti kulturnih dobara u slučaju oružanih sukoba.
- 4.215. kojom se zadužuje izvršni odbor UNESCO-a, da eventualno utvrdi datum i mjesto spomenute konferencije, vodeći računa o ponudama država-članica UNESCO-a koje bi dale posebne olakšice UNESCO-u za održavanje konferencije na njihovom teritoriju.
- 4.216. kojom se zadužuje izvršni odbor UNESCO-a, za slučaj da ne bude moguće sazvati navedenu konferenciju, da tada unese prihvatanje Konvencije u provizorni dnevni red zasjedanja *Osme* generalne konferencije UNESCO-a.
- 4.217. kojom se, u istom prethodnom slučaju, preporučuje sazivanje vladinih eksperata »svih interesiranih država« radi redigiranja definitivnog teksta Konvencije koji bi se podnio generalnoj konferenciji.

Uz to su države članice pozvane (4.22.) da, koristeći iskustva drugih zemalja, provode vlastite tehničke i pravne mjere pogodne da osiguraju zaštitu »umjetničkih djela, spomenika i drugih kulturnih dobara«, a generalni direktor UNESCO-a je ovlašten, da potiče zemlje-članice u radu na usavršavanju metode i tehnike konzervacije »muzejskih zbirki i objekata, spomenika, te historijskih i arheoloških objekata«. ¹¹⁴

Generalni direktor UNESCO-a postupio je u smislu citirane rezolucije 4.212. i 5. II 1953. razaslao odnosnim državama obrađene materijale o Konvenciji, zatraživši primjedbe za konačni tekst. ¹¹⁵ Na temelju primjedbi, pristiglih do 15. I 1954. redigirana je cjelokupna dokumentacija za međuvladinu konferenciju, a UNESCO kao sazivač povjerio je Holandiji kao domaćinu da uputi pozive za takvu konferenciju, radi donošenja Konvencije o zaštiti kulturnih dobara u slučaju oružanog sukoba, u Haagu 21. IV 1954.

Donošenje Konvencije

Na konferenciju u Haagu pozvano je 76 država, članica OUN-a odnosno UNESCO-a, a uz njih još i ovih 10 država: Albanija, Andora,

¹¹⁴ Isto. Résolutions, str. 27—28.

¹¹⁵ UNESCO dok. CL/717: Strebel H., n. d. str. 45.

Bugarska, Finska, Irska, Lichtenstein, Portugal, Rumunjska, San Marino i Vatikan. Pozivu se odazvalo 56 država od kojih su 49 bile zastupane po delegacijama,¹¹⁶ a 7 država putem promatrača.¹¹⁷ Konferencija je započela 21. IV, a uspješno završila svojim radom 14. V 1954. Rezultati toga rada su slijedeći:

1. Finalni akt Konferencije, potpisan od 45 država učesnica;
2. Konvencija o zaštiti kulturnih dobara u slučaju oružanog sukoba, potpisana od 37 država učesnica;¹¹⁸
3. Pravilnik za izvršenje Konvencije o zaštiti kulturnih dobara u slučaju oružanog sukoba, potpisan od 37 država učesnica;¹¹⁹
4. Protokol, potpisan od 22 države učesnice;¹²⁰
5. Tri rezolucije.

Prema ustaljenoj praksi Finalni akt samo rekapitulira sve osnovne činjenice o: održavanju Konferencije, predmetu i rezultatima njena rada.¹²¹

Tekst same Konvencije ima ukupno 40 članova-paragrafa, a sadržaj joj je sistematiziran kako slijedi:

Preambula (uvod) o motivima donošenja Konvencije.

Glava I (čl. 1—7), opće odredbe o zaštiti: definicija kulturnih dobara (čl. 1); zaštita kulturnih dobara (čl. 2); čuvanje kulturnih dobara (čl. 3); poštivanje kulturnih dobara (čl. 4); okupacija (čl. 5); obilježavanje kulturnih dobara (čl. 6); mjere vojne naravi (čl. 7).

Glava II (čl. 8—11), o specijalnoj zaštiti: odobrenje za specijalnu zaštitu (čl. 8); imunitet kulturnih dobara koja se nalaze pod specijalnom zaštitom (čl. 9); obilježavanje i kontrola (čl. 10); oduzimanje imuniteta (čl. 11).

Glava III (čl. 12—14), transporti kulturnih dobara: transport pod specijalnom zaštitom (čl. 12); transport u hitnim slučajevima (čl. 13); imunitet transportiranih kulturnih dobara od uzapćenje, pljačke i oduzimanja (čl. 14).

Glava IV (čl. 15), o osoblju: osoblje (čl. 15).

Glava V (čl. 16—17), o znaku raspoznavanja: znak po Konvenciji (čl. 16); upotreba znaka (čl. 17).

¹¹⁶ Strebel H., n. d. str. 45—46.

¹¹⁷ O ulozil i statusu »promatrača« vidi: Andrassy J., n. d. str. 152.

¹¹⁸ To su slijedeće države: Savezna Republika Njemačka, Andora, Australija, Belgija, Kina, Kuba, Ekvador, Španjolska, USA, Francuska, Grčka, Mađarska, Indija, Irak, Iran, Irska, Izrael, Italija, Libija, Luksemburg, Monako, Nikaragua, Norveška, Holandija, Filipini, Poljska, Portugal, SSSR, Ukrajina, Rumunjska, San Marino, Salvador, Sirija, Čehoslovačka, SSSR, Urugvaj, FNR Jugoslavija.

¹¹⁹ Delegati 8 država-učesnica izjavili su, da prije potpisivanja žele podnijeti svojim vladama konačni tekst Konvencije. To su: Brazil, Danska, Egipat, Indonezija, Japan, Peru, Vatikan i Švicarska.

¹²⁰ Isto kao u prethodnoj bilješci.

¹²¹ To su slijedeće države: Savezna Republika Njemačka, Belgija, Kina, Ekvador, Francuska, Grčka, Indija, Irak, Iran, Italija, Libija, Luksemburg, Monako, Nikaragua, Norveška, Holandija, San Marino, Salvador, Sirija, Urugvaj, FNR Jugoslavija.

¹²¹ Acte final de la conférence intergouvernementale sur la protection des biens culturels en cas de conflit armé, La Haye 1954. Ed. UNESCO. Paris 1954.

Tekst na francuskom jeziku objavljuje i Strebel H., n. d. str. 79—80. Usporedni tekst na francuskom i talijanskom jeziku donosi: Malintoppi A., La protezione dei beni culturali in caso di conflitto armato. Milano 1966. Ed. Giuffra; str. 3—4.

Glava VI (čl. 18—19), o primjeni Konvencije: primjena Konvencije (čl. 18); sukobi koji nisu međunarodnog karaktera (čl. 19).

Glava VII (čl. 20—28), o izvršenju Konvencije: pravilnik za izvršenje (čl. 20); sile zaštitnice (čl. 21); postupak za izmirenje (čl. 22); pomoć UNESCO-a (čl. 23); specijalni sporazumi (čl. 24); difuzija teksta Konvencije (čl. 25); prijevodi teksta Konvencije, te izvještaji o njenoj primjeni (čl. 26); sastanci o primjeni Konvencije (čl. 27); sankcije (čl. 28).

Zaključne odredbe (čl. 29—40): jezici autentičnog teksta Konvencije (čl. 29); potpisivanje Konvencije (čl. 30); ratifikacija (čl. 31); pristupanje (čl. 32); stupanje na snagu Konvencije (čl. 33); njena efektivna primjena (čl. 34); teritoriji na kojima se primjenjuje Konvencija (čl. 35); odnos ove Konvencije prema prethodnim konvencijama (čl. 36); otkazivanje Konvencije (čl. 37); notifikacije (čl. 38); revizija Konvencije i njena Pravilnika za izvršenje (čl. 39); registracija Konvencije u Tajništvu OUN-a (čl. 40).

Pravilnik za izvršenje Konvencije o zaštiti kulturnih dobara u slučaju oružanog sukoba sastavni je dio te Konvencije,¹²² ima ukupno 21 član-paragraf i jedan prilog, a sadržaj mu je sistematiziran na slijedeći način:

Glava I (čl. 1—10), o kontroli: međunarodni popis osoba, podobnih za funkciju generalnog komesara kulturnih dobara (čl. 1); organizacija kontrole (čl. 2); imenovanje delegata sa strane silâ zaštitnicâ (čl. 3); imenovanje generalnog komesara kulturnih dobara (čl. 4); funkcije delegata (čl. 5); funkcije generalnog komesara (čl. 6); inspektori i stručnjaci-eksperti (čl. 7); vršenje kontrolne misije (čl. 8); zamjena silâ zaštitnicâ (čl. 9); troškovi kontrole (čl. 10).

Glava II (čl. 11—16), o specijalnoj zaštiti: improvizirana skloništa (čl. 11); međunarodni registar kulturnih dobara koja se nalaze pod specijalnom zaštitom (čl. 12); zahtjevi za upis u registar (čl. 13); primjedbe na takve zahtjeve (čl. 14); upis u registar (čl. 15); brisanje iz registra (čl. 16).

Glava III (čl. 17—19), o transportima kulturnih dobara: postupak za dobijanje imuniteta (čl. 17); transport u inozemstvo (čl. 18); okupirani teritorij (čl. 19).

Glava IV (čl. 20—21), o znaku raspoznavanja: stavljanje znaka (čl. 20); identifikacija osoblja (čl. 21). Prilog sadrži formular legitimacije za osoblje zaposleno na zaštiti kulturnih dobara.

Protokol¹²³ koji slijedi iza Konvencije i njena Pravilnika, podijeljen je na tri dijela, ima ukupno 15 točaka-»paragrafa«, a sadrži odredbe o slijedećim pitanjima:

¹²² Čl. 20. Konvencije izričito određuje, da Pravilnik čini »sastavni dio Konvencije«.
¹²³ »Protokol« u ovom slučaju označava dodatni, poseban sporazum uz Konvenciju i njen Pravilnik. Za njega se ni u Konvenciji niti u Pravilniku ne kaže da čini njihov sastavni dio, niti se tamo uopće spominje. U prethodnom postupku pripreme Konvencije dao je Međunarodni institut za ujedinjavanje privatnog prava u Rimu svoje mišljenje o restitucionim pitanjima, koja su tretirana u prvom i drugom dijelu Protokola, v. UNESCO Doc. CBC/6; Strebel H., n. d. str. 45—46.

Dio I (t. 1—4): o dužnosti sprečavanja izvoza kulturnih dobara sa strane okupacione vlasti, sa teritorija koji je ona okupirala u toku oružanog sukoba (t. 1); o obaveznom stavljanju pod sekvistar kulturnih dobara uvezenih na područje neke države ugovornice, direktno ili indirektno, s bilo kojeg teritorija pod okupacijom (t. 2); o obavezi svake države ugovornice, da po završetku neprijateljstava, vrati nadležnim vlastima ranije okupiranog teritorija kulturna dobra koja se nalaze kod nje (t. 3); o obavezi države koja je okupirala neki teritorij, i bila dužna da spriječi izvoz kulturnih dobara s tog teritorija, da plati odštetu dobronamjernom posjedniku tih dobara koja se moraju vratiti državi s čijeg su područja odnesena (t. 4).

Dio II (t. 5): o obavezi države ugovornice, kod koje su deponirana neka kulturna dobra druge države ugovornice u svrhe zaštite od opasnosti oružanog sukoba, da nakon završetka neprijateljstava vrati takva dobra nadležnim vlastima teritorija s kojega su ta dobra donesena (t. 5).

Dio III (t. 6—15): o dataciji ovog Protokola, i roku kroz koji je on »otvoren za potpisivanje« svim državama koje su bile pozvane na Konferenciju u Haagu 21. IV—14. V 1954 (t. 6); o podnošenju ovog Protokola na ratifikaciju i o deponiranju ratifikacionih instrumenata (t. 7); o roku u kojemu će ovaj Protokol nakon stupanja na snagu biti »otvoren za pristupanje« i kojim državama, te o načinu kako će se izvršiti pristupanje (t. 8); o mogućnosti za države iz t. 6 i 8, da u času potpisivanja ratifikacije ili pristupanja izjave, da neće biti vezane odredbama iz dijela I ili iz dijela II ovog Protokola (t. 9); o stupanju na snagu ovog Protokola tri mjeseca nakon deponiranja pet ratifikacionih instrumenata (t. 10a); o roku od tri mjeseca, poslije kojega ovaj Protokol stupa na snagu za one države koje ga kasnije ratificiraju ili mu pristupe (t. 10b); u roku u kojemu stupaju na snagu ratifikacije i pristupanja deponirana od ratujućih strana prije ili poslije početka neprijateljstava (t. 10c); o obavezi država, koje su »članice ovog Protokola«, da na dan njegova stupanja na snagu poduzmu sve potrebne mjere za njegovu efektivnu primjenu u roku od šest mjeseci, te o uvjetima za takav rok (t. 11); o mogućnosti svake države ugovornice da proširi važenje ovog Protokola »na sve ili na neke od teritorija za čije je međunarodne odnose ona odgovorna« (t. 12); o mogućnosti svake države ugovornice, da otkáže ovaj Protokol, o načinu tog otkazivanja i roku njegova stupanja na snagu (t. 13); o uvjetima pod kojima može biti izmijenjen ovaj Protokol, o načinu donošenja njegovih amandmana i njihovu stupanju na snagu (t. 15).¹²⁴

Konačno, Konferencija u Haagu donijela je i tri rezolucije.

¹²⁴ Brojna su izdanja tekstova Konvencije, Pravilnika i Protokola na raznim jezicima. U Jugoslaviji objavljena su sva tri teksta, usporedno na francuskom i srpsko-hrvatskom jeziku, uz ukaz o ratifikaciji Konvencije. Vidi: Međunarodni ugovori i drugi sporazumi (Dodatak Službenom listu FNRJ). Br. 4, god. IV, Beograd 2. IV 1956, str. 1—21. Na neke manjkavosti tog službenog prijevoda ukazat ćemo u nastavku izlaganja.

Prvom od njih izražava želju: da će odredbe Konvencije primjenjivati i vojne snage što ih organi OUN angažiraju u vojnim akcijama prema povelji OUN.¹²⁵

Drugom rezolucijom Konferencija izražava želju: da će svaka država-ugovornica, u skladu sa svojim ustavnim i upravnim sistemom, formirati jedan nacionalni savjetodavni komitet, kojega bi sačinjavali: visoki funkcioneri arheološke, muzejske i drugih djelatnosti; jedan predstavnik generalštaba; jedan predstavnik ministarstva vanjskih poslova; jedan stručnjak za međunarodno pravo, te još 2—3 člana-stručnjaka za materiju koja je predmetom Konvencije. Takvim bi komitetom trebao rukovoditi član vlade ili visoki funkcioner nacionalne službe za zaštitu kulturnih dobara, a zadaci bi komiteta bili:

- a) davanje savjeta vladi u pogledu potrebnih mjera koje treba poduzeti za primjenu Konvencije na planu zakonodavnom, tehničkom i vojnom, u vrijeme mira ili u vrijeme oružanog sukoba;
- b) da intervenira kod svoje vlade, u slučaju oružanog sukoba, ili neposredno pred njegovo izbijanje, kako bi kulturna dobra na nacionalnom teritoriju i na područjima drugih država bila poznata, poštivana i zaštićena po nacionalnim vojnim snagama, a prema odredbama Konvencije;
- c) da osigura, u dogovoru sa svojom vladom, veze i suradnju sa srodnim nacionalnim komitetima drugih država i sa svim međunarodnim organizmima za zaštitu kulturnih dobara.¹²⁶

Trećom rezolucijom Konferencija izražava želju: da generalni direktor UNESCO-a, nakon stupanja na snagu Konvencije, sazove što

¹²⁵ Tekst ove prve rezolucije donosi i: Strebek H., n. d. str. 101. Taj tekst glasi:

»La Conférence émet le voeu que les organes compétents des Nations Unies décident que celles-ci, en cas d'action militaire entreprise en application de la Charte, feront en sorte que les forces armées participant a cette action appliquent les dispositions de la Convention.»

¹²⁶ Tekst ove druge rezolucije donosi i: Strebek H., n. d. str. 101. Taj tekst glasi:

»La Conférence émet le voeu que, dès son adhésion à la Convention, chacune des Hautes Parties contractantes constitue, dans le cadre de son système constitutionnel et administratif, un comité consultatif national composé d'un nombre restreint de personnalités, telles que de hauts fonctionnaires des services archéologiques, des musées, etc., un représentant de l'état-major général, un représentant du ministère des affaires étrangères, un spécialiste du droit international, et deux ou trois autres membres exerçant des fonctions ou compétents dans les domaines couverts par la Convention.

Ce Comité — qui fonctionnerait sous l'autorité du ministre ou du haut fonctionnaire dont dépendent les services nationaux chargés de veiller sur les intérêts des biens culturels — pourrait notamment avoir les attributions suivantes:

a) conseiller le gouvernement au sujet des mesures nécessaires à la mise en application de la Convention sur les plans législatif, technique ou militaire, en temps de paix ou de conflit armé;

b) intervenir auprès de son gouvernement en cas de conflit armé ou d'imminence d'un tel conflit, afin que les biens culturels situés sur le territoire national et sur les territoires d'autres pays soient connus, respectés et protégés par les forces armées du pays, selon les dispositions de la Convention;

c) assurer, en accord avec son gouvernement, la liaison et la coopération avec les autres comités nationaux de ce genre et avec tout organisme international compétent.»

prije sastanak država-ugovornica Konvencije o zaštiti kulturnih dobara u slučaju oružanog sukoba.¹²⁷

Već iz ovog pregleda sadržaja vidljivo je, koliko je obiman rad zaključen međuvladinom konferencijom u Haagu 21. IV—14. V 1954, i koliki je napredak ostvaren u detaljnoj razradi materije o međunarodno-pravnoj zaštiti kulturnih dobara u slučaju oružanog sukoba. Doduše, proteklo je mnogo vremena od časa kada je god. 1889. prvi put istaknuta potreba jedne posebne konvencije o ovoj zaštiti, pa do god. 1954. kada je takva posebna konvencija konačno i donesena. Ipak, u cijelini dugog historijata tih nastojanja, opisanih u našem prethodnom izlaganju, nesumnjivo je, da su inicijative u vremenu poslije Drugog svjetskog rata energičnije i odlučnije vođene i da su stoga napokon i dale povoljne rezultate. Svakako je u tome najveća zasluga UNESCO-a, ali i one demokratskije atmosfere u međunarodnom životu, nastale pobjedom antifašističke koalicije, atmosfere u kojoj je kulturna javnost uspjela da nametne određena, posebna i potpunija međunarodnopravna rješenja o zaštiti kulturnih dobara.

UNESCO nije bio samo inicijator donošenja Konvencije iz 1954. god., već je i u cjelini mehanizma njene primjene dobio znatne funkcije i zadatke,¹²⁸ koji su odraz postignutog stupnja međunarodne solidarnosti, pa stvaraju veće mogućnosti uspješne-praktične primjene režima zaštite kulturnih dobara utvrđenog Konvencijom. Neki poslovi otpali su i na samu OUN,¹²⁹ a neke zadatke u provedbi Konvencije ima i Međunarodni sud pravde.¹³⁰ Težište primjene Konvencije je, dakako, na državama koje su je prihvatile, i na UNESCO-u. Od njihove što bolje koordinirane akcije, te kontinuiranog i ustrajnog nastojanja, u prvom redu zavisi, da sve države što prije prihvate Konvenciju, ostvarivši od njenih normi zaista *univerzalno pravo*, i da te norme stalno usavršavaju u skladu s novim praktičnim potrebama, primjenjujući ih tako, da se praktički ostvari efikasna zaštita kulturnih vrijednosti kojima daje svoj doprinos svaki narod svijeta.

Osnovne odredbe novog režima međunarodnopravne zaštite kulturnih dobara u slučaju oružanog sukoba

Motivi donošenja Konvencije i njena pravna osnova

Osnovne postavke i ciljevi Konvencije izraženi su i naglašeni u tekstu njene preambule, gdje se utvrđuju slijedeće konstatacije i principi:

- »da su kulturnim dobrima, u toku posljednjih oružanih sukoba, bila nanesena teška oštećenja i da su ta dobra, uslijed razvitka ratne tehnike, sve više ugrožena od razaranja«;

¹²⁷ Tekst ove treće rezolucije donosi i: Strelbel H., n. d. str. 102. Taj tekst glasi: »La Conférence émet le vœu que le Directeur général de l'Organisation des Nations Unies pour l'éducation, la science et la culture convoque, aussitôt que possible après l'entrée en vigueur de la Convention pour la protection des biens culturels en cas de conflit armé, une réunion des Hautes Parties contractantes«.

¹²⁸ Vidi: Konvencija, čl. 19, 22, 23, 26, 27, 29, 31—33, 35, 37—40; Pravilnik, čl. 1, 6, 11—16; Protokol, t. 7, 8, 10, 12—15.

¹²⁹ Vidi: Konvencija, čl. 40; Pravilnik, čl. 12, 15, 16; Protokol, t. 14.

¹³⁰ Vidi: Pravilnik, čl. 4, 14.

- »da štete nanese kulturnim dobrima, ma kome narodu ona pripadala, predstavljaju štetu kulturnoj baštini cijelog čovječanstva, budući da svaki narod daje svoj doprinos svjetskoj kulturi«;
- »da je čuvanje kulturne baštine od velike važnosti za sve narode svijeta i da je važno osigurati ovoj baštini međunarodnu zaštitu«;
- »da bi zaštita ovih dobara mogla biti efikasna samo ako je organizirana još za vrijeme mira i to kako nacionalnim, tako i međunarodnim mjerama«.

K tome, naglašavajući da su korišteni i oni principi zaštite kulturnih dobara u slučaju oružanog sukoba koji su izraženi i u haškim konvencijama iz 1899. i 1907. god., te u Washingtonskom paktu iz 1935. god., uvodni tekst Konvencije izražava riješenost država ugovornica: »da preduzmu sve moguće mjere u cilju zaštite kulturnih dobara«.

Dakle, polazeći od koncepcije svjetske kulturne baštine, kojoj svaki narod doprinosi, naglašena je opća odgovornost za zaštitu te baštine, a iz koje *kulturne odgovornosti*¹³¹ proizlazi obaveza država, da već u mirnodobsko vrijeme provode zaštitne mjere, pa da se tako ostvari neophodno organsko jedinstvo nacionalnih sistema zaštite s međunarodnim sistemom, uspostavljenim ovom Konvencijom iz 1954. god.

Pozivanje na haške konvencije iz 1899. i 1907. god., te na Washingtonski pakt iz 1935. god. nije samo uvodno niti formalno. Odnos nove Konvencije prema tim prethodnim pravnim aktima objašnjava i regulira čl. 36 Konvencije. Njime se određuje, da Konvencija dopunjuje navedene pravne akte za sve države-ugovornice koje su njima vezane. Što se posebno tiče haških ratnih pravila iz 1899. i 1907. god. treba napomenuti koliko su značajno priznanje, kao običajno pravo, zadobila ta pravila izvan kruga država-ugovornica tih pravila,¹³² pa je i s tog gledišta razumljivo pozivanje Konvencije iz 1954. god. i na takva pravila.

Iz prethodnih izlaganja dovoljno je očito koliko su pri izradi Konvencije iz 1954. god. korisno poslužile predradnje izvršene inicijativom Međunarodne muzejske organizacije još 1838/39. godine. Međutim, kao pravna osnova i oslonac osobitu ulogu za stvaranje »Crvenog križa kulturnih dobara« — čest naziv za Konvenciju o zaštiti kulturnih dobara u slučaju oružanog sukoba iz 1954. god. — imale su poznate Ženevske konvencije iz 1949. god. o poboljšanju sudbine žrtava rata.¹³³ Mnoga načela i konkretna pitanja riješena pri donošenju tih konvencija, olakšala su značajno pripremu teksta Konvencije o kulturnim dobrima, i mnogo skratile rad Konferencije u Haagu 21. IV—14. V 1954. To se naročito odražava u čl. 15, 16—17 i 18—28 Konvencije o zaštiti kulturnih

¹³¹ Strebel H., n. d. str. 51 ističe također tu odgovornost (»kulturelle Verantwortung«).

¹³² Engstler L., n. d. str. 223.

¹³³ O Ženevskim konvencijama od 12. VIII 1949. vidi: Andrassy J., n. d. str. 336—341; rasprave B. Jakovljevića, R. Jovanovića i Đ. Ivanovića u Jugoslovenskoj reviji za međunarodno pravo, br. 2/1958. Tekstove tih konvencija donosi: Službeni vjesnik Prezidijuma Narodne skupštine FNRJ, 1950, br. 6.

To su sljedeće konvencije: I Konvencija o postupanju sa ratnim zarobljenicima; II Konvencija za poboljšanje sudbine ranjenika i bolesnika u oružanim snagama u ratu; III Konvencija za poboljšanje sudbine ranjenika, bolesnika i brodolomaca oružanih pomorskih snaga; IV Konvencija o zaštiti građanskih lica za vrijeme rata. Sve četiri su donesene 12. VIII 1949. U ovom ih radu skraćeno nazivamo, skupnim nazivom: Ženevske konvencije iz 1949. god. o poboljšanju sudbine žrtava rata. Pojedinačno ih citiramo po gore navedenim rimskim brojevima.

dobara u slučaju oružanog sukoba, gdje su analogije s Ženevskim konvencijama očite.¹³⁴ Osim toga, utjecaj je očit i u ispuštanju klauzule »općeg učešća« (*si omnes*), koja je u materiji Ženevskih konvencija ispuštena već 1929. god.,¹³⁵ a bila je tako neizbježna u Haškim pravilima iz 1899. i 1907. godine. I za Konvenciju o zaštiti kulturnih dobara u slučaju oružanog sukoba iz 1954. god. možemo reći, da ona teži primjeni u svim okolnostima.

Objekt zaštite

Konvencija zbirno označava objekt zaštite terminom: »kulturna dobra«, a u svom čl. 1 definira ta dobra na ovaj način:

»Suglasno cilju ove Konvencije kulturnim dobrima se smatraju, ma kakvo bilo njihovo porijeklo ili njihov vlasnik:

- a) pokretna ili nepokretna dobra, koja su od velikog značenja za kulturnu baštinu svakog naroda, kao: spomenici arhitekture, umjetnosti ili historije, vjerski ili laički, arheološka mjesta, skup građevina, koje su kao cjelina od historijskog ili umjetničkog interesa, umjetnička djela, rukopisi, knjige i drugi predmeti umjetničkog, historijskog ili arheološkog interesa, kao i naučne kolekcije i važne zbirke knjigâ, arhivâ ili reprodukcijâ naprijed navedenih dobara;
- b) zgrade, čija je glavna i efektivna namjena da čuvaju ili da izlažu pokretna kulturna dobra navedene u stavku a) kao: muzeji, velike biblioteke, arhivi,* kao i spremišta za sklanjanje pokretnih kulturnih dobara navedenih u stavku a) u slučaju oružanog sukoba;
- c) centri u kojima se nalazi značajan broj kulturnih dobara, koja su navedena u stavcima a) i b), takozvani centri u kojima su sakupljeni kulturni spomenici.«

Iz citirane definicije se vidi, da je za režim zaštite po Konvenciji potpuno irelevantno: da li se radi o nepokretnim ili pokretnim kulturnim dobrima; da li su to svjetovna ili sakralna dobra, te tko je vlasnik kulturnog dobra. Isto tako na režim zaštite ne utječe pitanje momentalne namjene kulturnog dobra tj. da li se radi o tzv. »živom spomeniku« ili »mrtvom spomeniku«. Nadalje, iako je u konačnom tekstu, za razliku od projekta Konvencije, naglašeno da se radi o dobrima *većeg* — *važnijeg* kulturnog značenja, nije odlučujuća samo vrijednost pojedinog spomenika, već i vrijednost zbirke kulturnih dobara, unutar kojih može biti

¹³⁴ Podrobnije vidi: Wilhelm R. J., La »Croix-Rouge des monuments« (*Revue internationale de la Croix-Rouge*, 1954, br. 430), str. 797—800.

¹³⁵ Vidi: Andrassy J., Razvoj Ženevskih konvencija i njihove opće odredbe (Ženevske konvencije i Crveni krst, Beograd 1963. Izd. JCK), str. 33.

* U službenom prijevodu Konvencije (Službeni list FNRJ. Međunarodni ugovori i drugi sporazumi, br. 4, god. IV, Beograd 2. IV 1956, str. 1—21) potkrala se na ovom mjestu vrlo gruba pogreška, jer je francuski termin »les dépôts d'archives« preveden: »arheološka skladišta« (?), umjesto »arhivi« kao što mora biti prevedeno. To nije jedina krupnija pogreška u citiranom prijevodu.

i takvih dobara koja su pojedinačno uzevši od manje vrijednosti. Težište je definicije zapravo baš na *zbičkama* (kolekcijama), ali su uz to, opet za razliku od teksta definicije u projektu Konvencije, izričito spomenuti i *muzeji, velike biblioteke i arhivi*.

Treba svakako posebno naglasiti, da su po slovu Konvencije izričito zaštićene i »reprodukcije« kulturnih dobara, dakle, uz ostalo, i njihovi sigurnosni mikrofilmski snimci. Suvišno je naglašavati višestruku stručnu i naučnu vrijednost i značenje takvih reprodukcija, ali treba naročito istaći i njihovu vrijednost kao dokaznog sredstva u postupku restitucije kulturnih dobara koja bi vlasniku bila oduzeta.

Analiza citirane definicije pokazuje nam, da se u njoj nabrajaju vrste kulturnih dobara.¹³⁶ No, usprkos tome ona predstavlja opću definiciju. Ona utvrđuje okvirno, samo po vrstama, koja kulturna dobra uživaju opću zaštitu po odredbama ove Konvencije. Za konkretizaciju kulturnih dobara u detaljima, mjerodavno je nacionalno zakonodavstvo pojedinih država-ugovornica, ali, dakako, unutar okvira koje je definicija Konvencije postavila. Dosljedno tome npr. i arhivska građa obuhvaćena je definicijom okvirno, a to znači, da se ne može postavljati pitanje spada li pod zaštitu Konvencijom npr. kino-, foto- i fonograđa, ako i nju nacionalno zakonodavstvo države-ugovornice tretira i štiti kao arhivsku građu. Predpostavka je za to, naravno, da je iz cjeline takvog dokumentarnog materijala odabran onaj dio koji treba trajno čuvati, da je taj dio klasificiran kao arhivska građa, i da je po nacionalnom zakonodavstvu zadobio svojstvo spomenika kulture.¹³⁷

Preciziranje gore spomenutih okvira nije formalnost. Ima, naime, kulturnih dobara koja nisu ušla u te okvire, i po ovoj Konvenciji ne uživaju zaštitu, iako ih nacionalna zakonodavstva štite. Tako npr. spomenici prirode nisu obuhvaćeni ovom Konvencijom, iako su neke države, pa među njima i Jugoslavija, predlagale da se i ti spomenici obuhvate, te iako je općekulturna i naučna vrijednost tih spomenika nesumnjiva.¹³⁸

Konačno, i s gledišta arhiva važno je napomenuti, da objekt zaštite po Konvenciji nisu samo neposredna kulturna dobra, već i zgrade u kojima se ona nalaze, kao: zgrade muzeja, arhiva, biblioteke i sl. K tome, ne samo zgrade njihova stalnog smještaja, nego isto tako i skloništa-posebne zgrade za smještaj kulturnih dobara u slučaju rata. Isto tako i tzv. »centri« tj. skup zgrada u kojima se čuva veći broj kulturnih dobara. Zgrade u kojima se ne čuvaju takva dobra, te nisu ni same po sebi spomenički objekti, a služe nastavnim, naučno-istraživačkim ili

¹³⁶ Francuski je prijedlog bio, da se uopće ne nabrajaju vrste kulturnih dobara, već da se u stavku a) definicije samo općenito kaže: »les biens, meubles ou immeubles, qui présentent un intérêt public pour les arts, les sciences, les lettres ou le patrimoine historique des peuples«. Takav prijedlog nije prihvaćen.

¹³⁷ Strebel H., n. d. str. 49, navodi kako je »najteže« razlikovanje »historijsko-arhivskog« od »registraturnog materijala« (»aktuell verwendbares Aktenmaterial«). Određenih teškoća tu zaista ima, ali se svode na minimum, ako se posredstvom odgovarajućeg nacionalnog zakonodavstva i prakse vrši odabiranje i izlučivanje registraturne građe, te utvrđuje i odvaja arhivska građa. Još će manje teškoća biti, ako se terminom »arhivi« konačno prestane nazivati i registraturna građa, kao što se nažalost još i danas djelomično čini, pa se zbrkom pojmova stvaraju i na ovom planu nepotrebne teškoće.

¹³⁸ O zaštiti prirode donesena je sa strane UNESCO-a »Preporuka« god. 1962. Svrha je ovakvih preporuka da potaknu države na donošenje odgovarajućeg nacionalnog zakonodavstva. Vidi i bilješku br. 141.

vjerskim svrhama, nisu zaštićene po ovoj Konvenciji, već po haškim pravilima iz 1899. odnosno 1907. godine.¹³⁹

Koja su dobra »važnija« u smislu Konvencije, praktički se utvrđuje u svakoj zemlji postupkom valorizacije i kategorizacije kulturnih dobara.¹⁴⁰

Definiciju »kulturnih dobara«, u smislu ove Konvencije o zaštiti kulturnih dobara u slučaju oružanog sukoba iz god. 1954, treba razlikovati od definicije »kulturne baštine« u smislu Konvencije o zaštiti svjetske kulturne i prirodne baštine iz god. 1972.¹⁴¹ Po ovoj potonjoj »kulturnu baštinu« čine objekti koji imaju »iznimnu univerzalnu vrijednost«, a i težište ove druge konvencije jest na mirnodobskim mjerama zaštite tako definirane »kulturne baštine«.

Opća zaštita

Opća je zaštita normirana s čl. 2—7 Konvencije. Čl. 2 precizira da takva zaštita obuhvata: čuvanje i poštivanje kulturnih dobara.¹⁴²

Čuvanje (čl. 3) obavezuje svaku državu ugovornicu da »još za vrijeme mira« poduzme mjere »koje smatra neophodnima«, kako bi se kulturna dobra na njenom teritoriju sačuvala od predvidivih posljedica oružanog sukoba. Ovakva obaveza znači da mirnodobske zaštitne mjere za države ugovornice prestaju biti samo njihova interna stvar, koju bi mogle eventualno zanemariti, već da uspostavljanje datog sistema zaštitnih mjera i njegovo efektivno provođenje postaje i međunarodnopravna obaveza tih država. Konvencija se ne upušta u nabranje takvih mjera, ostavljajući državama ugovornicama da odluče koje su sve mjere »neophodne«, no iz njena smisla logično proizlazi, da se radi o jednom smišljenom i suvislom sistemu organizacije i zaštitnih postupaka. Uspostava i praktično provođenje ovih zaštitnih mjera na kulturnim dobrima svakako ima posljedica i na privatnopravni i na javnopravni status tih dobara, bez obzira da li su ona domaće ili strano vlasništvo, jer, odlučujuća je činjenica da se ona nalaze na teritoriju države ugovornice. To je praktičan odraz zajedničkog interesa i solidarnosti država ugovornica. Sve potpuniji i efikasniji sistem provedenih mirnodobskih zaštitnih mjera, iskazuje stvarnu privrženost tih država međunarodnoj kulturnoj suradnji, i solidarnosti, suzbijajući eventualnu praksu polovičnih ili čak samo formalno propisanih mjera u nacionalnom zakonodavstvu. Rezolucijom br. 2, donijetom uz Konvenciju, a čiji je sadržaj već iscrpno prikazan, Konferencija u Haagu sugerira državama formiranje nacionalnog organa, koji bi meritorno predlagao »potrebne mjere« zaštite i u vrijeme mira. Kakve bi sve zaštitne mjere bile korisne, baš za kulturna

¹³⁹ Strebel H., n. d. str. 49.

¹⁴⁰ Vidi: Stulli B., O valorizaciji i kategorizaciji arhivske građe (*Arhivski vjesnik*, sv. XIII, Zagreb 1970, str. 463—485).

¹⁴¹ Vidi: Zakon o ratifikaciji Konvencije o zaštiti svjetske kulturne i prirodne baštine (*Službeni list SFRJ*, br. 56 od 8. XI 1974, str. 1771—1782), koji sadrži tekst te Konvencije, usporedo na engleskom i hrvatskom jeziku.

¹⁴² U službenom prijevodu Konvencije (vidi bilješku br. 124) potkrala se i ovdje pogreška time što je ispuštena riječ »čuvanje«. Dakle, potpuni tekst čl. 2. Konvencije treba da glasi: »Zaštita kulturnih dobara, suglasno ciljevima ove Konvencije, obuhvaća čuvanje i poštivanje ovih dobara«.

dobra definirana u čl. 1 Konvencije, preporučeo je svim imaocima takvih dobara posebnim priručnikom, izrađenim na inicijativu UNESCO-a god. 1952, a štampanim 1954. god. na francuskom i zatim, ponešto izmijenjeno i dopunjeno, 1958. god. na engleskom jeziku.¹⁴³

Dakle, opisana norma iz čl. 3. odražava fundamentalni princip: da se radi o kulturnim dobrima koja nisu samo nacionalna vrijednost i važan dio nacionalne kulturne baštine, pa njihovu mirnodobsku zaštitu nalaže nacionalna dužnost, već su ta ista dobra ujedno integralni dio svjetskog fundusa kulturnih vrijednosti, čiju zaštitu nalaže još i dužnost proizašla iz obaveze po međunarodnom ugovoru.

Poštivanje kulturnih dobara (čl. 4)¹⁴⁴ znači slijedeće obaveze država ugovornica:

- da poštuju kulturna dobra kako na njihovom vlastitom teritoriju, tako i na teritoriju ostalih država ugovornica, a to: »uzdržavajući se od upotrebe ovih dobara, njihovih sredstava za zaštitu, kao i njihove najbliže okoline, u svrhe koje bi mogle izložiti ova dobra razaranju ili oštećenju u slučaju oružanog sukoba, kao i uzdržavajući se od svakog neprijateljskog akta uperenog protiv ovih dobara« (t. 1); odstupanje od ovih obaveza moguća su »samo u slučajevima kada vojna potreba imperativno zahtijeva jedno takvo odstupanje« (t. 2);
- da zabrane, da preduhitre i, po potrebi, da zaustave svako djelo krađe, pljačke ili prisvajanja kulturnih dobara, u ma kojoj formi to bilo vršeno, kao i svaki akt vandalizma uperen protiv kulturnih dobara (t. 3);
- da se uzdrže od rekviriranja »pokretnih« kulturnih dobara,¹⁴⁵ koja se nalaze na teritoriju neke druge državne ugovornice (t. 3);
- da se uzdrže od svake represivne mjere uperene protiv kulturnih dobara (t. 4).

Nijedna država ugovornica se ne može osloboditi navedenih obaveza prema drugoj državi ugovornici pod izgovorom da ova potonja nije podu-

¹⁴³ Lavachery H. — Noblecourt A., *Les techniques de protection des biens culturels en cas de conflit armé*. Paris 1954. Ed. UNESCO. Musées et monuments VIII.

Noblecourt A., *Protection of cultural property in the event of armed conflict*. Paris 1958. Ed. UNESCO. Museums and Monuments, vol. VIII. Izdanje iz 1954. god. ima slijedeća poglavlja: *Risques menaçant les biens culturels* (str. 19—43); *Organisation nationale et internationale de la protection* (str. 47—60); *Protection contre l'incendie* (str. 63—65); *Sauvegarde des biens culturels intransportables* (str. 69—99); *Protection des biens culturels transportables: »Problèmes généraux* (str. 103—158); *Sauvegarde des biens culturels transportables par des mesures tendant à réduire leur vulnérabilité* (str. 165—204) — *Conclusion* (str. 205).

Na »Kolokviju« u Zürichu 1969. god. preporučeno je povremeno objavljivanje novih izdanja ovog Priručnika, time da ona donose nova rješenja što ih omogućuju nova tehnička dostignuća. Vidi: *Colloque d'experts européens sur la Convention de la Haye du 14 mai 1954 pour la protection des biens culturels en cas de conflit armé*. Zürich (Suisse), les 29, 30 et 31 octobre 1969, str. 10.

Vrlo dobar i detaljno razrađen priručnik, prilagođen potrebama zaštite kulturnih dobara u Austriji, ostvario je: Foramiti H., n. d.

¹⁴⁴ U službenom prijevodu Konvencije (vidi bilješku br. 124) naslov ovog čl. 4 glasi: »Poštovanje kulturnih spomenika«, dok adekvatniji i dosljedniji prijevod treba da glasi: »Poštivanje kulturnih dobara«.

¹⁴⁵ Kraus H., *Das Haager Abkommen zum Schutze von Kulturgütern im Falle bewaffneter Zusammenstöße vom 14. Mai 1954 (Rechtsfragen der internationalen Organisation. Festschrift für H. Wehberg. Frankfurt a. M. 1956)*, str. 217 s pravom primjećuje: zašto nije zabranjena i rekvizicija *nepokretnih* kulturnih dobara, koja okupator želi koristiti?

zela mirnodobske mjere čuvanja kulturnih dobara, propisane u čl. 3. Konvencije (t. 5).

Iz čl. 4. Konvencije proizlaze u praktičnoj primjeni neka pitanja koja mogu izazivati dvojbe.

Prvo je o »upotrebi« kulturnog dobra u svrhe koje bi mogle izložiti ovo dobro razaranju ili oštećenju »u slučaju oružanog sukoba«. Doslovno tumačenje ove odredbe dopušta da neko kulturno dobro bude u vrijeme mira korišteno i za neku potrebu koja bi se mogla smatrati i vojnom, a zaštita po Konvenciji bi nastupila tek prestankom takve upotrebe. Praktične opasnosti, međutim, ostaju ako napadač raspolaže samo s podacima o mirnodobskoj upotrebi u vojne svrhe, a nije mu poznat prestanak takve upotrebe. Sve govori u prilog režima po kome se ni u vrijeme mira ne bi kulturna dobra niti njihova neposredna okolina koristila u nikakve vojne svrhe.

Drugo je pitanje o veličini »najbliže okoline« (»neposredne okoline«) kulturnog dobra, koja je okolina također zaštićena. Konvencija ne precizira površinu okoline, niti govori o tome tko je određuje, a s druge strane vojni je interesi sužuju, dok je zahtjevi zaštite proširuju. Neku opću mjeru, izraženu metrima, nije moguće izreći, već se doseg i površina okoline mora interpretirati prema svakom konkretnom slučaju, prema stvarnim potrebama zaštite objekta, a u slučaju spora: na korist kulturnog dobra i njegove zaštite.

Napokon, t. 2. čl. 4. ima se tumačiti tako, da ona ne predstavlja normu koja ovlašćuje na kršenje Konvencije.

Opisane odredbe o čuvanju (čl. 3) i o poštivanju (čl. 4) predstavljaju osnovu sistema opće zaštite kulturnih dobara po Konvenciji. Dopunjuju ih daljnje odredbe »o okupaciji«, »obilježavanju kulturnih dobara«, te »o mjerama vojne prirode«.

Obaveze u slučaju okupacije (čl. 5) su dvovrsne. Ponajprije: države ugovornice koje okupiraju u cjelini ili djelomično teritorij druge države ugovornice dužne su, koliko je to moguće, da pomažu napore nacionalnih vlasti na okupiranom teritoriju, kako bi se osigurala zaštita i konzervacija kulturnih dobara. Druga obaveza nastaje u slučaju potrebe »hitne intervencije« radi konzervacije kulturnih dobara na okupiranom teritoriju, koja su oštećena uslijed vojnih operacija, a nadležne nacionalne vlasti okupiranog teritorija nisu u mogućnosti da same poduzmu takve konzervatorske zahvate. U tom slučaju: »okupaciona sila će, koliko je to moguće, i u uskoj suradnji s nacionalnim vlastima, poduzeti najpotrebnije konzervatorske radove«. Uz to je reguliran i poseban slučaj kada se ne radi o stranoj okupacionoj vlasti, nego o formacijama pokreta otpora u vlastitoj zemlji (čl. 5, t. 3), pa se propisuje: »svaka država ugovornica, čiju vladu članovi otpora smatraju kao svoju legitimnu vladu, skreneće im, ako je to moguće, pažnju na obavezu ispunjavanja odredaba Konvencije koje se odnose na poštivanje kulturnih dobara«, tj. odredaba iz čl. 4 Konvencije.

Sve navedene obaveze okupacione vlasti vrijede, dakako, sve dok okupacija traje, i nisu ograničene samo na razdoblje vojnih operacija. To je važno naglasiti, jer je iz protekle prakse poznato kolike su značajne

štete na kulturnom blagu počinjene baš u onom »međuvremenu« nakon završenih vojnih operacija a uz daljnje prisustvo okupatora.¹⁴⁶

Pitanje arheoloških iskapanja na okupiranom teritoriju nije u Konvenciji izričito spomenuto, pa ni regulirano, ostavljajući mjesta dvoj- bama. Odatle je došlo do toga, da su na devetoj generalnoj konferenciji UNESCO-a u New Delhiju 1956. god. donesene »Preporuke o međuna- rodnim principima za arheološka iskapanja«, i u njima se pod br. 32 izriče, da se okupaciona sila mora uzdržati od svakog arheološkog iska- panja.¹⁴⁷

Na vanjsko obilježavanje kulturnih dobara koja su pod *općom zašti- tom* Konvencija (čl. 6) ne obavezuje, već izriče, da ona »*mogu* biti ozna- čena« znakom raspoznavanja kako bi se »olakšala njihova identifikacija«. Ako se država ugovornica odluči da takva dobra obilježi, onda to mora učiniti znakom određenim u čl. 16, t. 1. Konvencije, a to je: jedan štit, zaoštren pri dnu, podijeljen na četiri unakrsna dijela obojena plavo i bijelo(štit je formiran od jednog plavog kvadrata, čiji jedan ugao čini dno štitu, te od jednog plavog trokuta iznad kvadrata tako, da oba obilježavaju po jedan bijeli trokut s obe strane).

Konačno, sistem *opće zaštite* dopunjuju i određene »mjere vojne prirode« (čl. 7). Konvencija, naime, obavezuje države ugovornice, da još u vrijeme mira unesu u svoje »vojne pravilnike ili instrukcije« odgova- rajće odredbe, kojima će se osigurati ispunjavanje ove Konvencije. Isto tako su obavezne, da još u vrijeme mira provode odgoj pripadnika svojih oružanih snaga u pravcu »poštivanja kulturne i kulturnih dobara svih naroda«. Napokon, države su ugovornice obavezne, da još u vrijeme mira pripreme ili formiraju »kod svojih oružanih snaga specijalizirane službe ili osoblje«, čiji će zadatak biti da bdiju nad poštivanjem kultur- nih dobara i da surađuju s civilnim organima i organizacijom, nadležnim za čuvanje tih dobara.

Iz svega izloženog slijedi da prva bitna karakteristika *opće zaštite* u smislu čl. 2—7 Konvencije jest: obaveza svake državne ugovornice, u smislu čl. 3, da provede mirnodobske zaštitne mjere za kulturna dobra definirana u čl. 1. Konvencije, na svom teritoriju. Ako iz bilo kojih razloga država to ne učini, time ne prestaju obaveze njoj neprijateljske države, u slučaju oružanog sukoba, na poštivanje kulturnih dobara protivnika. Kolikogod je to važan princip, Konvencijom utvrđen kao među- narodnopravni princip i obaveza, nijedna se razumna državna uprava neće osloniti samo na ovu potonju obavezu, nego će provoditi sve potpu- niju i efikasniju mirnodobsku preventivnu zaštitu kulturnih dobara, već iz razloga suvremenog čuvanja, redovnog održavanja i korištenja svojih kulturnih dobara. Stvarna vrijednost kulturne politike u svakoj državi može se mjeriti prvenstveno po praktički provedenim preventivnim zašti- tnim mjerama, uključivši u to i odgoj civilnog stanovništva i pripadnika oružanih snaga u pravcu poštivanja »kulture i kulturnih dobara svih naroda«. U tom sklopu treba naglasiti i posebnu važnost odredaba Kon- vencije po kojima je propisana obaveza formiranja posebnih službi ili osoblja, unutar samih oružanih snaga, za poslove vezane za zaštitu

¹⁴⁶ Na to upozorava i Foramiti H., n. d. I, str. 183.

¹⁴⁷ Engstler L., *Europäisches Kolloquium (Ziviler Bevölkerungsschutz)*, br. 1, 1970, str. 18.

kulturnih dobara, jer i praksa u provođenju ovih odredaba vrlo rječito govori o stvarnosti kulturne politike pojedine države.

Drugu bitnu karakteristiku *opće zaštite* predstavlja zabrana svih oblika oduzimanja kulturnih dobara, u smislu čl. 4. t. 3. Konvencije. Ta zabrana je *apsolutna*, pa vrijedi i u slučaju iz čl. 4. t. 2. kada »vojne potrebe imperativno zahtijevaju« izvjesno odstupanje od obaveza poštivanja kulturnih dobara, propisanih u čl. 4. t. 1, jer se ni tada kulturna dobra ne smiju oduzimati. Oduzimanjem se ne smatra prenošenje kulturnih dobara iz ugroženog područja na sigurnije mjesto.

Treća važna karakteristika *opće zaštite* sastoji se u tome, što poštivanje kulturnih dobara, u smislu čl. 4. t. 1. Konvencije, ne obuhvata samo kulturna dobra definirana u čl. 1. Konvencije, nego k tome još i: »njihova sredstva za zaštitu, kao i njihovu najbližu okolinu«.

Cetvrta bitna karakteristika *opće zaštite* očituje se u slučaju okupacije, kada je okupaciona vlast obavezna ne samo da omogući nesmetano djelovanje nacionalnoj službi zaštite kulturnih dobara okupiranog teritorija, nego je dužna da toj službi »koliko je to moguće« — i »pomaže«. Obim i karakter te pomoći ostavljen je doduše ocjeni okupacione vlasti, ali je ta pomoć obavezna i ne smije izostati. U svakom slučaju težište je brige na nacionalnoj službi zaštite.

Specijalna zaštita

Dok su općom zaštitom obuhvaćena sva kulturna dobra definirana u čl. 1. Konvencije, pod režim *specijalne zaštite* (čl. 8—11) mogu doći samo određeni odabrani objekti, »u ograničenom broju«, a prema čl. 8. t. 1. to mogu biti:

- »skloništa namjenjena za zaštitu pokretnih kulturnih dobara u slučaju oružanog sukoba«;
- »centri u kojima se nalazi značajan broj kulturnih dobara«,¹⁴⁸ i
- »druga nepokretna kulturna dobra od vrlo velike važnosti«, time što se takav stupanj važnosti procjenjuje ne samo na svjetskom nego i na nacionalnom planu.¹⁴⁹

Da bi ova dobra mogla doći pod specijalnu zaštitu, moraju ispunjavati slijedeća dva temeljna uvjeta:

- a) da se nalaze »na dovoljnoj udaljenosti« od velikog industrijskog centra, ili od svakog »važnog« vojnog objekta, koji predstavlja »osjetljivu točku«, kao npr. aerodrom, radio stanica, ustanova koja radi za narodnu obranu, luka, željeznički kolodvor od izvjesne važnosti, ili važna prometna linija;
- b) da ne budu upotrebljavana u vojne svrhe (čl. 8, t. 1).

¹⁴⁸ U službenom prijevodu Konvencije (vidi bilješku br. 124) ovdje se, kao i u nastavku teksta, upotrebljava formulacija: »centri u kojima su sakupljene kulturne znamenitosti«. Međutim, tu se radi o onoj kategoriji kulturnih dobara koja je definirana u čl. I. Konvencije pod c) kao: »centri u kojima se nalazi značajan broj kulturnih dobara«, pa je uputnije da se ova formulacija rabi u čitavom tekstu Konvencije, kako ne bi bilo dvojbe o kojoj se kategoriji kulturnih dobara radi. Osim toga, potonja formulacija preciznije karakterizira te »centres«, kojima nije težište na »sakupljanju«. Usporedi i termine na drugim jezicima: »centres monumentaux«, »centri monumentali«, »Denkmalsorte«, »centres containing monuments«, »itl.

¹⁴⁹ Vidi: UNESCO/CUA/120, od 3. IX 1962, str. 3.

Što se tiče osjetljivog uvjeta pod a) Konvencija ipak predviđa izuzetke. Ponajprije opći izuzetak za sva kulturna dobra iz čl. 8. t. 1. Naime, iako je neko od tih dobara smješteno »blizu važnog vojnog objekta«, ono se »ipak može staviti pod specijalnu zaštitu«, ako se država ugovornica koja to zahtijeva obaveže, da u slučaju oružanog sukoba neće upotrebljavati taj vojni objekat; posebno, ako se radi o luci, željezničkom kolodvoru ili aerodromu, »da će skrenuti od njih svaki promet« time, što će to skretanje prometa na drugu stranu pripremiti još za vrijeme mira (čl. 8, t. 5). Drugi se, posebni, izuzetak odnosi na skloništa za pokretna kulturna dobra. Ona mogu biti stavljena pod specijalnu zaštitu ma gdje se nalazila, ako su sagrađena tako, da prema najvećoj vjerojatnosti, ne bi mogla biti oštećena bombardiranjem (čl. 8, t. 2).

Kod ovog uvjeta pod a) mogu, dakako, nastati dvojbe i sporovi oko interpretacije riječi: na dovoljnoj udaljenosti. I ovdje je bilo teško izreći jednu opću mjeru, i k tome točno određenu. Uz to, i razvitak ratne tehnike bitno mijenja »dovoljnu udaljenost«. Praktički, pitanje treba rješavati prema pojedinom konkretnom slučaju, vodeći računa o općem duhu i smislu Konvencije, i njenoj težnji da osigura što potpuniju zaštitu kulturnim dobrima.¹⁵⁰ Isto vrijedi i za tumačenje, i ocjenu, »važnog vojnog objekta odnosno »osjetljive točke«, jer temeljna je orijentacija: konkretna mogućnost upotrebe tih »osjetljivih točaka« u vojne svrhe, i prema tome njihova potencijalna prikladnost da budu »važni« vojni objekti.¹⁵¹

U pogledu uvjeta pod b) Konvencija propisuje, za sva dobra iz čl. 8. t. 1, da se neće smatrati upotrebom u vojne svrhe njihovo »čuvanje« po »naoružanim čuvarima koji su specijalno za to određeni«, a isto tako ni prisustvo »policijskih snaga u blizini« tih dobara, snaga »koje su normalno određene za zaštitu javnog reda« (čl. 8, t. 4).

Uvjet pod b) posebno se precizira za *centre* u kojima se nalazi značajan broj kulturnih dobara, pa se određuje: smatra se da je takav centar korišten u vojne svrhe, ako je upotrebljen »za premještanje vojnog osoblja ili materijala, čak i u tranzitu«; uz to, »ako se u njemu razvijaju aktivnosti koje su direktno u vezi s vojnim operacijama, ako se u njemu nalazi vojni personal ili proizvodi ratni¹⁵² materijal« (čl. 8, t. 3).

Ispunjavanjem opisanih uvjeta još ne nastupa režim specijalne zaštite za odnosna kulturna dobra. Pravo na specijalnu zaštitu ona stižu tek upisivanjem u »Međunarodni registar kulturnih dobara koja su pod

¹⁵⁰ Pitanje je pretresano kasnije na sastanku država ugovornica u Parizu 16—25. VII 1962, te je predloženo:

»La première réunion des Hautes Parties contractantes convoquée à Paris 12 juillet 1962:

Considérant que l'article 8 relatif à la protection spéciale a donné lieu à des doutes d'interprétation ayant trait notamment à la notion de »distance suffisante«.

Recommande que le Comité technique consultatif, dont la création est envisagée, soit saisi de ce problème, procède à son étude approfondie et présente à une réunion ultérieure des Hautes Parties contractantes les solutions qu'il propose.

Emet le vœu que, dans l'évaluation de la »distance suffisante« aux fins de la protection spéciale, les Hautes Parties contractantes s'inspirent essentiellement des buts de la Convention même qui tend à assurer d'une manière aussi large que possible la sauvegarde des biens culturels dans le monde.

¹⁵¹ Malintoppi A., La protezione »speciale« della città di Vaticano in caso di conflitto armato (*Rivista di diritto internazionale*, vol. XLIII, fasc. 4, Milano 1960), str. 613.

¹⁵² U službenom prijevodu Konvencije (vidi bilješku br. 124) potkrala se ovdje krupna, očito štamparska, pogreška jer umjesto »ratni« stoji »razni«!?

specijalnom zaštitom«, kako to izričito propisuje čl. 8. t. 6. Konvencije. *Prema tome, taj upis ima konstitutivni karakter.* Kulturno dobro koje nije upisano u Registar uživa samo opću zaštitu po Konvenciji. Detaljne norme o vođenju Međunarodnog registra sadržane su u čl. 12—16. Pravilnika za izvršenje Konvencije, a važnije njihove odredbe su slijedeće:

Registar vodi generalni direktor UNESCO-a. Svaka država ugovornica ima u Registru svoje poglavlje, u koje se odvojeno upisuju: skloništa, centri, druga nepokretna kulturna dobra (čl. 12). Svaka država ugovornica ima pravo da zatraži od generalnog direktora UNESCO-a upis u registar skloništa, centara i drugih nepokretnih kulturnih dobara, koja se nalaze na njenom teritoriju, navodeći mjesto gdje se ona nalaze i potvrdivši da ispunjavaju uvjete iz čl. 8. Konvencije. U slučaju okupacije, takav zahtjev za upis može podnijeti i okupaciona sila. Primivši zahtjev generalni direktor UNESCO-a ga dostavlja svim državama ugovornicama (čl. 13). Svaka država ugovornica se može usprotiviti upisu. Mora to učiniti pismeno generalnom direktoru UNESCO-a, u roku od 4 mjeseca po primitku obavijesti o zahtjevu za upis. Svoje protivljenje mora obrazložiti, a »jedini razlozi« mogu biti: a) da dobro nije kulturno dobro, i b) da nisu ispunjeni uvjeti iz čl. 8. Konvencije za specijalnu zaštitu. Generalni direktor UNESCO-a saopćava odmah takvo protivljenje svim državama ugovornicama, a, po potrebi, traži o tome i mišljenje Međunarodnog komiteta za spomenike¹⁵³, i uz to, ako smatra korisnim, i mišljenje »svakog drugog organizma ili kvalificirane osobe«. U međuvremenu, generalni direktor UNESCO-a ili država ugovornica koja je zatražila upis, mogu poduzeti korake kod država ugovornica koje su se usprotivile upisu, da to protivljenje povuku. Ako ne dođe do povlačenja spor se može riješiti arbitražom, čija je odluka konačna¹⁵⁴. Ne pristaje li neka država u sporu na arbitražni postupak tada o sporu rješavaju sve države ugovornice dvotrećinskom većinom glasova¹⁵⁵. Poseban je slučaj ako se država ugovornica, koja je za vrijeme mira tražila upis kulturnog dobra u Registar, nađe angažirana u oružanom sukobu prije nego li je upis stupio na snagu. U tom slučaju bit će odnosno dobro »privremeno neodložno upisano u Registar« po generalnom direktoru UNESCO-a, »u očekivanju da bude potvrđeno, povučeno ili poništeno svako protivljenje, koje može ili bi moglo biti učinjeno« (čl. 14). Upis u Registar vrši generalni direktor UNESCO-a, a »ovjerovljeni prijepis svakog upisa dostavlja: generalnom sekretaru OUN-a; svim državama ugovornicama, te, uz to, na zahtjev države koja je tražila upis, još i svim državama koje su bile pozvane na Konferenciju u Hagu 21. V do 14. V 1954. kao i državama koje je Izvršni odbor UNESCO-a pozvao da naknadno pristupe Konvenciji o zaštiti kulturnih dobara u slučaju oružanog sukoba. Upis u Registar stupa na snagu u roku od 30 dana nakon otpreme spomenutih ovjerovljenih prijepisa (čl. 15).

¹⁵³ Comité international pour les monuments, les sites d'art et d'histoire et les sites de fouilles archéologiques.

¹⁵⁴ Potanje o izboru arbitara i postupku vidi: Pravilnik čl. 14. t. 7.

¹⁵⁵ Potanje vidi: Pravilnik čl. 14. t. 8.

Brisanje iz Registra vrši generalni direktor UNESCO-a, i to: a) na traženje države ugovornice na čijem se teritoriju nalazi odnosno kulturno dobro; b) ako je država ugovornica, koja je tražila upis, otkazala Konveciju i ako je ovaj otkaz stupio na snagu; c) u slučaju privremeno upisanog kulturnog dobra (čl. 14, t. 5), za koje je naknadno, propisanim postupkom, utvrđeno da ne može ostati upisano u Registar. O svakom brisanju se šalju ovjerovljeni prijepisi svima koji su primili prijepis odluke o upisu. Brisanje stupa na snagu 30 dana nakon otpreme takvih obavijesti (čl. 16). Kulturna dobra stavljena pod specijalnu zaštitu uživaju »imunitet«.

U smislu čl. 9. Konvencije to znači, da su sve države ugovornice obavezne, od časa upisa takvih dobara u Međunarodni registar: uzdržavati se »od svakog neprijateljskog akta uperenog protiv ovih dobara«, i »od svake upotrebe ovih dobara ili njihove okoline u vojne svrhe«¹⁵⁶.

Oduzimanje ovakvog imuniteta može doći u obzir samo u dva slučaja:

- 1) ako jedna država ugovornica povrijedi gornje obaveze iz čl. 9. Konvencije, protivna je strana, sve dok ova povreda traje, oslobođena da osigura imunitet odnosnog kulturnog dobra time, da svaki put kada joj to bude moguće, prethodno traži prestanak¹⁵⁷ povrede u razumnom roku (čl. 11, t. 1);
- 2) »u izuzetnim slučajevima neizbježne vojne potrebe, i samo tako dugo dok ova potreba traje«; to može utvrditi samo šef vojne formacije koja je, po važnosti, jednaka ili veća od jedne divizije; u svakom slučaju, kada to okolnosti dozvoljavaju, odluku o oduzimanju imuniteta treba saopćiti protivnoj strani dovoljno blagovremeno (čl. 11, 6.2).

Obaveza je države koja oduzima imunitet, da o tom aktu, »u najkraćem mogućem roku, pismeno i s obrazloženjem«, obavijesti Generalnog komesara za kulturna dobra, o kojemu govori Pravilnik za izvršenje Konvencije¹⁵⁸ (čl. 11, t. 3). Treba još jednom napomenuti: prestanak imuniteta vrijedi samo za ono kulturno dobro koje je korišteno protivno odredbama Konvencije, i samo dotle, dok ta povreda traje.

¹⁵⁶ Do god. 1970. upisana su u Međunarodni registar slijedeća kulturna dobra:
— god. 1960. cijelo područje »Države Vatikanskog Grada« (»l'ensemble de l'État de la Cité du Vatican«), kao »centar«;
— god. 1967. sklonište Altaussee u Austrijskim alpama;
— god. 1969. šest skloništa u Holandiji.

Dokumente iz postupka o upisu Države Vatikanskog Grada donosi: Malintoppi A., *La protezione dei beni culturali in caso di conflitto armato*. Milano 1966. Ed. Giuffrè, str. 47—51. Uz to vidi i raspravu: Malintoppi A., *La protezione »speciale« della città di Vaticano in caso di conflitto armato* (*Rivista di diritto internazionale*, vol. XVIII, fasc. 4, Milano 1960), str. 607—629.

Austrijsko sklonište Altaussee služilo je kao sklonište kulturnih dobara i za vrijeme drugog svjetskog rata. O namjerama nacista, da to sklonište, pri kraju rata, unište, vidi: Foramiti H., n. d., I, str. 31—32.

¹⁵⁷ U službenom prijevodu Konvencije (vidi bilješku br. 124) i ovdje se podkrala pogreška, jer, umjesto *prestanak* stoji »pristanak«!?

¹⁵⁸ O funkciji »generalnog komesara« vidi u našem poglavlju o »Međunarodnoj kontroli«, te čl. 1, 2, 4, 6, 7, 9, 11, 17 i 19 Pravilnika za izvršenje Konvencije.

Obilježavanje kulturnih dobara koja su pod specijalnom zaštitom nije fakultativno nego je obavezno »za vrijeme oružanog sukoba« (čl. 10). To je već poznati nam znak iz čl. 16 Konvencije, ali za razliku od opće zaštite on na dobrima pod specijalnom zaštitom mora biti »ponovljen tri puta« u »trokutnom obliku« (čl. 16, t. 2; čl. 17, t. 1). Ipak, iako je obilježavanje obaveza, ono nije pretpostavka specijalne zaštite, kao što je to upis u Međunarodni registar.

Napokon, jedan od važnih instrumenata režima specijalne zaštite kulturnih dobara odražava se i u normi čl. 10 Konvencije, po kojoj kulturna dobra pod specijalnom zaštitom moraju biti »dostupna« *međunarodnoj kontroli*, o čemu će kasnije biti više riječi.

U nastojanju da regulira i predvidive izuzetke novi režim obuhvata i tzv. »improvizirana skloništa«,¹⁵⁹ pa u čl. 11. Pravilnika za izvršenje Konvencije propisuje postupak kojim i takva skloništa mogu biti stavljena pod specijalnu zaštitu. Potreba za takvim skloništem može se javiti »u toku oružanog sukoba« uslijed »nepredviđenih okolnosti«. Ako država ugovornica želi da i takvo sklonište dođe pod specijalnu zaštitu, treba da to odmah saopći generalnom komesaru za kulturna dobra koji kod nje vrši svoju misiju.¹⁶⁰ Ako ovaj smatra da »okolnosti i važnost kulturnih dobara koja su sklonjena u improviziranom skloništu opravdavaju takvu mjeru«, on može odobriti da se na to sklonište stavi zaštitni znak specijalne zaštite iz čl. 16 Konvencije. Istovremeno, »bez odlaganja«, obavještava o takvoj svojoj odluci i »zainteresirane delegate silâ zaštitnicâ«,¹⁶¹ od kojih svaki može narediti, u roku od 30 dana, neodložno skidanje postavljenog zaštitnog znaka. Ako ovi delegati izjave svoju suglasnost sa stavljanjem spomenutog skloništa pod specijalnu zaštitu, ili ako rok od 30 dana protekne bez njihove primjedbe, te ako¹⁶² po mišljenju generalnog komesara improvizirano sklonište zaista ispunjava gore opisane uvjete iz čl. 8 Konvencije, tada će generalni komesar zatražiti od generalnog direktora UNESCO-a, da ovo sklonište upiše u Međunarodni registar kulturnih dobara koja su pod specijalnom zaštitom.

Za ratne prilike ovo je ponešto dugotrajan postupak, a sva je prilika da je to iz bojazni zbog moguće zloupotrebe ovakvih *improviziranih skloništa* za koja se traži specijalni zaštitni režim. Ako je riječ o izvjesnoj »kompliciranosti« postupka, onda to vrijedi za upise svih vrsti dobara u Registar.¹⁶³

Pod kojim se uvjetima transporti kulturnih dobara nalaze pod specijalnom zaštitom, bit će prikazano u poglavlju koje slijedi.

Ako bismo na kraju saželi bitna obilježja *specijalne zaštite* kulturnih dobara, onda bi to bila:

¹⁵⁹ »Refuge improvisé«; »Rifugio improvisato«; »Improvisierter Bergungsort«.

¹⁶⁰ Isto kao u bilješci br. 158.

¹⁶¹ Vidi čl. 21 Konvencije, te čl. 2, 3, 5, i 17. t. 2. Pravilnika. Sila zaštitnica je država koja štiti i odgovorna je za interese jedne zaraćene strane kod protivničke strane. Pravni institut razrađen u Ženevskim konvencijama o poboljšanju sudbine žrtava rata od 12. VIII 1949, pa odatle, očito, preuzet i u ovu Konvenciju o zaštiti kulturnih dobara u slučaju oružanog sukoba.

¹⁶² U službenom prijevodu Konvencije (vidi bilješku br. 124) potkrala se i ovdje pogreška, te se na ovom mjestu kaže »iako«, a treba da stoji: »te ako«, ili: »i ako«.

¹⁶³ To ističe i: Kraus H., n. d. str. 219.

- ograničen i odabran broj kulturnih dobara, izdvojen iz kruga dobara što ih definira čl. 1 Konvencije; to su, po pravilu, najvrijedniji dijelovi nacionalne kulturne baštine, odnosno kulturnih dobara koja se nalaze na području jedne države ugovornice;
- posebni uvjeti lokacije i korištenja kulturnih dobara pod specijalnom zaštitom, odnosno uopće posebne pretpostavke za specijalnu zaštitu, razmjerno vrlo precizno fiksirane, a od značenja ne samo za režim te specijalne zaštite, nego i za bolje shvatanje i interpretaciju mnogih osnovnih principa Konvencije;
- određeno učeeće, odnosno izvjestan utjecaj šireg kruga međunarodne javnosti tj. svih država ugovornica Konvencije i UNESCO-a, pri izboru kulturnih dobara koja se konačno stavljaju pod specijalnu zaštitu;
- međunarodna registracija i javna evidencija kulturnih dobara pod specijalnom zaštitom, po detaljno propisanom postupku;
- obavezna međunarodna kontrola kojom se provjerava pravilnost i korektnost praktičnog provođenja režima specijalne zaštite;
- najpotpuniji vid zaštite kulturnih dobara u vrijeme oružanog sukoba, u granicama sadašnjeg stanja u razvitku međunarodnog prava i postignutog stupnja međunarodne solidarnosti.

To su glava obilježja *specijalne zaštite*, a ujedno su to i bitnije razlike između nje i *opće zaštite* koja je prikazana u prethodnom poglavlju.

Transporti kulturnih dobara

Operativna zaštita kulturnih dobara u slučaju oružanog sukoba može dovesti do potrebe, da se neka kulturna dobra moraju transportirati bilo unutar područja jedne države, bilo na teritorij druge države. U takvim slučajevima, na zahtjev zainteresirane države-ugovornice *može se* transport obaviti pod specijalnom zaštitom (čl. 12, t. 1. Konvencije). Uvjeti i postupak sticanja specijalne zaštite za transporte kulturnih dobara normirani su čl. 17—18 Pravilnika za izvršenje Konvencije, gdje se propisuje:

- zahtjev (molba) za transportom pod specijalnom zaštitom upućuje se Generalnom komesaru za kulturna dobra,¹⁶⁴ navodeći: razloge za takav režim transporta; specifikaciju »približnog broja i važnosti kulturnih dobara«; postojeće mjesto njihova smještaja; novo mjesto gdje ih se prenosi; sredstva transporta; put kojim će se transport kretati; predviđeni datum prijevoza, »kao i sve druge korisne informacije« (čl. 17, t. 1. Pravilnika).
- Generalni komesar ocjenjuje opravdanost ovakvog transporta; u pozitivnom slučaju konzultira delegate Sila zaštitnica¹⁶⁵ o načinu transporta; izvještava zainteresirane strane u sukobu o odobrenju transporta, »priključujući ovoj notifikaciji sve potrebne informa-

¹⁶⁴ Isto, kao u bilješci br. 158.

¹⁶⁵ Isto, kao u bilješci br. 161.

cije»; određuje jednog ili više inspektora,¹⁶⁶ koji utvrđuju: da li transport sadrži samo dobra označena u molbi; da li se transport izvodi po odobrenim uvjetima, te da li je obilježen zaštitnim znakom. Inspektori prate transport do novog mjesta smještaja kulturnih dobara (čl. 17, t. 2 i 3. Pravilnika).

— Za transport u inozemstvo vrijede još i ove odredbe: a) druga država, na čiji su teritorij kulturna dobra dopremljena, samo je depozitar tih dobara, a mora se za njih brinuti istom pažnjom koju poklanja svojim vlastitim kulturnim dobrima »odgovarajuće važnosti«; b) država depozitar vratit će ova dobra tek nakon prestanka oružanog sukoba, i mora to učiniti u roku od šest mjeseci od dana kada je podnesen zahtjev; c) u toku uzastopnih transporta i za vrijeme dok se kulturna dobra nalaze na teritoriju druge države, ona su zaštićena od svakog rekviriranja i s njima ne mogu raspologati ni predavalac niti depozitar; ako čuvanje tih dobara zahtijeva, može ipak depozitar, uz suglasnost predavaoca, da prenese ova dobra na teritorij treće države, pod istim uvjetima ovog čl. 18; d) u zahtjevu (molbi) za stavljanje pod specijalnu zaštitu potrebno ja navesti da država na čiji se teritorij upućuje transport prihvaća odredbe ovog čl. 18 (čl. 18 Pravilnika).

Za ovakve transporte pod specijalnom zaštitom Konvencija u čl. 12. t. 2. propisuje, da se moraju izvršiti pod međunarodnom kontrolom, i da moraju biti obilježeni već naprijed spomenutim znakom specijalne zaštite. Obaveza je država ugovornica da se uzdrže od »svakog neprijateljskog akta« prema transportu pod specijalnom zaštitom (čl. 12, t. 3.).

Posebno je regulirano pitanje »transporta u hitnim slučajevima«, po čl. 13. Konvencije. Takav slučaj nastaje kada država ugovornica smatra, da sigurnost određenih kulturnih dobara zahtijeva njihovo prenošenje a uslijed hitnosti ne može se provesti postupak iz čl. 12. Konvencije, naročito u početku oružanog sukoba. Tada transport ipak može biti obilježen zaštitnim znakom, ukoliko molba za imunitet, po čl. 12. Konvencije i čl. 17. Pravilnika, nije već bila podnesena i odbijena. Koliko je to moguće, treba izvršiti notifikaciju takvog transporta protivničkim stranama. Ako se takav transport upućuje na teritorij druge države, ne može biti obilježen zaštitnim znakom ako mu imunitet nije »izričito odobren«. Obaveza je država ugovornica da poduzmu, »koliko je to moguće«, potrebne mjere predostrožnosti, da transporti iz ovog čl. 13, obilježeni zaštitnim znakom, budu zaštićeni »od neprijateljskih akata«.

Imunitet transporta kulturnih dobara od zapljene, pljačke i oduzimanja izričito je normiran u čl. 14. Konvencije, pa ga uživaju: a) kulturna dobra zaštićena po čl. 12 i po čl. 13 Konvencije, i b) transportna sredstva koja isključivo služe za prevoženje ovih dobara. Pri tome, imunitet ne ograničava pravo pregleda i kontrole transporta.

Poseban slučaj transporta može nastupiti i u slučaju kada jedna država ugovornica, koja je ujedno okupaciona vlast na teritoriju druge

¹⁶⁶ Vidi u našem poglavlju o »Međunarodnoj kontroli«, te čl. 7, 9, i čl. 17, t. 3. Pravilnika.

države ugovornice, prenosi kulturna dobra u sklonište koje se nalazi na drugoj točki okupiranog teritorija, a nije u mogućnosti da se drži postupka iz čl. 17 Pravilnika i dobije odobrenje za specijalnu zaštitu. Za takav se transport okupacione vlasti neće smatrati da je u suprotnosti s odredbama čl. 4 Konvencije o *poštivanju* kulturnih dobara, ako generalni komesar za kulturna dobra¹⁶⁷ pismeno potvrdi, nakon konzultacije s »redovnim čuvarima«,¹⁶⁸ da su »okolnosti uvjetovale potrebu ovog transporta« (čl. 19. Pravilnika). U ovom je slučaju na tim »redovnim čuvarima« i na generalnom komesaru da dobro pripaze kako ne bi okupaciona vlast koristila opisano ovlaštenje u svrhu da oteto kulturno blago prenese na »sigurno mjesto! Isti oprez se podrazumijeva i u slučaju transporta na područje druge države, posebno i sa strane države koja prima na depozit dovezena kulturna dobra.¹⁶⁹

Redovne transporte kulturnih dobara, koji se ne bi vršili pod specijalnom zaštitom, Konvencija ne spominje. Očito je tendencija, u interesu kulturnih dobara, da se transporti u vrijeme oružanog sukoba uvijek obavljaju pod specijalnom zaštitom, i države ponukaju da traže baš takav režim transporta, ispunivši potrebne uvjete, pa da se tako osigura što optimalnija zaštita kulturnog blaga. Iskustva modernog ratovanja svakako govore u prilog ovakvoj tendenciji Konvencije.

Na norme koje u Konvenciji govore o transportu kulturnih dobara na područje druge države ugovornice, organski se nadovezuje odredba koju sadrži dio II »Protokola«, zaključenog također na Haškoj konferenciji 14. V 1954. kao samostalnog akta uz Konvenciju. Sadržaj te odredbe, o obavezi vraćanja deponiranih kulturnih dobara »nadležnim vlastima teritorija sa kojega su ta dobra donesena«, već smo prikazali u prethodnim izlaganjima. Isto vrijedi, u širem smislu, i za dio I istog »Protokola«, gdje je riječ o sprečavanju »izvoza« kulturnih dobara sa teritorija koji je neka država ugovornica okupirala u toku oružanog sukoba.

Osoblje u službama zaštite kulturnih dobara

Konvencija ne određuje samo *poštivanje* kulturnih dobara (čl. 4), nego i *poštivanje* nacionalnog osoblja države ugovornice koje je »određeno za zaštitu kulturnih dobara« (čl. 15), a s motivacijom: »u interesu ovih dobara«. Poštivanje nije apsolutno već uvjetovano: »ukoliko to dozvoljavaju interesi sigurnosti«. ¹⁷⁰ Praktički je vrlo važna daljna odredba istog čl. 15, po kojoj se, u slučaju pada osoblja u ruke protivničke strane, mora tom osoblju dozvoliti da vrši svoje funkcije, no, pod pretpostavkom da su i kulturna dobra koja su mu povjerena, također pala u ruke protivničke strane. Uvijek se, dakle, po Konvenciji, misli na osoblje zaposleno oko kulturnih dobara koja su Konvencijom zaštićena, i koje se osoblje k tome nalazi uz ta dobra, obavljajući efektivne poslove njihove zaštite.¹⁷¹

¹⁶⁷ Vidi bilješku br. 158.

¹⁶⁸ Vidi poglavlje koje slijedi.

¹⁶⁹ Kraus H., n. d. str. 218.

¹⁷⁰ Načelno o odnosu zaštite ljudi i zaštite dobara vidi: Wilhelm R. J., n. d. str. 807-808.

¹⁷¹ To su »redovni čuvari« (»le personnel normal de protection«; »normale personale di protezione«) iz čl. 19. Pravilnika za izvršenje Konvencije.

Zaštićeni položaj nacionalnog osoblja učvršćen je i odredbom čl. 24 Konvencije. Ovdje je, naime, riječ o mogućnosti, da države ugovornice sklapaju i »specijalne sporazume« o svim pitanjima zaštite kulturnih dobara, za koja smatraju pogodnim i korisnim da ih posebno reguliraju. Određuje se, međutim, da ne može biti zaključen »nikakav specijalni sporazum« kojim bi se »umanjila zaštita«, koju Konvencija osigurava kako kulturnim dobrima, »tako i osoblju koje je zaduženo za njihovo čuvanje«.

Konvencija ne ograničava izbor i broj, niti strukturu nacionalnog osoblja u vrijeme oružanog sukoba. U zaštićeno osoblje spadaju i »naoružani čuvari« iz čl. 8, t. 4. Konvencije, o kojima je već bilo riječi.¹⁷² Treba naglasiti u čl. 25. Konvencije utvrđenu obavezu država ugovornica, da, »što je moguće više, za vrijeme mira kao i za vrijeme rata«, šire u svojim zemljama znanje i poznavanje Konvencije i njena Pravilnika za izvršenje, s ciljem da ih upozna »cjelokupno stanovništvo«,¹⁷³ ali »naročito« da budu s njima upoznati pripadnici oružanih snaga i »osoblje, zaduženo na poslovima zaštite kulturnih dobara«. Velike su mogućnosti za provedbu ovih odredaba Konvencije, od nastavnih programa svih vrsti i stupnjeva školovanja, stručnih ispita za radnike u kulturnim djelatnostima, preko seminara i savjetovanja, izdavačke djelatnosti, raznih oblika propagande i sl. Praktična briga i rezultati koji se u tom pravcu ostvaruju, odraz su faktične privrženosti međunarodnoj zajednici, obavezama i stvarnom poštivanju svog i svjetskog kulturnog blaga.¹⁷⁴

Da bi nacionalno osoblje moglo u vrijeme oružanog sukoba da nesmetano obavlja svoje poslove, i ono mora biti snabdjeveno zaštitnim znakom, kao i propisanom legitimacijom (čl. 17, t. 2c Konvencije, čl. 21 Pravilnika).¹⁷⁵

Sve ove odredbe o nacionalnom osoblju podrazumijevaju stalnu i pomnu brigu svake države ugovornice, kako za dobru organizaciju nacionalne službe zaštite kulturnih dobara, na koju potiče i već opisana *Rezolucija* br. 2 Haške konferencije, tako i za postojanje i razvitak odgovarajuće strukture i broja stručnjaka i ostalih radnika u takvoj službi, osposobljenih da izvrše i sve one zadatke koji proizlaze iz odredaba

¹⁷² Na Kolokviju evropskih eksperata u Zürichu 29—31. X 1969. izražen je stav, da se one vojne osobe zadužene u vojnim formacijama za zaštitu kulturnih dobara u smislu čl. 7, t. 2. Konvencije ne računaju među nacionalno osoblje iz čl. 15. Konvencije, i da te vojne osobe ne mogu nositi zaštitni znak po čl. 21. Pravilnika za izvršenje Konvencije. Vidi: Colloque d'experts europeens... str. 6—7.

¹⁷³ U službenom prijevodu Konvencije (vidi bilješku br. 124) kaže se »celokupno građanstvo«, a bolje je i potpunije prevesti: »cjelokupno stanovništvo« (l'ensemble de la population); »l'insieme della popolazione«.

¹⁷⁴ Koliko se može učiniti na smišljenoj propagandi međunarodnih konvencija, vidi npr. u publikaciji: Zenevske konvencije i Crveni krst, Beograd 1963, str. 5 i slijed. u pregledu vrlo uspješnog rada Jugoslavenskog Crvenog križa na difuziji, nastavi i općoj propagandi Zenevskih konvencija o poboljšanju sudbine žrtava rata iz 1949. godine. U usporedbi s tim značajnim rezultatima upravo je neznatno učinjeno na propagandi Konvencije o zaštiti kulturnih dobara sa strane pozvanih organa i organizacija u SFRJ.

Jedan od dobrih primjera brige za popularizaciju Konvencije i njenu primjenu predstavlja Švicarska, gdje je osnovano i posebno »Švicarsko društvo za zaštitu kulturnih dobara«, a i nastavi se poklanja znatna pažnja. Vidi: »Tätigkeitsbericht, erstattet vom Präsidenten der Schweizerischen Gesellschaft für Kulturgüterschutz, an die Generalversammlung 29. III 1965; Statuten der Schweizerischen Gesellschaft für Kulturgüterschutz (SGKGS), vom 23. III 1966; Vorträge des 122. Kurses der Schweizerischen Verwaltungskurse an der Hochschule St. Gallen am 10. und 11. April 1967. St. Gallen 1967. Hrsg. vom Schweizerischen Institut für Verwaltungskurse an der Hochschule St. Gallen.

¹⁷⁵ Vidi priloženu reprodukciju formulara legitimacije.

RECTO

CARTE D'IDENTITE

**POUR LE PERSONNEL AFFECTÉ À LA
PROTECTION DES BIENS CULTURELS**

Nom
Prénoms
Date de naissance
Titre ou grade
Qualité

est titulaire de la présente carte en
vertu de la Convention de La Haye
du 14 mai 1954 pour la protection
des biens culturels en cas de conflit
armé.

Date de l'établissement Numéro de la carte
de la carte
.....

VERSO

Photographie
du porteur

Signature ou empreintes
digitales ou les deux

Timbre sec
de l'autorité
délivrante la
carte

Taille

Yeux

Cheveux

Autres éléments éventuels d'identification

.....
.....
.....

Formular legitimacije preporučen od UNESCO-a

Konvencije. Nacionalno zakonodavstvo i operativa iz oblasti zaštite spomenika kulture, te djelatnosti arhiva, muzejsko-galerijskih institucija, biblioteka i sl., moraju o tome voditi računa.

Primjena Konvencije

Iz cjeline odredaba Konvencije jasno proizlazi, da se njihov dio ima provesti još u vrijeme mira, a ostale se primjenjuju »u vrijeme oružanog sukoba«. ¹⁷⁶ Citirane riječi nalaze se već i u samom naslovu Konvencije, i nisu slučajno odabrane. Naime, da bi se izbjegle dvojbe ili proizvoljna tumačenja u pogledu kvalifikacije ratnog stanja, u čl. 18. Konvencije izričito se određuje njena primjena:

- u slučaju objavljenog rata ili svakog drugog oružanog sukoba, koji može da izbije između dvije ili više država ugovornica, pa čak i ako ratno stanje nije priznato od jedne ili od više njih;
- u svim slučajevima okupacije cijelog ili jednog dijela teritorija države ugovornice, čak i ako ova okupacija ne naiđe na nikakav oružani otpor.

Cjelinom formulacije, a posebno izrazima: »ili svakog drugog oružanog sukoba«, te »u svim slučajevima okupacije«, otklonjene su eventualne dvojbe u tumačenju. ¹⁷⁷

Primjena je obavezna za države ugovornice, ali Konvencija nastoji da tu primjenu svojih odredaba i proširi. Odatle propis njenog čl. 18, t. 3. gdje je riječ o slučaju sukoba u kojemu učestvuje više sila, a jedna od njih nije država ugovornica Konvencije. U takvom slučaju države ugovornice ostaju vezane Konvencijom u svojim recipročnim odnosima, ali će, uz to, biti vezane Konvencijom i prema onoj sili koja nije država ugovornica: »ako ova izjavi da prihvata odredbe Konvencije, i tako dugo dok ih ona primjenjuje«. Ovo je značajna odredba kojom se umanjuje nepotpunost univerzalne zaštite iz t. 2. istog čl. 18, gdje se podrazumijeva okupirani teritorij samo one sile koja je ujedno i država ugovornica Konvencije. Propisom t. 3. omogućuje se sili, koja nije država ugovornica, da ma i u zadnji čas dade izjavu o prihvatanju odredaba Konvencije, a logično se pretpostavlja da bi to ona i morala učiniti u vlastitom interesu.

Ova odredba iz čl. 18, t. 3. ima i šire načelno značenje. Ona, naime pokazuje, na konkretnom primjeru, kako je u ovoj Konvenciji o zaštiti kulturnih dobara u slučaju oružanog sukoba napušten striktni princip sadržan u poznatoj klauzuli *si omnes* starog međunarodnog ratnog prava, princip tako karakterističan i za Haška pravila rata iz 1899. i 1907. god. koja smo prikazali u uvodnom izlaganju.

Sve što je rečeno, vrijedi za sukobe među državama tj. za oružane sukobe međunarodnog karaktera. Međutim, dosljedno davno izraženoj želji za što potpunijom zaštitom kulturnog blaga, Konvencija predviđa i primjenu svojih odredaba također i u oružanim sukobima koji nisu

¹⁷⁶ »Conflit arme«; »conflitto armato«; »armed conflict«; »bewaffneter Konflikt«.

¹⁷⁷ Vidi srodne odredbe u čl. 2 svih četiriju Zenevskih konvencija iz 1949. god., prema kojima je cit. čl. 18. i nešto potpuniji.

međunarodnog karaktera. Radi se o sukobima koji izbiju na teritoriju jedne od država ugovornica. U takvom slučaju, obavezne su strane u sukobu, »da primjenjuju bar one odredbe ove Konvencije, koje se odnose na poštivanje kulturnih dobara«. ¹⁷⁸ Osim toga one moraju nastojati, da, putem »specijalnih sporazuma«, stave na snagu »sve ili dio drugih odredaba ove Konvencije« (čl. 19, t. 1 i 2). To je primjena Konvencije u tzv. građanskim ratovima. UNESCO »može ponuditi svoje usluge stranama koje se nalaze u sukobu« (isto, t. 3). I na kraju: iz primjene odredaba ovog čl. 19. Konvencije nijedna strana u sukobu ne može izvoditi neke efekte za svoj »pravni status« (isto, t. 4).

Pokreti otpora su posebno obuhvaćeni, u čl. 5 Konvencije, gdje je riječ o okupaciji, i to na ovaj način: »Svaka država ugovornica, čiju vladu članovi pokreta otpora ¹⁷⁹ smatraju kao svoju zakonitu vladu, skrenuť će im, ako je moguće, pažnju na obavezu ispunjavanja onih odredaba Konvencije, koje se odnose na poštivanje kulturnih dobara«.

Ovakvo obuhvaćanje i oružanih sukoba koji nisu međunarodnog karaktera značajna je tekovima u nastojanjima za proširenjem zaštite kulturnih dobara. ¹⁸⁰

Ako ovim odredbama iz čl. 5, 18 i 19 Konvencije dodamo i već prikazani sadržaj *Rezolucije* br. 1 donesene na Konferenciji u Haagu 21. IV—14. V 1954, možemo reći, da je novim režimom obuhvaćena određena zaštita kulturnih dobara u *svim* oružanim sukobima. ¹⁸¹ Prema tome, sveukupni zaključci spomenute Konferencije sadrže i u znatnoj mjeri omogućuju ostvarenje težnje za što univerzalnijom zaštitom kulturnih dobara ugroženih oružanim sukobima.

Međunarodna kontrola

U cjelokupnom mehanizmu provedbe Konvencije svakako posebno mjesto pripada instrumentu međunarodne kontrole, kako po praktičnim, tako i po njegovim pravnim posljedicama. Konvencija taksativno navodi dva slučaja kada se međunarodnom kontrolom provjerava pravilnost i korektnost provedbe odredaba Konvencije, oba samo *u vrijeme oružanog sukoba*, a to su: a) po čl. 10 za kulturna dobra koja se nalaze pod specijalnom zaštitom, i b) po čl. 12. t. 2. za transport pod specijalnom zaštitom.

¹⁷⁸ Kraus H., n. d. str. 220 s pravom primjećuje: zašto uz poštivanje iz čl. 4. nije ovdje obuhvaćeno i čuvanje iz čl. 3. Konvencije?

¹⁷⁹ U službenom prijevodu Konvencije (vidi bilješku br. 124) kaže se »članovi otpora«, iako je potpuniji prijevod: »članovi pokreta otpora« (»les membres d'un mouvement de resistance«; »i membri di un movimento di resistenza«).

¹⁸⁰ Vidi srodne odredbe u čl. 3. svih četiriju Zenevskih konvencija iz 1949. god. Uz to i: Andrassy J., *Razvoj Zenevskih konvencija i njihove opće odredbe* (Zenevske konvencije i Crveni krst. Beograd 1963. Izd. Centralni odbor JCK), str. 32—33.

¹⁸¹ Wilhelm R. J., n. d. str. 804, kaže:

»Come on le voit, la Conférence de La Haye a non seulement reconnu que la Convention pour la protection des biens culturels liait les Etats parties aussi bien en cas d'action collective que dans d'autres cas; elle a même souhaité que les Nations Unies comme telles, dans les actions entreprises par leurs forces armées, appliquent sans distinction toutes les dispositions de la Convention, indépendamment du caractère obligatoire que celle-ci pourrait avoir ou non pour chacun de ses membres.

Voilà une confirmation éclatante de cette vérité que les lois de la guerre, loin d'être suspendues quand les hostilités deviennent une »opération de police«, doivent, au contraire, recevoir application dans tous les cas de conflits armés, pour la sauvegarde véritable de la personne humaine et des valeurs essentielles de la civilisation.«

Organizacija i djelovanje međunarodne kontrole regulirani su Pravilnikom za izvršenje Konvencije. Po tim propisima u izvođenju kontrole učestvuju: a) »predstavnik za kulturna dobra« države ugovornice, angažirane u oružanom sukobu, za kulturna dobra na njenom teritoriju; 2) »specijalni predstavnik za kulturna dobra« države ugovornice, kojega ona mora imenovati za dobra na teritoriju što ga je okupirala; 3) delegati Sile zaštitnice; 4) generalni komesar za kulturna dobra, i 5) inspektori i eksperti.

Predstavnik za kulturna dobra imenuje država ugovornica, za kulturna dobra na svom teritoriju, čim se nađe angažirana u oružanom sukobu (čl. 2 Pravilnika). Isto tako i *specijalnog predstavnika* za kulturna dobra na teritoriju kojega je okupirala. Glavna je zadaća ovih predstavnika zapravo da budu veza između vlasti svoje države i stranih predstavnika koji vrše međunarodnu kontrolu. Ne treba naglašavati koliko je praktički uputno, da »predstavnik« bude osoba što potpunije kvalificirana u poslovima zaštite kulturnog blaga.

Delegate Sile zaštitnice imenuje država koja vrši ulogu Sile zaštitnice,¹⁸² i to iz redova svog diplomatskog ili konzularnog osoblja, ili drugih osoba, a u suglasnosti s državom ugovornicom kod koje će ti delegati vršiti svoju misiju. Imenuje ih odmah čim se ta država nađe angažirana u oružanom sukobu. Zadaća je delegata: da utvrđuju vrši li se povreda odredaba Konvencije; da vrše ankete, uz pristanak države kod koje obavljaju misiju, pod kojim su se okolnostima zbile povrede Konvencije; da poduzimaju odmah na licu mjesta mjere kako bi te povrede prestale; da, po potrebi, o povredama Konvencije obavještavaju generalnog komesara za kulturna dobra, i uopće da tog Komesara tekuće obavještavaju o svojoj aktivnosti; da daju suglasnost za »improvizirana skloništa pod specijalnom zaštitom«; da daju mišljenje o načinu izvršenja transporta kulturnih dobara pod specijalnom zaštitom; (čl. 2, 3, 5, 17. t. 2 Pravilnika).

Generalni komesar za kulturna dobra imenuje se kod države ugovornice čim se ona nađe angažirana u oružanom sukobu. Imenuje se iz redova osoba iz »međunarodnog popisa« što ga vodi generalni direktor UNESCO-a, unoseći u taj popis »osobe kvalificirane za vršenje funkcije generalnog komesara za kulturna dobra«, a koje mu predlažu države ugovornice, uz povremeno revidiranje tog »međunarodnog popisa«. Generalnog se komesara bira zajedničkim sporazumom između države u kojoj će on vršiti svoju misiju i silâ zaštitnicâ onih protivničkih strana u oružanom sukobu. Ako u roku od tri sedmice ne dođe do sporazuma, spomenute će države zatražiti od predsjednika Međunarodnog suda pravde, da on imenuje generalnog komesara, no ovaj će nastupiti dužnost tek kada dobije pristanak države u kojoj treba da vrši svoju misiju. Ako jedna od strana u sukobu ne koristi ili se prestane koristiti uslugama Sile zaštitnice, može se zatražiti od neke neutralne države da preuzme funkciju Sile zaštitnice u cilju imenovanja generalnog komesara za kulturna dobra. Funkcije i zadaci generalnog komesara su slijedeće: da s *predstavnikom* države u kojoj vrši misiju i sa zainteresiranim *delega-*

¹⁸² Vidi bilješku br. 161.

tima raspravlja »sve probleme koji se pojave u vezi s primjenom Konvencije«; da odlučuje i vrši imenovanja u slučajevima predviđenim Pravilnikom za izvršenje Konvencije (imenovanje inspektora; pitanje »improviziranih skloništa pod specijalnom zaštitom«; pitanje transporta kulturnih dobara pod specijalnom zaštitom; pitanje prenosa kulturnih dobara sa strane okupacione vlasti s jednog na drugo mjesto okupiranog teritorija); da bude odmah obaviješten o oduzimanju imuniteta kulturnom dobru koje je pod specijalnom zaštitom, u smislu čl. 11, t. 3. Konvencije; da naredi ili da osobno vodi ankete, u suglasnosti s državom u kojoj vrši misiju; da u cilju primjene Konvencije poduzima, kod strana u sukobu ili kod njihovih sila zaštitnica, sve korake koje smatra korisnima; da izrađuje potrebne izvještaje o primjeni Konvencije, dostavljajući i ih zainteresiranim stranama i njihovim silama zaštitnicama, te generalnom direktoru UNESCO-a, koji može upotrebiti »samo« »tehničke podatke« iz tih izvještaja; da vrši i funkciju Sile zaštitnice ako takva Sila nije određena; (čl. 1, 2, 4, 6, 7, 9, 11, 17, 19 Pravilnika).

Inspektor kulturnih dobara. Imenuje se za izvještaje »jedne određene misije«, »svaki put kad generalni komesar za kulturna dobra, na zahtjev ili nakon konzultacije zainteresiranih delegata, smatra za potrebno«. Nužna je suglasnost države u kojoj generalni komesar vrši svoju misiju. Inspektor je odgovoran »samo« generalnom komesaru. U izuzetnim slučajevima mogu inspektori da vrše i funkciju delegata Sile zaštitnice, ako jedna od strana u oružanom sukobu ne koristi ili se prestane koristiti uslugama Sile zaštitnice. Posebno je istaknut zadatak »jednog ili više inspektora« u slučaju transporta kulturnih dobara pod specijalnom zaštitom: da utvrde sadrži li transport samo dobra navedena u molbi za takav transport; da li se izvodi pod odobrenim uvjetima; da li je obilježen zaštitnim znakom, te da taj transport sprovedu do mjesta njegova odredišta; (čl. 7 i 9 i čl. 17, t. 3. Pravilnika).

Eksperti, kako im naziv kaže, su stručnjaci za zaštitu kulturnih dobara, posebno baš za sva pitanja zaštite obuhvaćena Konvencijom. Njihove usluge — stručna mišljenja mogu zatražiti: generalni komesar, delegati i inspektori, kada to smatraju potrebnim, ali, uvijek, uz suglasnost države u kojoj generalni komesar vrši svoju misiju (čl. 7, t. 2. Pravilnika).¹⁸³ Eksperti mogu biti državljani te iste države, dok ostale nabrojene osobe, na čelu s generalnim komesarom kao najvažnijim faktorom kontrole, moraju biti pripadnici države koja je neutralna i ne učestvuje, nije angažirana, u datom, konkretnom, oružanom sukobu.

U praktičnom ostvarenju opisane međunarodne kontrole tri su važna i osjetljiva pitanja.

Ponajprije, postići da se što prije, nakon izbijanja oružanog sukoba, imenuju svi gore navedeni faktori koji će provoditi međunarodnu kontrolu, naročito osoba generalnog komesara, i brzo ostvari suglasnost zainteresiranih u smislu prikazanih propisa Pravilnika.¹⁸⁴

¹⁸³ U pogledu troškova međunarodne kontrole čl. 10 Pravilnika određuje: plaća i troškovi generalnog komesara, inspektora i eksperata padaju na teret države kod koje obavljaju svoje misije, a plaća i troškovi delegata Sile zaštitnica namiruju se prema sporazumu između tih Sila i država čije interese one štite.

¹⁸⁴ Strebel H., n. d. str. 68.

Drugo, u slučaju da su i samo dvije strane u oružanom sukobu, postojat će dva generalna komesara za kulturna dobra tj. u svakoj državi, po jedan, ali ne postoji neki viši organ koji bi neke njihove odluke usklađivao, kada to zatreba.¹⁸⁵

Treće. Pitanje operativnosti razmjerno složenog mehanizma kontrole,¹⁸⁶ nalaže vrlo smišljen i dobro organiziran rad, brojne napore i pažljiv izbor funkcionera kontrole.

Konačno, najosjetljivije je pitanje da faktori kontrole ne pređu granice svoje misije. Za ovaj slučaj čl. 8. Pravilnika za izvršenje Konvencije, određuje: »Generalni komesari za kulturna dobra, delegati Sila zaštitnica, inspektori i eksperti ne smiju ni u kojem slučaju preći granice svojih mandata. Oni su posebno dužni da vode računa o potrebama sigurnosti države ugovornice kod koje vrše svoju misiju, kao i da vode računa, u svim prilikama, o zahtjevima vojne situacije kako im ih je saopćila spomenuta država ugovornica«.

Kao i nacionalno osoblje, tako i osobe koje obavljaju poslove međunarodne kontrole, moraju biti snabdjevene zaštitnim znakom i propisanom legitimacijom, te ni jednog niti drugog ne mogu biti lišene osim iz »opravdanog razloga« (čl. 17, t. 2b Konvencije, čl. 21. Pravilnika) tj. ako svojim djelovanjem pređu granice povjerenje im misije.

I ovdje treba ponoviti, kako i odredbe Konvencije o kontroli, podrazumijevaju posebnu brigu svake države ugovornice na obrazovanju i usavršavanju nacionalnog osoblja koje radi u službama zaštite kulturnih dobara, kako bi uvijek postojala mogućnost što šireg izbora osoba, sposobnih da najbolje izvrše i zadatke što ih nalaže međunarodna kontrola, kako u svojoj zemlji, tako i izvan nje, gdje budu pozvane u smislu gore opisanih odredaba Konvencije.

Klauzula o »vojnim potrebama«

Ova je klauzula izazivala najviše diskusije na Konferenciji u Haagu 21. IV—14. V 1954. Nesumnjivo je, da niz praktičnih problema objektivno prisutnih, čini ovo pitanje osjetljivim, ali je ono na Konferenciji izrazito i naglašeno politizirano, kao odraz blokovskih suprotnosti i atmosfere hladnog rata 50-ih godina ovog stoljeća.

Tradicija i geneza ove klauzule razvidna je iz historijata, prikazanog u našem uvodnom izlaganju. Iskustvo je s druge strane potvrdilo, nažalost više nego dovoljno, da se »vojnim potrebama« može poništiti svaka ozbiljna zaštita kulturnih dobara u ratu, pa je razumljiva težnja suvremene napredne svjetske javnosti, posebno kulturnih radnika, da se u modernom sistemu zaštite eliminiira svaka mogućnost opravdavanja uništavanja ili oštećenja kulturnog blaga bilo kakvim »vojnim potrebama«. Dosljedno tome, da i u jednom tako važnom aktu za sudbinu kulturnih vrijednosti kao što je Konvencija o zaštiti kulturnih dobara u slučaju oružanog sukoba, ne može biti mjesta klauzuli o »vojnim potrebama«. Ovakvo su mišljenje naročito zastupale ne samo socijalističke zemlje, nego i delegati Francuske, Ekvadora, San Marina i drugih država, ističući ova

¹⁸⁵ Isto, str. 69.

¹⁸⁶ Kraus H., n. d. str. 224—225.

dva osnovna problema: što sve treba podrazumijevati pod tim, »vojnim potrebama«, te, tko ima da odluči o faktičnom postojanju normiranih vojnih potreba? Protivno gledište, tj. u prilog zadržavanju klauzule i u ovoj Konvenciji, osobito su odlučno zastupale USA i niz država koje su i inače tvorile njihov glasački stroj u međunarodnom životu. Javno su opravdavale svoj stav uglavnom: tradicijom-kontinuitetom, i »realističkim« pristupom problemu¹⁸⁷. Njihovim utjecajem klauzula je utvrštena i u projekt Konvencije, i to ne samo u neke konkretne odredbe, već i u preambulu Konvencije kao jedan od njenih osnovnih principa. God 1935. kada je donesen Washingtonski pakt, USA nisu insistirale na klauzuli o vojnoj potrebi, i u tom je Paktu potpuno izostala, čemu je evropska doktrina prigovarala. Nakon dvadesetak godina, u novim uvjetima, USA su glavni pobornik te klauzule, a niz evropskih zemalja traži njeno izostavljanje! Prigodom glasanja na Konferenciji u Haagu o prijedlogu da se klauzula izostavi iz teksta Konvencije taj je prijedlog odbijen, i to sa: 22 glasa protiv izostavljanja, 8 glasova za, 8 uzdržanih, uz 8 delegata koji su bili odsutni kod glasanja.

U konačni tekst Konvencije i njena Pravilnika ušlo je donekle kompromisno rješenje. Klauzula je izostavljena iz preambule, a zadržana samo u nekoliko konkretnih odredaba, i to, dijelom samo uvjetno, a u jednoj od tih odredbi je precizirano i tko može utvrditi da li postoji »izuzetni slučaj neizbježne vojne potrebe«. Sve smo te odredbe već prikazali, no, radi njihove posebne važnosti ovdje ćemo ih još jednom ukratko rekapitulirati:

- u čl. 4. Konvencije, za obaveze o *poštivanju* kulturnih dobara iz t. 1, rečeno je u t. 2, da se od tih obaveza »može« odstupiti: »samo« u slučajevima kada vojna potreba »imperativno« zahtijeva »jedno takvo odstupanje«. Kako je bilo dosta diskusije i oko tumačenja teksta iz čl. 4, to je, po zaključku plenuma Konferencije, zapisnički utvrđeno tumačenje što ga je dao predstavnik UNESCO-a, a koje kaže: obaveza poštivanja za jednu stranu ne prestaje time što je druga strana upotrebila kulturno dobro u vojne svrhe, već jedino kada vojna potreba imperativno nalaže, može doći do odstupanja od obaveza iz t. 1 čl. 4;¹⁸⁸
- u čl. 5. Konvencije, o *obavezama okupacione vlasti*, kaže se, da je ta vlast dužna »koliko je to moguće«¹⁸⁹ pomagati nacionalne vlasti u zaštiti kulturnih dobara, odnosno i sama poduzeti najpotrebnije konzervatorske zahvate na oštećenim dobrima;
- u čl. 11, t. 1. Konvencije, o *oduzimanju imuniteta dobrima pod specijalnom zaštitom*, kaže se, za slučaj narušavanja obaveza prema takvom dobru po jednoj ratujućoj strani, da će protivna

¹⁸⁷ Strebel H., n. d. str. 72.

Povodom diskusije o čl. 4. Konvencije autor, na istom mjestu, kaže i ovo: »Der Italiener hingegen ging so weit in der Befürwortung, dass er unter diesem Gesichtspunkt sogar die Requisition eines Schlosses oder Museums zur Unterbringung vom Truppen zulassen wollte, damit diese nicht erfrieren müssten«.

¹⁸⁸ Isto, str. 74, gdje se navodi taj tekst: »l'obligation de respect du bien culturel demeure pour une Partie quand ce bien est utilisé par la Partie adverse à des fins militaires. Ce n'est donc uniquement qu'en cas de nécessité militaire impérieuse que peut être dérogé à l'obligation de respect«.

¹⁸⁹ »dans la mesure du possible«; »autant que possible«.

strana »kada joj to bude moguće«¹⁹⁰ prethodno tražiti prestanak narušavanja obaveza prije negoli se bude i sama smatrala oslobođenom osiguravati imunitet odnosnog kulturnog dobra;

- u čl. 11, t. 2. Konvencije, dodaje se gornjem slučaju, da se *imunitet kulturnog dobra pod specijalnom zaštitom* ne može oduzeti: »osim u izuzetnim slučajevima neizbježne vojne potrebe i samo tako dugo, dok ova potreba traje«¹⁹¹, time da nastup i prestanak takve potrebe: »može utvrditi samo šef jedne formacije koja je po važnosti jednaka ili veća od jedne divizije«¹⁹²;
- u čl. 13. Konvencije, o *transportima u hitnim slučajevima*, kaže se, da notifikacija transporta, »koliko je moguće«¹⁹³, treba biti učinjena protivnim stranama u sukobu, a za zaštitu transporta, »od neprijateljskih akata«, da će države ugovornice poduzeti, »koliko je to moguće«¹⁹⁴, potrebne mjere predostrožnosti;
- u čl. 15. Konvencije, o *zaštiti nacionalnog osoblja zaduženog za zaštitu kulturnih dobara*, propisuje se, da će ono biti poštivano: »ukoliko to dozvoljavaju interesi sigurnosti«¹⁹⁵;
- u čl. 8. Pravilnika za izvršenje Konvencije, o *vršenju kontrolne misije*, obavezuju se funkcioneri kontrole: »da vode računa o potrebama sigurnosti države ugovornice«¹⁹⁶, odnosno: »da vode računa, u svim prilikama, o zahtjevima vojne situacije«¹⁹⁷.

Iako su navedene odredbe ostale u Konvenciji, ipak, uspoređujući ih s odgovarajućim normama Haških pravila iz 1907. god., činjenica je, da su nove odredbe restriktivnije, pa znače određeni napredak prema ranijim pravilima. Klauzula »vojne potrebe« ima se u Konvenciji restriktivno tumačiti, i ocjenjivati prema svakom pojedinom konkretnom slučaju.

U argumentaciji za ove norme isticano je, da će one biti poticaj svim državama da ratificiraju Konvenciju, i doprinijeti njenoj univerzalnosti. S druge strane, ukazivano je i na usporedbu između zaštite ljudi i zaštite dobara, te iznesena mišljenja, da bi, uklanjanje klauzule o »vojnoj potrebi« iz ove Konvencije, prema postojećem međunarodnom pravu bila izjednačena oba vida zaštite, a da zaštita ljudi u oružanom sukobu ipak mora biti potpunija, nego li zaštita kulturnih dobara.¹⁹⁸

Neke formulacije u Konvenciji izazivat će i ovdje različita tumačenja. Ponajprije u pitanju razlikovanja između »imperativne« vojne potrebe iz čl. 4 i one »neizbježne« iz čl. 11. U kasnijim raspravama predloženo je tumačenje: neizbježna potreba »ne dopušta nikakvu alternativu«, a imperativna znači potrebu »koju je teško ignorirati«.¹⁹⁹ Zatim je otvoreno i pitanje: tko utvrđuje vojnu potrebu iz čl. 4 Konvencije?

¹⁹⁰ »chaque fois qu'Elle le peut«.

¹⁹¹ »qu'en des cas exceptionnels de nécessité militaire inéluctable, et seulement aussi longtemps que cette nécessité subsiste«.

¹⁹² »ne peut être constatés que par le chef d'une formation égale ou supérieure en importance à une division«.

¹⁹³ »autant que possible«.

¹⁹⁴ »dans la mesure du possible«.

¹⁹⁵ »dans la mesure compatible avec les exigences de la sécurité«.

¹⁹⁶ »tenir compte des nécessités de sécurité de la Haute Partie contractante«.

¹⁹⁷ »avoir égard en toutes circonstances aux exigences de la situation militaires«.

¹⁹⁸ Vidi: Wilhelm R. J., n. d. str. 805 i slijed.

¹⁹⁹ Colloque d'experts européens... str. 4.

Izraženo je, kao opća želja, da i u ovom slučaju, analogno čl. 11, o tome odlučuje neki viši organi, odnosno osoba višeg vojnog čina.²⁰⁰

Unapređivanje provedbe Konvencije

Pravilnik za izvršenje Konvencije predstavlja njen sastavni dio, prvenstveno po tome, što se njime određuje »način primjene« ove Konvencije (čl. 20). Taj se način ne može mijenjati, pa ni sporazumom zainteresiranih strana. Njima je ostavljeno, po čl. 21. Konvencije, da mogu zaključivati »specijalne sporazume« o »svim pitanjima za koja smatraju da bi bilo pogodno posebno reguliranje«, no takvim ugovorima ne mogu »umanjiti zaštitu« koju Konvencija osigurava kulturnim dobrima i nacionalnom osoblju zaduženom za poslove zaštite kulturnih dobara. Jednako ne mogu mijenjati ni način primjene Konvencije. Za specijalne međudržavne ugovore ostale su široke mogućnosti, a ne treba dokazivati koliko se njima može unapređivati zaštita kulturnog blaga, pa time i provođenje odredaba Konvencije.

Takvom unapređivanju mogu mnogo doprinijeti i Sile zaštitnice, već i po prirodi njihove funkcije, a to tim više što se u čl. 21. Konvencije određuje, da se Konvencija i Pravilnik primjenjuju »uz suradnju Sila zaštitnica«, odgovornih za čuvanje interesa strana u sukobu. Dakle, njihova uloga nije samo u naprijed opisanim poslovima kontrolne misije. »Sile zaštitnice pružaju svoje dobre usluge u svim slučajevima kada smatraju da je to korisno i u interesu kulturnih dobara« (čl. 22). Istim propisom se predviđaju njihove dobre usluge posebno baš u slučaju ako postoji nesuglasje (nesporazum) između strana u sukobu: »o pitanju primjene ili tumačenja odredaba ove Konvencije ili njenog Pravilnika za izvršenje«. Postupak za uklanjanje takvog nesporezuma²⁰¹ je slijedeći: svaku od Sila zaštitnica može, na inicijativu jedne od strana u sukobu, generalnog direktora UNESCO-a, ili po svojoj vlastitoj inicijativi, predložiti stranama u sukobu sastanak njihovih predstavnika, a naročito predstavnika njihovih službi zaštite kulturnog blaga, time da se takav sastanak održi eventualno na prikladno odabranom neutralnom teritoriju; strane u sukobu »obavezne su« da prihvate prijedlog za sastanak; uz to, Sile zaštitnice, »predlažu na odobrenje« stranama u sukobu i jednu osobu, koja pripada neutralnoj državi ili je predložena od generalnog direktora UNESCO-a, a koja bi osoba na spomenutom sastanku učestvovala u svojstvu predsjednika (čl. 22, t. 2. Konvencije). U svakom slučaju od inicijative i aktivnosti Sila zaštitnica ne zavisi samo uspješno rješavanje navedenih nesporezuma, već one mogu mnogo doprinijeti općem unapređenju provedbe Konvencije.

Isto to treba reći i za UNESCO. Iz dosadašnjih izlaganja dovoljno je razvidna značajna uloga ove Organizacije Ujedinjenih nacija za prosvjetu, nauku i kulturu. Svemu tome čl. 23. Konvencije dodaje mogućnost državama ugovornicama, da od UNESCO-a traže »tehničku pomoć« za provođenje zaštite svojih kulturnih dobara, ili u pogledu »svakog drugog problema koji proizlazi iz primjene Konvencije i njena

²⁰⁰ Engstler L., *Europäisches Kolloquium...* str. 21.

²⁰¹ »Procédure de conciliation.«

Pravilnika za izvršenje»; UNESCO »će dati ovu pomoć«, kaže se dalje, »u granicama svog programa i svojih mogućnosti«, a ovlašten je, da o tim pitanjima i samoinicijativno podnosi prijedloge državama ugovornicima.

Vrijednu pomoć unapređenju provedbe Konvencije mogu svakako još pružiti i: obaveza UNESCO-a da osigura prijevode teksta Konvencije »na druge službene jezike svoje Generalne konferencije« izvan engleskog, španjolskog, francuskog i ruskog jezika na kojima je redigiran autentični tekst (čl. 29. Konvencije); obaveza država ugovornica, da najmanje jednom svake četvrte godine dostavljaju generalnom direktoru UNESCO-a izvještaj o mjerama koje su »poduzele, pripremile ili uzele u razmatranje« u pravcu primjene Konvencije i Pravilnika (čl. 26. Konvencije); sastanci država ugovornica na kojima se naročito »proučavaju problemi primjene Konvencije i Pravilnika«, te izrađuju preporuke o tome, a koje je sastanke dužan sazvati generalni direktor UNESCO-a ako to zatraži najmanje jedna petina država ugovornica, a može ih sazvati i samoinicijativno u suglasnosti s Izvršnim odborom UNESCO-a (čl. 27. Konvencije). Generalnom direktoru UNESCO-a ostavljena je važna uloga i u procesu moguće revizije Konvencije i njena Pravilnika. Inicijativa za reviziju pridržana je svakoj državi ugovornici, a o predloženim amandmanima se odlučuje ili putem ankete koju provodi generalni direktor UNESCO-a, ili na konferenciji koju isti saziva, uvijek suglasnošću svih država ugovornica (čl. 39. Konvencije).²⁰²

Za što potpuniju primjenu i poštivanje odredaba Konvencije od odlučnog su značenja i odgovarajuće sankcije. Odatle i posebna važnost propisa iz čl. 28. Konvencije, koji nalaže obavezu državama ugovornicima: »da poduzmu, u okviru svog sistema krivičnog prava, sve potrebne mjere kako bi bile progonjene i podvrgnute kaznenim ili disciplinskim sankcijama osobe, ma koje narodnosti, koje su učinile ili su dale naredbu da se nanese povreda ovoj Konvenciji«.

Dugo se čekalo na ovakvu međunarodnu normu. Haška pravila iz 1899. i 1907. god. nisu je sadržavala.²⁰³ U upitniku Holanskog arheološkog društva iz god. 1918., pod br. 11 pitalo se: »Je li poželjno da se za povrede međunarodnih ugovornih pravila zaštite predvidi posebna kaznena sankcija, a sudovanje u ovoj materiji dađe u nadležnost nekom međunarodnom sudu ili pak nacionalnom sudu?«²⁰⁴ Nacionalna krivična zakonodavstva nisu poklanjala veću pažnju ovim pitanjima niti u razdoblju između dva svjetska rata. Tek nakon drugog svjetskog rata, u vezi sa suđenjem ratnim zločincima, definiranjem ratnih zločina, radom na kodeksu međunarodnog krivičnog prava, te inicijativama raznih organizacija, pa i poticajima UNESCO-a, unose se odgovarajuće norme u nacionalne krivične zakonike. Srodne obaveze što su ih države preuzele za svoja nacionalna zakonodavstva na temelju Konvencije za sprečavanje i kažnjavanje genocida od 9. XII 1948., kao i na

²⁰² Poblje o aktivnosti UNESCO-a na unapređenju provedbe Konvencije vidi u programima rada te organizacije, donesenim na generalnim konferencijama poslije 1954. godine. Uz to i publikaciju: L'Unesco et son programme. La protection du patrimoine culturel de l'humanité. Sites et monuments. Paris, 1969. Ed. UNESCO. Isto tako i godišnje izvještaje o radu.

²⁰³ Zlatarić B., n. d. str. 334.

²⁰⁴ Vidi bilješku br. 30.

osnovi četiriju Ženevskih konvencija o poboljšanju sudbine žrtava rata od 12. VIII 1949, još su neposrednije potakle upotpunjavanje nacionalnih krivičnih zakonika odgovarajućim normama o zaštiti kulturnog blaga.²⁰⁵

Prvi jugoslavenski krivični zakonik koji pozna krivično djelo »uništavanja kulturnih i historijskih spomenika« jest Krivični zakonik iz 1951. god. Njegov čl. 132. propisuje:

»Tko kršeći pravila međunarodnog prava u vrijeme rata ili oružanog sukoba naređuje ili vrši uništavanje kulturnih i historijskih spomenika i građevina, ili ustanova namijenjenih nauci, umjetnosti, odgoju ili humanitarnim svrhama, kaznit će se zatvorom ili strogim zatvorom«.

Prigodom revizije Zakonika ostala je definicija krivičnog djela ista, a samo je kazna izmijenjena tako, da je predviđena isključivo kazna »strogim zatvorom«. S takvom modifikacijom, to je i danas važeća norma u Krivičnom zakoniku SFRJ.²⁰⁶

Citirana definicija iz čl. 132. Zakonika formulirana je god. 1951. prema čl. 56. Haških pravila rata iz 1907. god.²⁰⁷ Nakon što je Jugoslavija 29. XII 1955. ratificirala Konvenciju o zaštiti kulturnih dobara u slučaju oružanog sukoba od 14. V 1954. moglo bi se spomenutu definiciju bolje prilagoditi i naprijed citiranom čl. 28. ove Konvencije.²⁰⁸

²⁰⁵ Vidi: Objašnjenja uz nacrt Krivičnog zakonika FNRJ. Drugo dopunjeno i izmjenjeno izdanje. Beograd 1951. Izd. Službenog lista FNRJ, str. 209 i slijed. Ženevske konvencije ratificirala je FNRJ 28. III 1950, a Konvenciju o genocidu 21. VI 1950. Bilo je prijedloga, da u ovu potonju konvenciju uz fizički i biološki genocid uđe i »kulturni genocid«, ali to nije prihvaćeno (Isto, str. 214).

²⁰⁶ Vidi: Krivični zakonik. VI dopunjeno izdanje. Priredio M. Jemrić, Zagreb 1974. Izd. Narodne novine. Zbirka pravnih propisa, sv. 79.

²⁰⁷ Jugoslavija se smatra vezanom i odredbama ovih Haških pravila iz god. 1907. Vidi cit. Objašnjenja... str. 221. Spomenuti čl. 56 glasi:

»Les biens des communes, ceux des établissements consacrés aux cultes, à la charité et à l'instruction, aux arts et aux sciences, même appartenant à l'Etat, seront traités comme la propriété. Toute saisie, destruction ou dégradation intentionnelle de semblables établissements, de monuments historiques, d'oeuvres d'art et de science, est interdit et doit être poursuivie«.

²⁰⁸ Ovaj čl. 28 Konvencije o zaštiti kulturnih dobara formuliran je djelomično prema srodnoj odredbi u Ženevskim konvencijama. Npr. u Ženevskoj konvenciji za poboljšanje položaja ranjenika i bolesnika suhozemnih vojnih snaga, njen čl. 49 glasi: »Visoke strane ugovornice obavezuju se, da će poduzeti potrebne zakonodavne mjere, da utvrde odgovarajuće kaznene sankcije koje će se primijeniti na osobe koje učine ili izdaju nalog da se učini koja od teških povreda ove konvencije navedenih u slijedećem članu«. Zatim se u čl. 50 specificiraju navedene »teške povrede«. Ovakva specifikacija nedostaje u Konvenciji o zaštiti kulturnih dobara, pa ona u tom pogledu zaostaje za Ženevskim konvencijama. U Ženevskoj konvenciji o poboljšanju sudbine ranjenika i bolesnika iz 1929. god. bila je također već unesena obaveza država, da u ovom zakonodavstvu propišu kažnjavanje pljačke i zlostavljanje ranjenika i bolesnika kao i zloupotrebe znaka Crvenog križa. No, to se smatralo nedovoljnim, pa je u Ženevskim konvencijama iz 1949. god. materija razrađena i specificirana, kako i gornji primjer kazuje; za sve 4 konvencije vidi: I čl. 129–130; II čl. 49–50; III čl. 50–51; IV čl. 146–147. K tome u sve 4 konvencije iza citiranih članova slijedi i ova odredba: »Nijedna ugovorna strana ne može osloboditi samu sebe, niti drugu Stranu ugovornicu, odgovornosti koju je ona sama ili ta druga Strana ugovornica na sebe navukla uslijed povreda predviđenih u prethodnom članu«. Ovakve odredbe nema u Konvenciji o zaštiti kulturnih dobara, koja predviđa samo odgovornost fizičkih osoba, a izostavlja odgovornost države. Na Haškoj konferenciji 1954. god. sovjetska je delegacija predlagala, da se unese i odredba o odgovornosti države, ali taj prijedlog nije prihvaćen (v. Rubanik K. P., Gaagskaja konvencija 1954. g. o zaštite kulturnih znamenitosti u slučaju voornog konflikta. *Sovetskoe gosudarstvo i pravo*, br. 8–1957, str. 119).

Iako je Jugoslavija ratificirala Konvenciju o zaštiti kulturnih dobara još 29. XII 1955, i u nekim najnovijim komentarima Krivičnog zakonika, uz čl. 132, ne spominje se ta Konvencija, već samo čl. 56 Haških pravila rata iz god. 1907, te »Deklaracija o zaštiti kulturnih dobara u slučaju oružanog sukoba« vlade FNRJ od 20. XI 1954.!! Vidi npr. izdanje Krivičnog zakonika iz 1974. god. citirano u našoj bilješci br. 206.

Odredbama čl. 132. treba dodati i one iz čl. 133 istog Krivičnog zakonika, o »zloupotrebi međunarodnih znakova«. Po tekstu revidiranom 1959. god. tu se propisuje: 1) »Tko zloupotrebi ili neovlašteno nosi zastavu ili znak Organizacije Ujedinjenih naroda, ili znakove ili zastavu Crvenog križa ili znakove koji ovima odgovaraju, ili druge priznate međunarodne znakove kojima se obilježavaju određeni objekti radi zaštite od vojnih operacija, kaznit će se zatvorom«; 2) »Tko učini djelo iz st. 1 ovog člana u zoni ratnih operacija, kaznit će se zatvorom najmanje šest mjeseci ili strogim zatvorom do pet godina«. Ovo je također i danas važeća norma u SFR Jugoslaviji. Među one »druge priznate međunarodne znakove« spada svakako i zaštitni znak po Konvenciji o zaštiti kulturnih dobara, reguliran njenim čl. 16. i 17, te čl. 20 i 21 Pravilnika za izvršenje Konvencije. Izgled i upotrebu ovog zaštitnog znaka već smo prikazali. Dodajmo još odredbu čl. 17, t. 3. Konvencije, gdje se kaže: »Za vrijeme oružanog sukoba zabranjena je upotreba znaka u drugim slučajevima osim onih, koji su navedeni u prethodnim paragrafima ovog člana, kao i upotreba, u ma kakvu svrhu, znaka, koji je sličan zaštitnom znaku« po ovoj Konvenciji. Možemo dakle reći, da ovoj važnoj odredbi Konvencije potpuno odgovara čl. 133 Krivičnog zakonika SFRJ.²⁰⁹

Stupanje na snagu Konvencije

Konvencija o zaštiti kulturnih dobara u slučaju oružanog sukoba, zajedno sa Pravilnikom za izvršenje koji je njen sastavni dio, nosi datum 14. V 1954. Ostala je »otvorena za potpisivanje« do 31. XII 1954. za sve one države koje su bile pozvane na Međuvladinu konferenciju u Haagu 21. IV—14. V 1954, a koje je nisu potpisale 14. V 1954. (čl. 30 Konvencije). Države potpisnice treba da Konvenciju i ratificiraju, i da ratifikacione instrumente deponiraju kod generalnog direktora UNESCO-a (čl. 31). Tri mjeseca poslije deponiranja prvih pet ratifikacionih instrumenata Konvencija stupa na snagu (čl. 33, t. 1).

Do 31. XII 1954. Konvenciju je potpisalo sveukupno 50 država.²¹⁰ Prvih pet ratifikacija uslijedilo je ovim redom: Egipat 17. VIII 1955; San Marino 9. II 1956; Burma 10. III 1956; FNR Jugoslavija 13. II 1956, i Meksiko 7. V 1956.²¹¹ Tri mjeseca nakon ove posljednje, tj. 7. augusta 1956. *Konvencija je stupila na snagu.*²¹²

Od dana stupanja na snagu Konvencija je ostala »otvorena pristupanju«²¹³ svih država koje su bile pozvane na Međuvladinu konferenciju u Haagu 21. IV—14. V 1954, a koje još nisu bile potpisale Konvenciju, kao i »svih drugih država pozvanih da joj pristupe od strane

²⁰⁹ Treba ipak napomenuti da je u SFR Jugoslaviji donesen još i poseban zakon ali samo o upotrebi i zaštiti znaka i naziva Crvenog križa (v. *Službeni list SFRJ*, br. 49 iz 1966. god. i br. 39 iz 1972).

²¹⁰ Informations sur la mise en oeuvre de la convention pour la protection des biens culturels en cas de conflit armé. UNESCO. SHC/MD/1. Paris, 16 mai 1967, str. 6. God. 1954. OUN imaju ukupno 60, a koncem 1956. god. 80 država članica.

²¹¹ Isto, str. 9.

²¹² Konvencija je u smislu čl. 102 Povelje OUN-a registrirana 4. IX 1956. u Registru OUN-a pod br. 3511. Vidi: Recueil des traités des Nations Unies. Vol. 249, str. 215.

²¹³ O »ratifikaciji« i »pristupanju« međunarodnim ugovorima vidi pobliže: Bartoš M., n. d. III, Beograd 1956, str. 211 i sljed.

Izvršnog odbora UNESCO-a«. Pristupanje se vrši deponiranjem instrumenta o pristupanju kod generalnog direktora UNESCO-a (čl. 32 Konvencije).

Do 31. XII 1966, dakle nakon deset godina od stupanja na snagu Konvencije, sveukupno su 54 države deponirale svoje instrumente ratifikacije ili instrumente pristupanja.²¹⁴ Do 15. II 1970. taj se broj povećao na 61 državu ugovornicu Konvencije.²¹⁵

Protokol koji nije sastavni dio Konvencije već predstavlja samostalni međunarodnopravni akt, potpisalo je do 31. XIII 1954. ukupno 40 država. Do 31. XII 1966. ratificiralo ga je, ili mu pristupilo, sveukupno 50 država.²¹⁶

Zaključak

Uvodno izlaganje u ovoj raspravi (str. 316—346) bilo je nešto opširnije, a to zbog više razloga. Ponajprije stoga što ono predstavlja u jugoslavenskoj literaturi prvi prikaz historijata nastojanja u pravcu međunarodnopravne zaštite kulturnih dobara u slučaju oružanog sukoba. Zatim, stoga što je za razumijevanje aktualne problematike u ovoj materiji neophodno poznavanje geneze, smisla i razvitka pojedinih važnijih principa i normi međunarodnog prava, te pobuda i uvjeta u kojima je tekao proces definiranja i pravnog oblikovanja pojedinih normi i čitavog sistema zaštite kulturnih dobara u slučaju oružanog sukoba. Napokon, iz prikazanog historijata nameće nam se usporedba nastojanja i ostvarenja iz razdoblja 1874—1954. god. s onim što je postignuto na Međuvladinoj konferenciji u Haagu 1954. god., pa bolje uočavamo dokle se došlo u tako prevažnom pitanju kao što je zaštita kulturnih vrijednosti u slučaju oružanog sukoba, što opet pomaže boljem sagledavanju puta u daljnjim nastojanjima oko usavršavanja zaštite spomenutih vrijednosti.

Najsumarnija bilanca razvitka daje ovu sliku:

Koncem 19. st. i početkom 20. st., kroz kodifikaciju haškim pravilima rata, sloboda uništavanja i oštećivanja dijela kulturnog blaga bila je bar pravno bitnije ograničena. Nakon pedesetak godina učinjeno je to ponovno, ali potpunije. Nakon tolikih raspravljanja i pogađanja države su pristale na određene međunarodne norme, a na bazi ideje o »svjetskoj kulturnoj baštini«. Normiranje je započelo 1899. god. u sklopu pravila za rat na kopnu, a proširenje zaštite stiglo je do 1954. god. dotle, da je: zaštita obavezna u svim vrstama oružanih sukoba, pa i onima koji nisu međunarodnog karaktera; zaštitom obuhvaćen mnogo širi krug »kulturnih dobara«, a ne samo manji broj »spomenika i umjetničkih djela«; zaštita obuhvatila i nacionalno osoblje zaposleno u službama zaštite kulturnih dobara; zaštita obuhvatila i okolinu kulturnih dobara, kao i sredstva zaštite tih dobara. Nove norme još su više ograničile prava ratujućih strana, izričito zabranivši mnoge postupke, kojih nije bilo

²¹⁴ Informations sur la mise en oeuvre... str. 6.

²¹⁵ Isto. SHC/MD/6. Paris, 30 avril 1970, str. 6.

²¹⁶ Isto kao u bilješci br. 210, str. 6.

u ranijim pravilima, a u praksi su se javljali, iako su predstavljali zločine i prekršaje. Nove norme iz 1954. god. znatno su unapredile zaštitu. Međutim, potpuna i realna bilanca postignutog 1954. god. u odnosu na pravila iz 1899—1907. god. uočava se tek onda, kada uzmemo u obzir i činjenicu koliko su kroz tih pedesetak godina usavršena sredstva ratnog razaranja i povećan kompleks opasnosti koje prijete kulturnim dobrima, te kakva je bila praksa država u njihovim postupcima prema kulturnim dobrima. Ovakva potpuna bilanca nije baš ohrabrujuća.

Treba ponovo naglasiti činjenicu, da u čitavom razdoblju od Konferencije u Bruxellesu 1874. god. pa do naših dana, tj. kroz proteklih *stotinu godina*, usprkos brojnih nastojanja, od ostvarenih normi međunarodnog prava za zaštitu kulturnih dobara u ratu imamo *samo* Haška pravila iz 1899—1907. god. i Hašku konvenciju iz 1954. god., izuzevši Washingtonski pakt iz god. 1935. u važnosti samo na američkom kontinentu. To nije tek knjiška konstatacija.

Iskustvo iz te činjenice ukazuje na potrebu mnogo čvršće unutarnje povezanosti međunarodne kulturne javnosti, koja će povezanost omogućavati trajniji, kontinuiraniji i snažniji pritisak na odgovorne faktore u svijetu, pa da se daljnji rad na usavršavanju režima zaštite odvija ažurnije i djelotvornije. Jer, ne samo opće potrebe progresa, već, nažalost, i silno dinamičan razvitak ratnih sredstava razaranja, uzrokuju, da ovakve norme o zaštiti u slučaju oružanog sukoba razmjerno brzo zastaravaju, pa ih treba češće usavršavati i novelirati. Da se to ne može i ne smije činiti tek svakih pedesetak godina, o tome zaista nema dvojbe. Međunarodna kulturna javnost mora nametnuti opće ponašanje bitno različito od onoga koje je uspjelo da nametne onako dugu stanku kakva je postojala od 1899—1907. god. pa sve do 1954. god. Uporna borba za mir, i za isključivanje oružanih sukoba iz prakse međunarodnog života, ne može biti isprika za zanemarivanje navedene zadaće. Donositi norme toliko post festum nakon izvršenih zločina, a nakon toliko tragičnih iskustava iz oba svjetska rata, potpuno je u protivnosti s najosnovnijim poimanjem svake kulturne vrijednosti. Provođenju suvremenih preventivnih mjera zaštite u svakoj državi u vrijeme mira, mora odgovarati isto tako suvremen preventivni sistem međunarodnopravne zaštite kulturnih dobara.

Krajnji cilj koji se želi postići nije dvojen. On je sastavni dio oslobođenja čovjeka, čemu teži suvremena epoha. Takvo oslobođenje, uz ostalo, mora omogućiti čovjeku da optimalno zaštiti svoje kulturne vrijednosti, i to cjelinu tih vrijednosti, time da bude u stanju što prije osigurati očuvanje te cjeline. To pak znači, da ne bude prisiljen, iz razloga materijalnog siromaštva, ili zbog nečije volje, da tu cjelinu klasificira i kategorizira, pa da samo neka dobra, pravno definirana kao kulturna dobra ili kao kulturnu baštinu, može da nešto efikasnije očuva. Definiranja, klasifikacije, kategorizacije i sl. on će uvijek vršiti, no, zbog drugih razloga i potrebâ, a ne zbog prisile, da može očuvati — tek jedan manji dio kulturnih vrijednosti.

Sasvim je jasno da je za postignuće tog krajnjeg cilja neizbježna postupnost, ali je isto tako nesumnjivo, da dinamika te postupnosti nije isključivo objektivno data. Intenzivnost ljudske akcije i stupanj organiziranosti te akcije, bitno utječu na dinamiku kretanja prema postignuću glavnog cilja. U tom smislu ističe se važnost nekih neposrednih osnovnih zadataka, kao što su: 1) da sve države što prije prihvate Konvenciju iz 1954. god., pa da ona u što potpunijem smislu postane *univerzalno pravo*: 2) da se u svim državama postigne što obimniji i kvalitetniji sistem mirnodobske zaštite kulturnih dobara, pa da se ostvari što potpunija organska cjelina i jedinstvo nacionalnih sistema zaštite s međunarodnim sistemom uspostavljenim Konvencijom, i 3) da se ostvaruje sukcesivno što ažurnije usavršavanje odredaba Konvencije u skladu s tehničkim i pravno-političkim dostignućima u svijetu.

Postići što ažurnije stanje pozitivnog međunarodnog prava u oblasti zaštite kulturnih dobara to nije, dakako, stvar samo kulturnih radnika i kulturnih institucija, niti se samo njihovim radom može postići. Što šira, stalno sve šira općedruštvena akcija, jedini je mogući put u suvremenim uvjetima. Stavljajući težište na takvu akciju, posvuda u svijetu, u prilog čuvanja i zaštite svih kulturnih dobara, ne oslabljuje se već potencira briga i napor kulturnih radnika i kulturnih institucija na zadacima mirnodobske zaštite, na kojoj je jedno od glavnih težišta Konvencije, a što treba i u budućnosti da joj bude težište, već i radi osiguranja kulturnog blaga od svake elementarne nepogode.

Nažalost, sagledavajući cjelinu opisanog povijesnog razvitka, u cjelini država u svijetu, ne može se reći da je takva briga nacionalnih službi zaštite i kulturnih radnika bila dovoljna, pa ni u okvirima koji su im objektivno bili zadati od vladajućih u njihovim zemljama. Kroz proteklih stotinu godina učinjeno je, doduše, dosta. No, još uvijek je premalen broj država koje se mogu uzeti kao primjeri. Porast brige za kulturna dobra je očit, no, u cjelini uzevši, još uvijek je taj porast prespor.

Svaka objektivna analiza pokazat će, da ni mi u SFR Jugoslaviji ne možemo biti zadovoljni s postignutim, ocjenjujući prema konkretnim suvremenim potrebama i mogućnostima. To bi posebno pokazala analiza o tome, dokle smo došli s poslovima na: evidenciji; inventarizaciji; valorizaciji i kategorizaciji; sigurnosnom snimanju; utvrđivanju kulturnih dobara koja su pod općom zaštitom po Konvenciji iz 1954. god., pa utvrđivanju onih kulturnih dobara koja bi po istoj Konvenciji mogla biti pod specijalnom zaštitom; sukcesivnom ostvarenju propisanih uvjeta za specijalnu zaštitu, itd. Da i ne govorimo o propagandi Konvencije kroz nastavu, izdavačku djelatnost, štampu i sl., a na osnovi dobrog prijevoda Konvencije, objavljenih studijâ o njoj, te informativnih prikaza o njoj, sa svih važnijih aspekata, što sve čini neizbježnu podlogu za nastavu i propagandni rad.

Činjenica što takvih propusta ima u mnogim zemljama ne može biti opravdanje. Ni zbog životnih principa koje smo usvojili kao zemlja koja gradi socijalističko društvo, a niti zbog ogromnih šteta koje su naša kulturna dobra pretrpjela u prošlosti, ne možemo niti smijemo dopustiti oslabljenu brigu oko sklopa pitanja vezanih uz Konvenciju

i njenu provedbu. Vlastita dobro organizirana i intenzivna briga oko tih pitanja, te poticanje takve brige u svijetu, to su jedino moguće karakteristike naše socijalističke kulturne politike.

Naše težnje i zadaci na polju revalorizacije kulturne baštine ne mogu usporavati, ili čak uzrokovati zastoje u opisanim zadacima i poslovima. Nikakva revalorizacija kulturne baštine nije moguća, pa ni naša socijalistička, bez izvršenih osnovnih poslova na: evidenciji, inventarizaciji, valorizaciji i kategorizaciji kulturnih dobara. Revalorizacija ne može biti isprika za zanemarivanje navedenih poslova, kroz čiju praksu će se najbolje konkretizirati i kriteriji revalorizacije. Bez odgovarajuće prakse nema iskusstva, a bez njega ni najveće materijalne mogućnosti neće dati rezultata.

Pomoć u iskustvu, a ne samo u materijalnom pogledu potrebna je velikom broju nerazvijenih zemalja. Osnovna solidarnost nalaže da im se pomogne. SFR Jugoslavija u okviru svoje opće politike prema tim zemljama, trebala bi također da pruži takvu stručnu pomoć, a na bazi svojih rezultata, svog iskustva.

Na kraju, bilo bi krajnje vrijeme da u našoj zemlji organiziramo sistematičan rad na studijskoj obradi problematike vezane uz Konvenciju o zaštiti kulturnih dobara u slučaju oružanog sukoba. Mi još uvijek nemamo niti jedan centar u zemlji, koji bi raspolagao potpunijom dokumentacijom potrebnom za takav rad. Bez takvog studijskog rada ne može biti zrelih i smišljenih prijedloga za usavršavanje teksta Konvencije i uopće sistema međunarodnopravne zaštite kulturnih dobara, a o potrebi tog usavršavanja se dosta — govori.

Résumé

PROTECTION DES BIENS CULTURELS EN CAS DE CONFLIT ARMÉ

Le chapitre premier (p. 318—346) donne un aperçu historique assez vaste de la protection des biens culturels en cas de conflit armé en tant qu'envisagée et réalisée par la voie des normes du droit international. S'y trouvent exposés toutes les actions, les efforts et les suggestions portant sur la protection des biens culturels en temps de guerre effectuée par un système de normes du droit international qui ont vu le jour entre 1874 et 1940, cette période étant marquée à son début par la Conférence tenue à Bruxelles en 1874 et son »Projet d'une déclaration internationale sur les lois et coutumes de la guerre«, et se concluant par l'Avant-projet d'une convention internationale pour la protection de monuments et d'oeuvres d'art au cours de conflit armé de 1938/39 et la »Déclaration de la protection de monuments et d'oeuvres d'art au cours de conflit armé« de 1940, c'est-à-dire par les propositions dues à l'initiative de l'Office international des musées. De manière exhaustive sont présentés les résultats des première et deuxième conférences sur la paix tenues à La Haye en 1899 et en 1907 respectivement, ainsi que tous les autres efforts consacrés à la mise en oeuvre de règlements juridiques concernant la protection des biens culturels, même si certains de ces derniers sont restés à l'état de propositions et de bonnes intentions. Le but essentiel de cet aperçu historique relativement étendu est de mettre en lumière la genèse et l'évolution des idées, du sens, des motivations et des conditions qui ont déterminé le processus au cours duquel certaines normes particulières aussi bien que le système entier de la protection des biens culturels en cas de conflits armés se sont définis et ont acquis leur forme juridique. L'auteur s'efforce surtout de démontrer pourquoi a été si long ce processus de l'évolution qui a mené d'un petit nombre de normes consacrées à cet aspect particulier de la protection dans le cadre des règlements internationaux sur la guerre à une prise de conscience et à un accord de nombreux pays sur la nécessité d'élaborer une convention spéciale et précise visant, en cas de conflit armé, non seulement à la protection de »monuments et oeuvres d'art« mais aussi à la catégorie plus vaste de »biens culturels«, et, de plus, à leur protection de même dans des conflits de caractère non international. D'une certaine manière, l'ampleur de l'aperçu historique a été influencée enfin par le fait que c'est le premier traité parmi les ouvrages spécialisés yougoslaves consacré à la problématique de la protection des biens culturels par la voie du droit international en cas de conflits armés.

Le second chapitre (p. 346—362) traite des efforts consacrés par l'U.N.E.S.C.O. à la préparation du texte de la Convention pour la protection des biens culturels en cas de conflit armé surtout pendant la période de 1949 à 1953. Particulièrement sont mises en relief les questions qui avaient soulevé le plus grand nombre de débats au cours des travaux préparatoires finals du texte de la Convention et du Règlement pour l'exécution de la Convention. L'attention a été prêtée aussi au texte du »Modèle« de la déclaration unilatérale portant sur la protection que l'U.N.E.S.C.O. avait recommandée aux Etats, et y a été ajoutée l'analyse de la Déclaration formulée par le gouvernement de la R.S.F. de Yougoslavie le 20 novembre 1954 et déposé auprès du directeur général de l'U.N.E.S.C.O. le 28 janvier 1955. De même, naturellement, y figure un exposé de la Conférence intergouvernementale tenue à La Haye du 25 avril au 14 mai 1954, ainsi que celui de l'établissement de la Convention, du Règlement pour la l'exécution de la Convention, du

Protocole et des trois résolutions, accompagné d'un aperçu du contenu de ces actes et d'une systématisation de la matière traitée.

Le troisième chapitre (p. 362—390) est consacré à l'analyse des principaux règlements du nouveau régime de la protection de biens culturels en cas de conflit armé selon la Convention du 14 mai 1954 (ou bien du 7 août 1956, date de l'entrée en vigueur de la Convention). La totalité de la matière est systématisée et traitée dans l'ordre suivant: les motivations de l'établissement de la convention et son fondement juridique; l'objet de la protection; la protection générale; la protection spéciale; le transport des biens culturels; le personnel affecté à la protection des biens culturels; l'application de la Convention; le contrôle international; la clause concernant les »nécessités militaires«; le perfectionnement de la mise en application de la Convention; l'entrée en vigueur de la Convention; la conclusion.

Au cours de tout son exposé l'auteur souligne l'importance de la mise en pratique des mesures préventives de protection en temps de paix, ces mesures étant aussi importantes du point de vue des obligations que les pays parties à la Convention ont contractées que du point de vue de l'intérêt que chaque pays trouve dans une sauvegarde et une utilisation organisées de ses propres biens culturels. Dans la pratique cela doit se traduire par des efforts de chacun de ces pays d'améliorer de façon continue l'organisation des services nationaux de protection des biens culturels; par le perfectionnement permanent des structures du personnel affecté à la protection; par l'établissement d'inventaires de plus en plus complets des biens culturels, ainsi que par la valorisation et la catégorisation de ceux-ci et l'enregistrement sur microfilms de documents en vue d'assurer leur conservation; par l'application des mesures de protection de plus en plus modernes et de plus en plus efficaces à la totalité des biens culturels; par une intense activité de caractère éducatif et publicitaire en vue de soutenir la protection des biens culturels. D'autre part, l'auteur met l'accent sur l'engagement du public culturel du monde entier avec l'U.E.S.C.O. à sa tête qui, se faisant de plus en plus actif, peut contribuer à ce que les règlements de la Convention entrent dans le domaine du droit universel au sens plein du mot, et qu'ils soient mis à jour et perfectionnés suivant les progrès réalisés dans le domaine de la technique, du droit et de la politique dans le monde entier. Selon l'avis de l'auteur, ces deux aspects du problème sont essentiels, aussi bien pour une véritable réalisation de la protection du patrimoine culturel du monde entier qui serait effective et non seulement pure formalité, que pour une appréciation pratique de la politique culturelle réalisée dans chaque pays en particulier.

Le présent traité embrasse les problèmes des biens culturels dans leur totalité, mais par endroits des questions concernant en particulier les archives et les documents d'archives sont mises en relief, l'auteur, en tant que spécialiste d'archives, voulant susciter par son ouvrage, auprès de ses collègues archivistes, un intérêt plus vif pour l'étude de la Convention de 1954 et pour son application.

Dans les considérations finales l'auteur exprime l'espoir que le processus de l'amélioration des normes positives du droit international dans le domaine de la protection des biens culturels en cas de conflit armé ne connaîtra plus d'arrêt tel qu'il s'était produit dans la période de 1907, date des Conventions de la Haye, à 1954, où finalement la première convention internationale consacrée exclusivement à la protection des biens culturels a vu le jour.